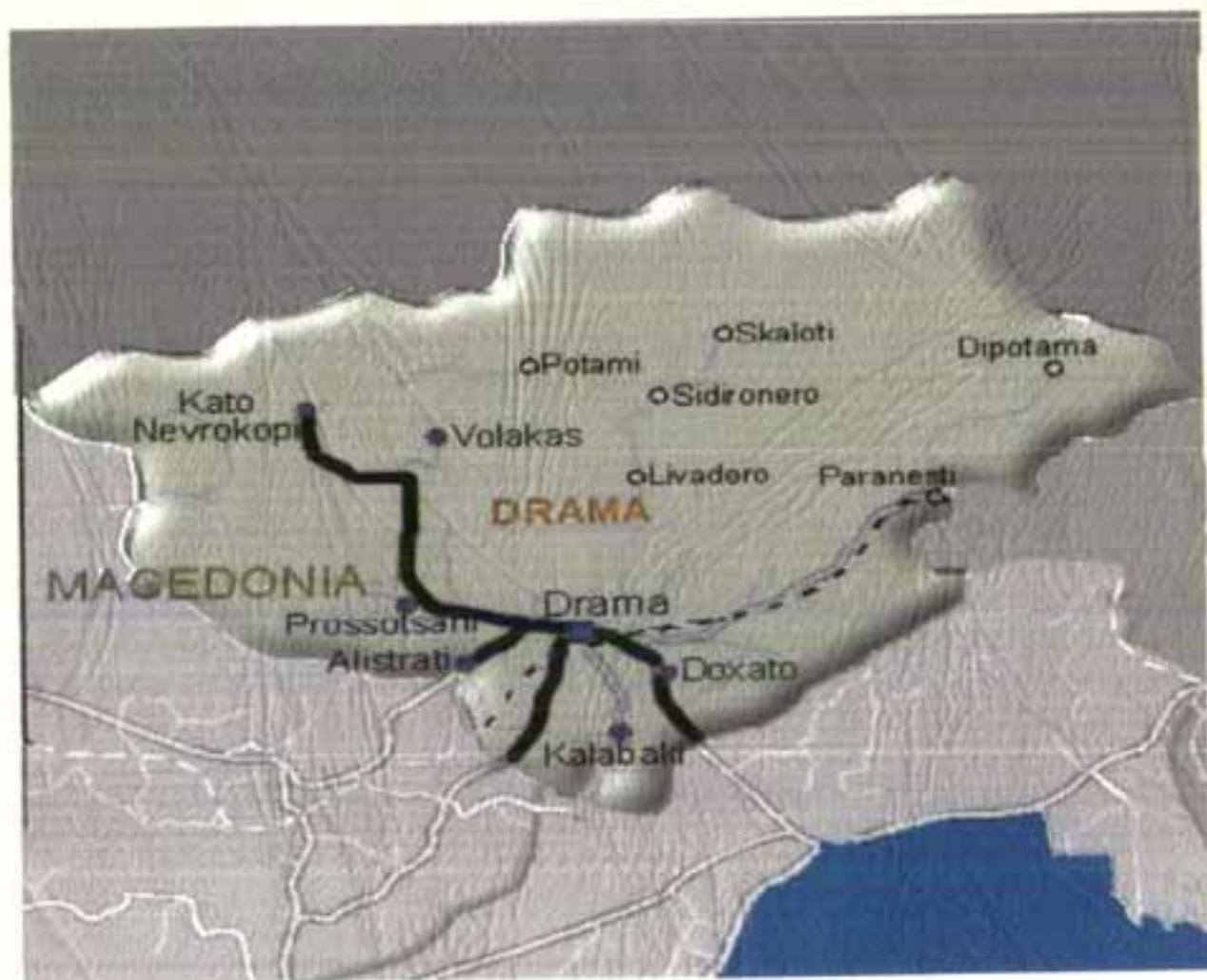


ΑΤΕΙ ΠΑΤΡΑΣ  
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ  
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΘΕΜΑ : ΝΟΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ . ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ -  
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: ΖΥΡΝΟΒΑΛΗ ΣΟΦΙΑ  
ΣΑΡΑΝΤΗ ΑΓΑΘΗ

ΕΞΑΜΗΝΟ : ΠΤΥΧΙΟ



ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	6062
----------------------	------

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	ΣΕΛΙΔΑ
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	1
Ο ΝΟΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ ΣΗΜΕΡΑ.....	2
ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	5
ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΑ – ΙΣΤΟΡΙΑ.....	7
➤ ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ – ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ.....	7
➤ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ.....	8
➤ ΕΠΟΧΗ ΧΑΛΚΟΥ.....	11
➤ ΕΠΟΧΗ ΣΙΔΗΡΟΥ.....	12
ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.....	13
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ – ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.....	18
ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.....	24
ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΟΝ 20 <sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ.....	26
➤ Ο ΚΑΠΝΟΣ.....	28
➤ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	32
➤ Η ΒΛΑΣΤΗΣΗ.....	36
➤ Η ΧΛΩΡΙΔΑ.....	40
➤ Η ΠΑΝΙΔΑ.....	42
➤ ΥΠΟΛΟΠΙΑ ΕΙΔΗ.....	44
➤ ΛΙΜΝΕΣ ΝΕΣΤΟΥ.....	46
➤ ΘΗΡΑ.....	49
➤ ΠΗΓΕΣ – ΣΠΗΛΑΙΟ ΠΗΓΩΝ ΑΓΓΙΤΗ.....	50
➤ ΔΑΣΟΣ ΕΛΑΤΙΑΣ.....	51
➤ ΔΑΣΟΣ ΦΡΑΚΤΟΥ.....	53
➤ ΦΑΛΑΚΡΟ ΟΡΟΣ.....	57
➤ ΜΕΝΟΙΚΙΟ ΟΡΟΣ.....	58
➤ ΥΛΟΤΟΜΟΙ.....	60
ΛΑΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.....	61
➤ ΓΙΟΡΤΕΣ ΚΑΙ ΔΡΩΜΕΝΑ.....	61
➤ ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ.....	70
➤ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ.....	71
➤ Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ.....	73
Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ.....	74
ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ.....	74
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ.....	81
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ.....	83
ΑΠΟ ΤΟ ΧΘΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ.....	84
ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ.....	95

➤ ΣΤΟΥΣ ΔΡΟΜΟΥΣ ΤΩΝ ΣΠΗΛΑΙΩΝ.....	95
➤ ΦΑΛΑΚΡΟ.....	103
➤ ΣΤΟ ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟ ΝΕΥΡΟΚΟΠΙΟΥ.....	114
➤ ΑΠΟΔΡΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΑΤΙΑ.....	123
➤ ΑΚΟΛΟΥΘΩΝΤΑΣ ΤΑ ΚΑΣΤΡΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΕΣΤΟ.....	129
➤ ΕΞΟΡΜΗΣΗ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΡΟΔΟΠΗ.....	133
➤ ΦΡΑΚΤΟ.....	135
➤ ΔΠΙΟΤΑΜΑ – ΜΕΓΑΛΟ ΛΙΒΑΔΙ ΛΕΠΙΔΑ.....	138
➤ ΣΤΟΥΣ ΘΗΣΑΥΡΟΥΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ.....	141
➤ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙ Ε6.....	153
ΚΑΤΩ ΝΕΥΡΟΚΟΠΙ – ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΦΑΛΑΚΡΟΥ.....	154
ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΦΑΛΑΚΡΟΥ – ΛΙΒΑΔΕΡΟ.....	154
ΛΙΒΑΔΕΡΟ – ΠΑΡΑΝΕΣΤΙ.....	154
ΟΡΕΙΒΑΣΙΑ.....	155
ΑΝΑΡΡΙΧΙΣΗ.....	157
ΑΕΡΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ.....	158
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	158
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	160

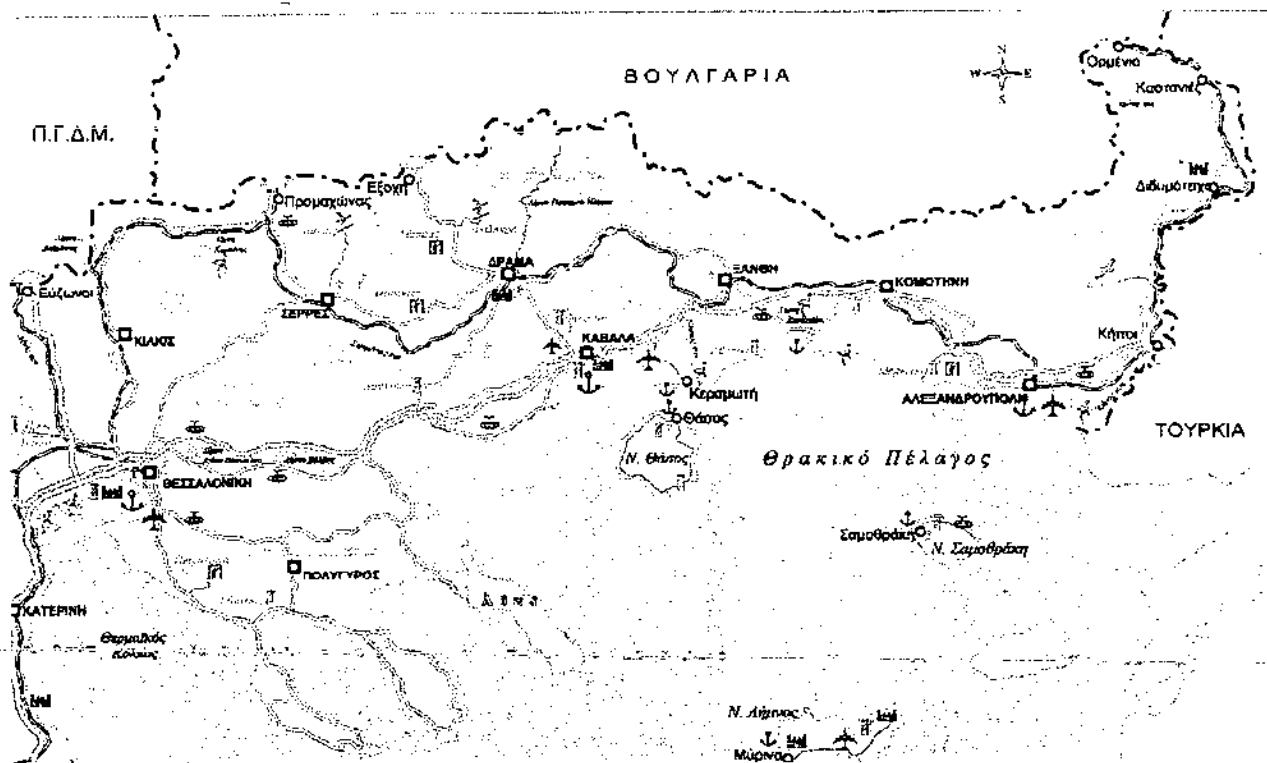
## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Βασικός σκοπός της εργασίας αυτής είναι η προβολή του νομού Δράμας από όλες τις πλευρές του, οι οποίες όμως δυστυχώς είναι άγνωστες στη μεγάλη πλειοψηφία, παρ'όλο το μεγάλο ενδιαφέρον που παρουσιάζει, όχι μόνο από άποψη φυσικού κάλλους αλλά και από άποψη ιστορίας και πολιτισμού.

Θα προσπαθήσω να περιγράψω όσο το δυνατό καλύτερα τη σημερινή ζωή της περιοχής και τη διαχρονική παρουσία της από τους προϊστορικούς μέχρι τους νεότερους χρόνους. Επίσης, θα προβληθεί το φυσικό περιβάλλον και θα περιγραφούν μορφές και εκδηλώσεις του λαϊκού πολιτισμού. Τέλος, θα προτείνω μερικά οδοιπορικά με άξονα τα χιονοσκεπή βουνά και τα μεγαλοπρεπή ποτάμια της.

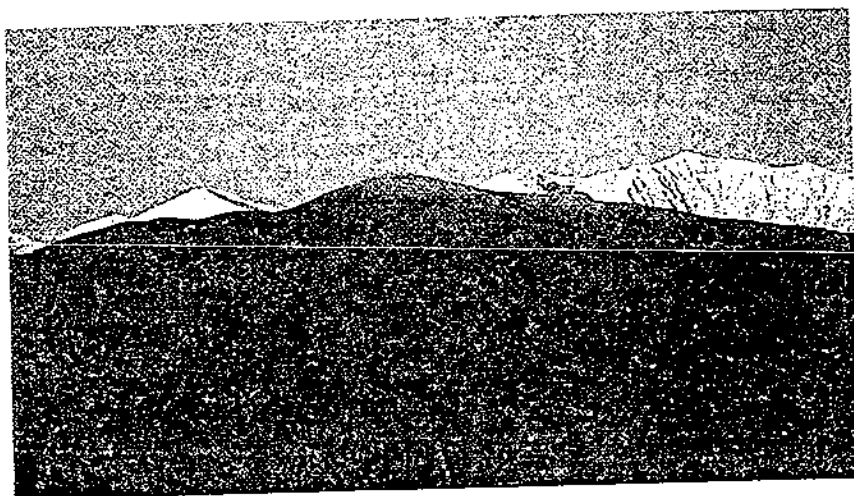
Εκτενής λόγος γίνεται για την πόλη της Δράμας, η οποία, όπως είναι ευνόητο αντιπροσωπεύει τη γενικότερη ιστορική και πολιτισμική πραγματικότητα της ευρύτερης της ευρύτερης περιοχής.

## ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΝΟΜΟΥ ΔΡΑΜΑΣ - ΧΑΡΤΗΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ



## Ο νομός Δράμας σήμερα

Ο νομός Δράμας βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο του ελλαδικού χώρου, στα σύνορα με την Βουλγαρία. Αποτελεί τον πλουσιότερο νομό από πλευράς φυσικού περιβάλλοντος. Περικλείεται από τα βουνά της Ροδόπης στα Βόρεια, του Μενοικίου και του Ορβήλου στα δυτικά, του Παγγαίου στα νότια και τα όρη της Λεκάνης στα ανατολικά. Ο ορεινός όγκος που δεσπόζει στο ψηλότερο σημείο του ορίζοντα είναι το Φάλακρο, το "βουνό σύμβολο" της Δράμας.



Διοικητικά υπάγεται στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας – Θράκης και διαιρείται σε οχτώ δήμους ( Δράμας, Κάτω –Νευροκοπίου, Δοξάτου, Καλαμπακίου, Σιταγρών) και μια κοινότητα ( Σιδηρόνερου).

Ο νομός είναι ουσιαστικά αγροτικός. Υπάρχουν μεγάλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις στις πεδιάδες που εκτείνονται κυρίως στο νότιο τμήμα του. Η πλήρης αξιοποίηση των υδάτινων πόρων του ( ιδιαίτερα των ποταμών Νέστου και Αγγίτη, των πηγών Κεφαλαρίου) και η χρήση σύγχρονων μεθόδων καλλιέργειας έχουν βελτιώσει σημαντικά, τα τελευταία χρόνια, την αγροτική οικονομία.

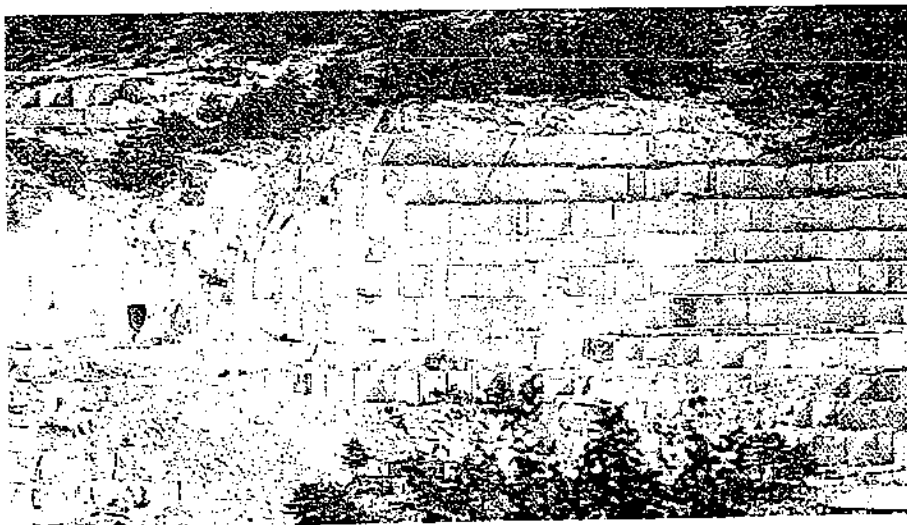
Τα προϊόντα που καλλιεργούνται είναι κυρίως δημητριακά, βαμβάκι, βιομηχανική ντομάτα, καπνός, αμπέλια, φρούτα και λαχανικά. Από τα πιο γνωστά, όμως προϊόντα της περιοχής, είναι τα φασόλια και οι πατάτες Κάτω Νευροκοπίου, ενώ η αμπελοκαλλιέργεια τα τελευταία χρόνια αποκτά μια νέα δυναμική, με γνωστά ήδη τα επώνυμα κρασιά της Δράμας διεθνούς αναγνώρισης.

Σημαντική θέση στο νομό έχει η κτηνοτροφική παραγωγή, όπου κυριαρχεί η μικρή οικογενειακή εκμετάλλευση παραδοσιακής μορφής.

Εκτρέφονται κυρίως αιγοπρόβατα, βοειδή και χοίροι, ενώ σύγχρονες μονάδες παράγουν εξαιρετικής ποιότητας τυροκομικά προϊόντα.

Σ' ένα νομό, όμως, που το μεγαλύτερο μέρος του καλύπτεται από δάση, δεν θα μπορούσε να λείπει η δασική παραγωγή. Η περιοχή διαθέτει τα πλουσιότερα δάση στην Ελλάδα. Τα κυριότερα δασοπονικά προϊόντα προέρχονται από τα δάση της ερυθρελάτης, πεύκης, οξιάς, δρυός και λεύκης τα οποία απορροφούνται σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα από τις τοπικές βιομηχανίες ξύλου.

Το μεγαλύτερο όμως οικονομικό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο νομός στον τομέα του μαρμάρου. Σήμερα αποτελεί το βασικότερο στοιχείο της ανάπτυξης του. Μονάδες εξόρυξης και επεξεργασίας μαρμάρου, από τις πιο μεγάλες και σύγχρονες της χώρας, έχουν εγκατασταθεί στην περιοχή παρουσιάζοντας μεγάλη εξαγωγική δραστηριότητα προς τις αραβικές χώρες, την Ευρώπη, τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία. Το υπέδαφος του νομού περικλείει επίσης αξιόλογο ορυκτό πλούτο σε βιομηχανικά κυρίως ορυκτά. Σημαντικά είναι τα κοιτάσματα μαγγανίου στις υπώρειες του Φαλακρού, τα κοιτάσματα ουρανίου και βιομηχανικών ορυκτών στην περιοχή Παρανεστίου, καθώς και το λιγνιτικό πεδίο που έχει εντοπιστεί στην περιοχή Μαυρολεύκης.





Στην πρωτεύουσα του νομού είναι συγκεντρωμένες οι βασικές υπηρεσίες διοίκησης, εκπαίδευσης, περίθαλψης και αθλητισμού. Στην πόλη λειτουργούν σύγχρονο νοσοκομείο, δίκτυο αθλητικών εγκαταστάσεων με κλειστά γυμναστήρια, κολυμβητήριο, γήπεδα, καθώς και το τμήμα Δασοπονίας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Καβάλας.

Ένα δίκτυο πολιτισμικών υποδομών με εκθεσιακούς χώρους, βιβλιοθήκες, ωδείο, αίθουσα κινηματογράφου παρέχει, σε συνεργασία με τους δραστήριους τοπικούς πολιτιστικούς συλλόγους, ποικιλία εκδηλώσεων για τη διατήρηση των τοπικών παραδόσεων και την ανάδειξη των σύγχρονων μορφών τέχνης.

Στο νομό θα φθάσουμε οδικά και σιδηροδρομικά μέσω Θεσσαλονίκης, ακτοπλοϊκά μέσω Καβάλας και αεροπορικά μέσω του αεροδρομίου "Μέγας Αλέξανδρος" της Χρυσούπολης.

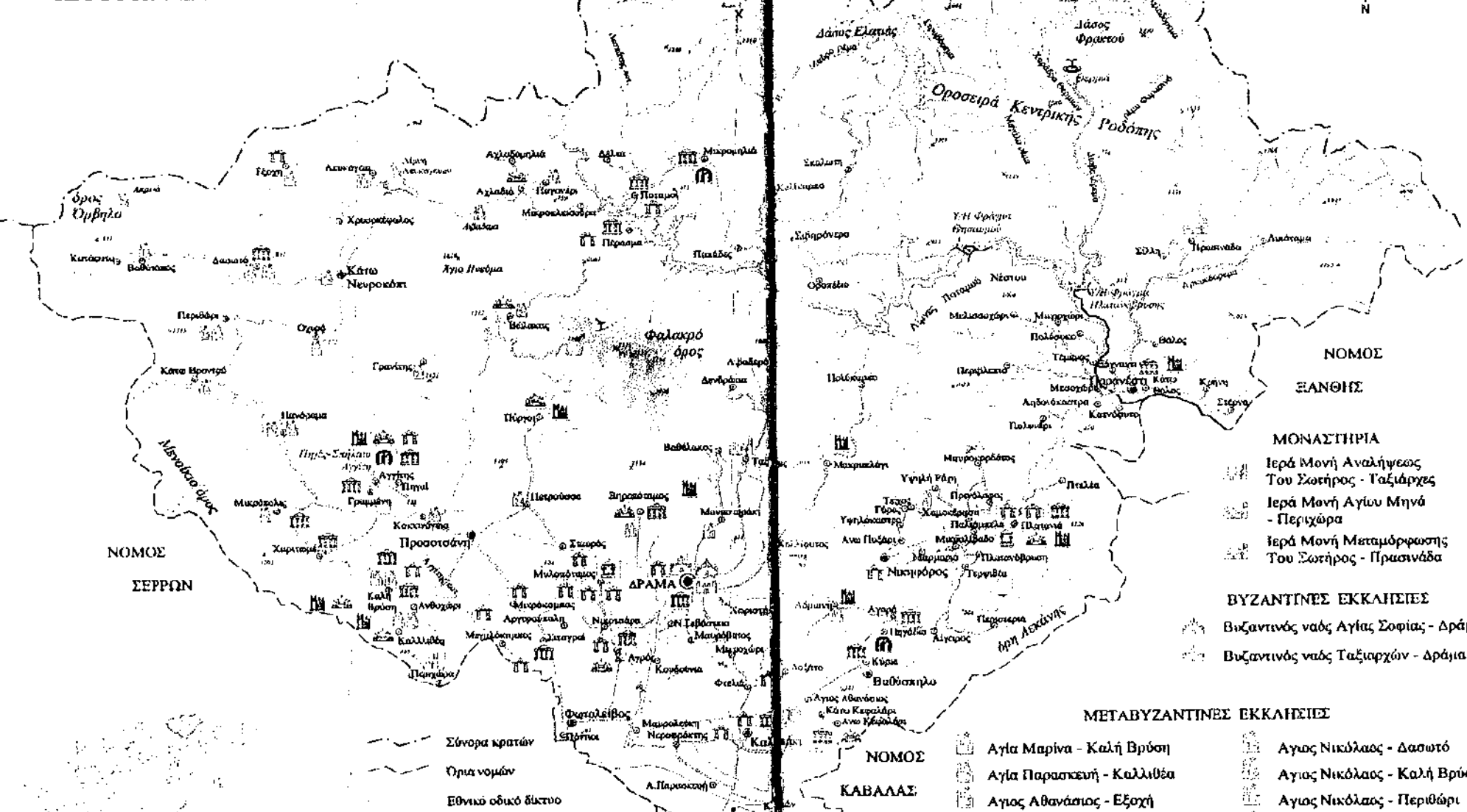
## ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Μέσα στα πλούσια δάση του νομού, πάνω στις βουνοπλαγιές και δίπλα στα ποτάμια και τα σπήλαιά του, τα χωριά, οι εκκλησίες και τα μοναστήρια, τα κάστρα και τα γεφύρια, συνθέτουν ένα μοναδικό σε πλούτο και ποικιλία σύνολο. Αποτελούν την κληρονομιά του τόπου που μας καλεί να τη γνωρίσουμε από κοντά, σ' όλη της την έκταση.

Στο νομό Δράμας έχουμε την ευκαιρία να περιπλανηθούμε στα μοναδικά δάση ερυθρελάτης, να απολαύσουμε τα μνημεία της φύσης ( σπήλαια , φαράγγια), να κάνουμε ορεινή πεζοπορία ή ακόμα ορειβασία και αναρρίχηση. Να ακολουθήσουμε πολιτιστικές διαδρομές επισκεπτόμενοι βυζαντινά και μεταβυζαντινά μοναστήρια και εκκλησίες, αρχαιολογικούς χώρους και τοπικά μουσεία. Να παρακολουθήσουμε λαογραφικές εκδηλώσεις και να πάρουμε μέρος σε τοπικά πανηγύρια, ή

σε καλλιτεχνικές συναντήσεις. Στην ύπαιθρο μπορούμε να κάνουμε αγροτουρισμό γνωρίζοντας καλύτερα τις συνθήκες ζωής και τους φιλόξενους κατοίκους της περιοχής, παρακολουθώντας γεωργικές δραστηριότητες κάθε λογής. Και αν θέλουμε να ικανοποιήσουμε τα οικολογικά μας ενδιαφέροντα, έχουμε τη δυνατότητα να θαυμάσουμε από κοντά σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας που βρίσκουν καταφύγιο στα πλούσια δασικά και υδάτινα οικοσυστήματά του.

Για το σκοπό αυτό, ένα σημαντικό δίκτυο τουριστικών εγκαταστάσεων ολοκληρώνεται κυρίως, στο δασικό και αγροτικό περιβάλλον του νομού, κατάλληλα ενταγμένων στην κλίμακα του τοπίου. Παράλληλα, οι ξενοδοχειακές μονάδες της Δράμας προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, επαρκώς, σε όσους προτιμούν τη φιλοξενία της πόλης.



- Σύνορα κρατών
- Όρια νομών
- Εθνικό οδικό δίκτυο
- Επαρχιακό οδικό δίκτυο (ασφαλτόδρομοι)
- Ελαργιακό οδικό δίκτυο (χωματόδρομοι)
- Δασικό οδικό δίκτυο
- Σιδηροδρομικό δίκτυο
- Υψομετρικά σημεία
- ☉ Πυρανόσημο Έδρες δήμων
- Σιδηρόπτερο Έδρες κοινοτήτων
- Βιολέττα Έδρες οικισμών

- ☉ Προϊστορικές θέσεις (Νεολιθικές - Χαλκούκρατίας)
- ☉ Θέσεις αρχαίας αειθέρου
- ☉ Θέσεις αρχαίων χρόνων (Κλασική - Ελληνιστική και Ρωμαϊκή)
- ☉ Θέσεις βυζαντινών χρόνων
- ☉ Βυζαντινή οικία
- ☉ Τυπική

- ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ**
- ☉ Αγία Μαρίνα - Καλή Βρύση
  - ☉ Αγία Παρασκευή - Καλλιθέα
  - ☉ Άγιος Αθανάσιος - Εξοχή
  - ☉ Άγιος Αθανάσιος - Καλλιθέα
  - ☉ Άγιος Γεώργιος - Μικρόπολη
  - ☉ Άγιος Γεώργιος - Μοναστηράκι
  - ☉ Άγιος Γεώργιος - Οχηρό
  - ☉ Άγιος Δημήτριος - Κάτω Νευροκόπι
  - ☉ Άγιος Δημήτριος - Πανόραμα
  - ☉ Άγιος Θεόδωρος - Κάτω Βροντιού
  - ☉ Άγιος Θεόδωρος - Ξηροπόταμος
  - ☉ Άγιος Ι. Πρόδρομος - Λευκόγεια
  - ☉ Άγιος Νικόλαος - Αδιαινή

- ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ**
- ☉ Ιερά Μονή Αναλήψεως Του Σωτήρος - Ταξιάρχες
  - ☉ Ιερά Μονή Αγίου Μηνά - Περιχώρα
  - ☉ Ιερά Μονή Μεταμόρφωσης Του Σωτήρος - Πρασινάδα
- ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ**
- ☉ Βυζαντινός ναός Αγίας Σοφίας - Δράβι
  - ☉ Βυζαντινός ναός Ταξιάρχων - Δράβια

NOMOS  
ΕΒΛΩΝ

NOMOS  
ΚΑΒΑΛΑΣ

NOMOS  
ΣΕΡΡΩΝ

## ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ-ΙΣΤΟΡΙΑ

### Προϊστορικοί χρόνοι-Παλαιολιθική εποχή

Οι πρώτοι άνθρωποι που εμφανίζονται στο νομό Δράμας είναι νομάδες κυνηγοί κατά τη Μέση Παλαιολιθική Εποχή ( 50.000 χρόνια περίπου από σήμερα) στην τελευταία βαθμίδα του Ανώτερου Πλειστόκαινού, στη Βούρμια περίοδο. Ζουν σε σπηλιές και βραχοσκεπή, δηλαδή φυσικά ανοίγματα μέσα σε ασβεστολιθικό πέτρωμα, όπου προφυλάγονται από τους κινδύνους του περιβάλλοντος και αναπτύσσουν τις δραστηριότητες της καθημερινής τους ζωής.

Εκτός από κυνηγοί συνεχίζουν να είναι και συλλέκτες άγριων καρπών και φυτών, τα οποία εντοπίζουν περιστασιακά στις καθημερινές τους διαδρομές. Τα εργαλεία τους είναι λίθινα, είτε φυσικές κροκάλες ποταμών με κατάλληλο σχήμα είτε πελεκημένα από πυριτόλιθο και χαλαζία ξέστρα, μαχαίρια, πελέκια, αιχμές για βέλη και ακόντια, που φανερώνουν πολύπλοκες μεθόδους κυνηγιού.

Η περίοδος αυτή της ανθρώπινης δραστηριότητας δεν έχει ερευνηθεί ακόμη συστηματικά για τον νόμο της Δράμας. Ελάχιστες θέσεις εντοπίστηκαν, όπως για παράδειγμα στο Αρκουδόρεμα, που βρίσκεται στο δήμο Παρανεστίου, και στη λεκάνη του Βώλακα με λίγες πληροφορίες για τις συνήθειες και τον τρόπο ζωής των πρώτων ανθρώπων (50.000-10.000 χρόνια). Η μόνη ανασκαφική έρευνα της χρονικής αυτής περιόδου έγινε στο σπήλαιο των πηγών του ποταμού Αγγίτη ( γνωστό ως σπήλαιο Μααρά ),στην είσοδο του οποίου εντοπίστηκε στρώμα Μέσης Παλαιολιθικής Εποχής.

Από το 10.000 π.Χ. μέχρι το 7.000 π.Χ. οι άνθρωποι στην περιοχή συνεχίζουν να ζουν νομαδικά σε σπηλιές ή σε ημιμόνιμη κατάσταση ως κυνηγοί και συλλέκτες.

Οι συνθήκες διαβίωσης είναι δύσκολες: το κλίμα είναι ψυχρό, η βλάστηση κυρίως αγέρας, οι άνθρωποι κυνηγούν αγρια ζώα όπως βίσονες, άρματα τανύου, ελάφια, ζαρκαδία, αγριόγδα, μομιοί, αλλά γενικεύουν και από άλλα ζώα, όπως αρκούδες κ.ά.

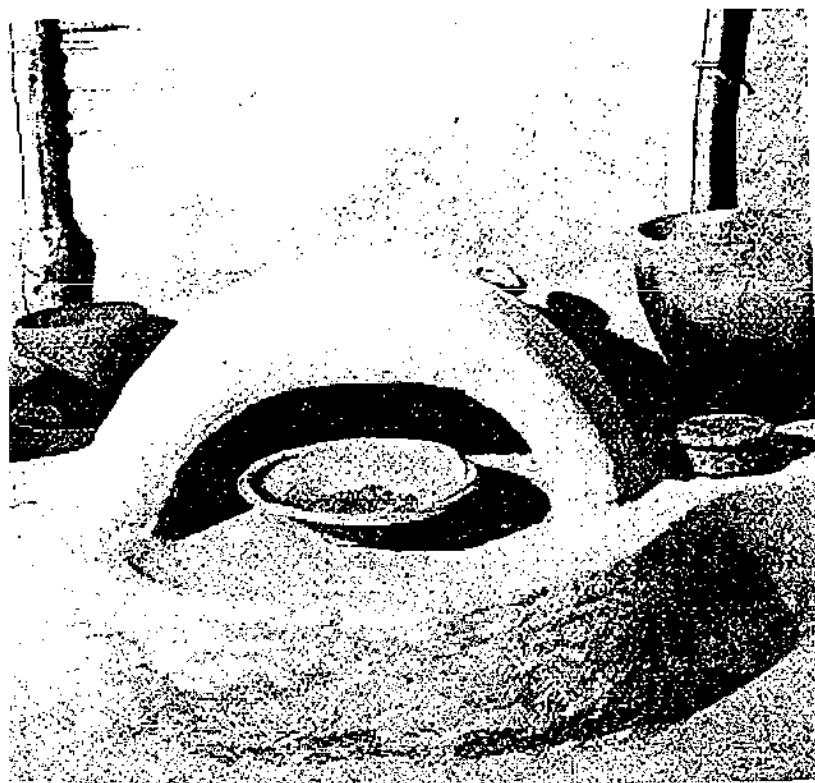


### Νεολιθική Εποχή

Από τα μέσα της 6<sup>ης</sup> π.Χ. χιλιετίας οι κάτοικοι της περιοχής οργανώνουν τις πρώτες μόνιμες κατοικίες, αρχίζουν να εξημερώνουν τα

ζώα και να καλλιεργούν τη γη. Σταδιακά μετατρέπονται από κυνηγοί σε παραγωγούς. Παρακολουθώντας από κοντά τους χώρους καλλιέργειας και κτηνοτροφικής δραστηριότητας δημιουργούν μόνιμες εγκαταστάσεις δίπλα σε ποτάμια, πηγές νερού, σε έδαφος κατάλληλο για καλλιέργειες και κτηνοτροφία είτε στην πεδιάδα της Δράμας είτε σε χαμηλές οροσειρές γύρω από αυτήν.

Οι πιο γνωστοί νεολιθικοί οικισμοί βρίσκονται σε μικρούς λόφους ("τούμπες") στα χωριά Σιταγροί, Μυλοπόταμος, Πετρούσα, Ξηροπόταμος, Μεγαλόκαμπος, Καλός Αγρός, Καλαμπάκι, Δοξάτο, καθώς και στην πόλη της Δράμας στη γνωστή θέση "Αρκαδικός". Οι σημαντικότερες 'τούμπες' όπου προχώρησε η ανασκαφική έρευνα, δίνοντας αξιόλογες πληροφορίες για την καθημερινή ζωή των κατοίκων, τις καλλιέργειες, την εξημέρωση των ζώων, είναι εκείνες των Σιταγρών και του Αρκαδικού. Με βάση τις ανασκαφικές μαρτυρίες είναι εύκολο να παρακολουθήσουμε την καθημερινή ζωή του νεολιθικού ανθρώπου στην περιοχή κατά τη Μέση και Νεότερη Νεολιθική Εποχή. Τα σπίτια είναι μονόχωρα, ορθογώνια, κατασκευασμένα με ξύλινο σκελετό και τοίχους από πλεκτά χονδρά κλαδιά καλυμμένα με πηλό. Μέσα στις νεολιθικές κατοικίες δε ζουν μόνο οι άνθρωποι αλλά μερικές φορές και τα ζώα. Τα σπίτια είναι και εργαστήρια και αποθηκευτικοί χώροι όπου κοιμούνται ή καταφεύγουν οι κάτοικοι σε δύσκολες καιρικές συνθήκες, όταν δεν μπορούν να παραμείνουν ή να δουλέψουν στην ύπαιθρο. Τα υλικά δομής που χρησιμοποιούν βρίσκονται στην περιοχή του οικισμού και είναι ξύλα, κλαδιά, πηλός. Εσωτερικά κυριαρχεί η "εστία", όπου καίει η φωτιά και ετοιμάζεται η τροφή. Η στέγη είναι δικλινής ή τετρακλινής, φτιαγμένη με κλαδιά και παχύ στρώμα λάσπης.



Η οικοτεχνία αντιπροσωπεύεται με τα εργαλεία και τα σκεύη. Τα λίθινα πελεκημένα και λειασμένα εργαλεία είναι πελέκια, δρεπάνια, ξέστρα, μαχαίρια, μυλόπετρες, αγκίστρια, αιχμές βελών, τριπτήρες, οπείς, αξίνες που βοηθούν στην προμήθεια, στην επεξεργασία της τροφής και στην ανάπτυξη της οικοτεχνίας. Τα κοκάλινα εργαλεία χρησιμεύουν σαν οπείς, λειαντήρες, σπάτουλες. Τα πήλινα εργαλεία δηλώνουν την ενασχόληση με την υφαντική. Αγαπημένα υλικά για την υφαντική αποτελούν οι ίνες του λιναριού και το μαλλί των εξημερωμένων προβάτων. Στα νεολιθικά σπίτια σώζονται ακόμη κοσμήματα και ειδώλια λίθινα και πήλινα, καθώς και ομοιώματα σπιτιών και αντικειμένων καθημερινής ζωής. Τα σκεύη είναι βασικά είδη καθημερινής χρήσης, αποθηκευτικά ή επιτραπέζια ή μαγειρικά χειροποίητα. Η ανασκαφή των Σιταγρών έδωσε σημαντικές πληροφορίες για τη ζωή και την οργάνωση των νεολιθικών οικισμών και για τη σχέση τους με τους οικισμούς στην

Αιγιακή Θράκη, στην υπόλοιπη Μακεδονία και σε όλο το βάλκανικό χώρο.

### Εποχή Χαλκού

Στις αρχές της 3<sup>ης</sup> π.Χ. χιλιετίας τελειώνει η νεολιθική περίοδος και αρχίζει η Χαλκοκρατία. Στο νομό συνεχίζεται η ζωή σε νεολιθικούς οικισμούς ενώ δημιουργούνται και νέοι. Στους Σιταγρούς, όπως και στην πόλη της Δράμας στον "Αρκαδικό", στα χωριά Πετρούσα, Μυλοπόταμος, Καλός Αγρός, Άνω Συμβολή, Ξηροπόταμος, Δοξάτο, Καλλίφυτος, Νικηφόρος, Πλατανιά, στην κοιλάδα του Νέστου, στους Ποταμούς υπάρχουν οικισμοί και παρατηρούνται πολιτιστικές, κοινωνικές, και οικονομικές αλλαγές. Ακόμη εμφανίζεται η κατεργασία των μετάλλων και οι κάτοικοι παράγουν κράματα χαλκού και κασσιτέρου. Μετακινούνται πληθυσμοί και αναπτύσσεται το εμπόριο.

Στην περιοχή του νομού, τα πρώτα δείγματα μεταλλουργίας, δίνει ο οικισμός των Σιταγρών ήδη από τα μέσα της 5<sup>ης</sup> π.Χ. χιλιετίας (Φάση III). Η ανασκαφική έρευνα εντόπισε θραύσματα από πήλινα χωνευτήρια με τμήματα λιωμένου χαλκού μαζί με βελόνες και χάντρες από καθαρό χαλκό, καθώς μια χάντρα από χρυσό που ανήκουν στη Φάση III. Τα σπίτια είναι μεγαλύτερα και έχουν βοηθητικούς χώρους. Στον οικισμό των Σιταγρών ξεχωρίζουν τρεις οικιστικές φάσεις της πρώιμης εποχής του χαλκού:

Α) Η φάση IV με δείγματα πασσαλόπηκτων κτισμάτων που μεταξύ τους έχουν στενούς δρόμους.

Β) Η φάση Va με αψιδωτό σπίτι που καταστράφηκε από πυρκαγιά και λέγεται "καμένο σπίτι"

Γ) Η φάση Vb με αψιδωτό, πασσαλόπηκτο σπίτι που λέγεται "μακρύ σπίτι".



Το "καμένο σπίτι" αποτελεί ένα τυπικό σπίτι της πρώιμης χαλκοκρατίας. Ξεχωρίζουν ο προθάλαμος, ο κυρίως χώρος του σπιτιού και ο μικρός "αψιδωτός χώρος" στο βάθος, με αποθηκευτικά αγγεία και "φούρνο" για την προετοιμασία της τροφής και για την αποθήκευσή της.



Ο οικισμός των Σιταγρών ερημώνεται πριν από το τέλος της πρώιμης εποχής του χαλκού ( 2.000 π. Χ. ).Μερικοί οικισμοί στην πεδιάδα της Δράμας συνεχίζουν να υπάρχουν και στην Ύστερη Χαλκοκρατία, όπως οι οικισμοί του Νικηφόρου, της Πλατανιάς, του Ξηροπόταμου', ενώ άλλοι δημιουργούνται σε νέες θέσεις, κοντά σε ποτάμια, όπως στην Καλή Βρύση στη θέση "Μεγάλη Τούμπα", ή και σε θέσεις ημιορεινές και οχυρές όπως οι οικισμοί των Ποταμών και της Εξοχής. Οι οικισμοί έχουν μικρή έκταση και οχυρωματικούς περιβόλους.

### Εποχή Σιδήρου

Στο νομό οι οικισμοί της εποχής του Σιδήρου ( 1050-700 π.Χ. ) συνεχίζουν τη ζωή εκείνων της Ύστερης Χαλκοκρατίας. Εμφανίζονται

και νέοι οικισμοί τόσο στα πεδινά όσο και σε ορεινές οχυρές θέσεις – ακροπόλεις, όπως στον οχυρό λόφο της Πλατανιάς.

Από ανασκαφική έρευνα που έγινε στην περιοχή της Βιομηχανικής Ζώνης της Δράμας αποκαλύφθηκαν τρεις τύμβοι με ταφές- ενταφιασμούς σε πιθάρια με πλούσια κτερίσματα, όπως όπλα, κοσμήματα και εργαλεία.

### Ιστορικοί Χρόνοι

Η μέχρι τώρα ανασκαφική έρευνα δε φώτισε ακόμη τη ζωή και το χαρακτήρα των αρχαίων οικισμών στο νομό Δράμας κατά τους αρχαϊκούς και κλασσικούς χρόνους. Δείγματα κεραμικής από την περιοχή της Βιομηχανικής Ζώνης Δράμας και τους Ποταμούς φανερώνουν επικοινωνία της περιοχής ήδη από τον 7<sup>ο</sup> π.Χ. αιώνα, με τα παράλια της Μακεδονίας από τον Φίλιππο Β' ( 356 π. Χ. ), η περιοχή ακμάζει ξανά με την επίδραση των Φιλίππων και της Αμφίπολης.

Εξελληνίζονται οι Θράκες που κατοικούν από τους πρώιμους χρόνους στην ευρύτερη περιοχή και πραγματοποιούνται διάφορα έργα, κοινωφελή και οχυρωματικά.

Στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους ανήκει το πρόσφατα ανασκαμμένο αρχαίο ιερό του Διονύσου, στην περιοχή της κοιλάδας του ποταμού Αγγίτη, σε απόσταση 2,5 χλμ. από το γραφικό χωριό Καλή Βρύση. Η θέση "Μικρή Τούμπα" της κοινότητας Καλής Βρύσης επάνω σε ένα πλάτωμα που δεσπόζει σε όλη την πανέμορφη κοιλάδα, αποτελεί φυσικό πέρασμα σε διάφορες εποχές ανάμεσα στα βουνά Μενοίκιο και Φαλακρό. Από το 1991 μέχρι και το 1995 διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα στη θέση αυτή και αποκαλύφθηκε ορθογώνιο, μνημειακού χαρακτήρα, κτίριο με προσεγμένη τοιχοδομία, που περιέχει λατρευτικά στοιχεία τοπικού χαρακτήρα.



Ο Διόνυσος είχε οπαδούς του και στην περιοχή της Καλής Βρύσης στους αρχαίους χρόνους, στο τελευταίο τέταρτο του 4<sup>ου</sup> με τις αρχές του 3<sup>ου</sup> π. Χ. αιώνα. Η λατρεία του Βάκχου-Διόνυσου ξεχώριζε σε όλη την αρχαία Θράκη με βασικό στοιχείο της την έκσταση των χορευτών με κρασί και χορό. Στην ευρύτερη περιοχή της Καλής Βρύσης ευρήματα σποραδικά ρωμαϊκών χρόνων μαρτυρούν τη συνέχεια της Διονυσιακής λατρείας και κατά τη ρωμαϊκή εποχή, εκτός ανασκαφικού χώρου. Απόηχος της Διονυσιακής λατρείας είναι τα σημερινά παραδοσιακά δρώμενα της Καλής Βρύσης, στις αρχές του Γενάρη, ενώ η πομπή των "μπαμπούγερων" παραπέμπει στην πομπή των "Αγροτικών Διονυσίων".



Το ιερό της Καλής Βρύσης γνώρισε άγρια λεηλασία και καταστροφή από φωτιά στις αρχές του 3<sup>ου</sup> π. Χ. αιώνα, εποχή που οι Γαλάτες περνούν από την περιοχή μετά τη μάχη της Λυσιμαχείας, μη συνεχίζοντας τη ζωή του στα ρωμαϊκά ή μεταγενέστερα χρόνια.

Σε διάφορες περιοχές του νομού βρέθηκαν διάσπαρτοι τάφοι, δείγματα νεκροπόλεων ελληνιστικών χρόνων. Απλοί κιβωτιόσχημοι τάφοι, καθώς και ταφές – καύσεις εντοπίστηκαν στον ευρύτερο κάμπο του Καλαμόνα, στην περιοχή της Προσοτσάνης, Μικρόπολης, Χαριτωμένης, Γραμμένης, στο Καλαμπάκι και αλλού. Για τους οικισμούς των ελληνιστικών χρόνων δε γνωρίζουμε αρκετά, γιατί δεν προχώρησε ακόμη η έρευνα.

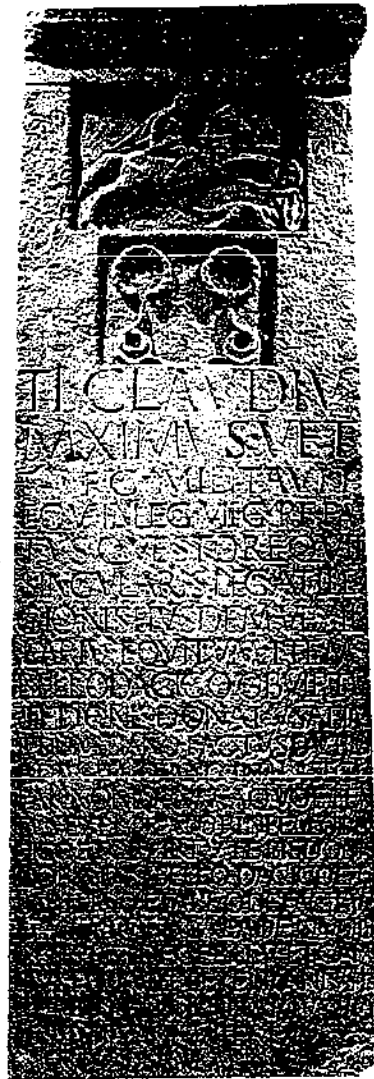
Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, αμέσως μετά την περίφημη μάχη των Φιλίππων το 42 π. Χ. , ο Αντώνιος που ήταν ο πρώτος οικιστής της ρωμαϊκής αποικίας οργανώνει την εγκατάσταση παλαίμαχων στρατιωτών της 28<sup>ης</sup> λεγεώνας. Η σημαντικότερη όμως αποίκιση γίνεται από τον Οκταβιανό Αύγουστο το 30 π. Χ. Ανταμείβοντας παλαίμαχους, τους χαρίζει τμήματα γης και τους εγκαθιστά σε μεγάλη έκταση στο νομό Δράμας, σε κοιλάδες, πεδιάδες, και σε ορεινές περιοχές. Έτσι, τα σύνορα της ρωμαϊκής αποίκησης απλώνονται μέχρι και την περιοχή της

Πλατανιάς, σύμφωνα με επιγραφικές μαρτυρίες, με χαρακτήρα κυρίως αγροτικό. Δημιουργείται η εκτεταμένη "χώρα" της ρωμαϊκής αποικίας των Φιλίππων ( Colonia Augustta Iulia Philippensis) με πολλές "κώμες" και "αγροικίες".

Ο αριθμός των κωμών και αγροικιών είναι αρκετά μεγάλος και δεν έχει εξακριβωθεί μέχρι σήμερα. Επιγραφικές μαρτυρίες, ταφικά μνημεία, διάφορα ευρήματα δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για τις "κώμες" αυτές σε διάφορες περιοχές του νομού Δράμας, όπως π.χ. Πηγές Αγγίτη, Γραμμένη, Καλαμπάκι, Πλατανιά, Κεφαλάρι, Μικρομηλιά, Καλή Βρύση κ.α.

Μέσα στα όρια της ρωμαϊκής αποικίας σημαντική θέση έχουν και οι οχυρές ακροπόλεις, "τα κάστρα" όπως λέγονται, θέσεις οχυρωμένες σε λόφους που ελέγχουν δρόμους και αξιόλογα ποτάμια περάσματα προς την ενδοχώρα, κυρίως γύρω από κοιλάδες, όπως είναι η ακρόπολη της Πλατανιάς, με ίχνη ζωής από τη μακρινή εποχή του σιδήρου ( 1050-800 π.Χ.) μέχρι τα παλαιοχριστιανικά χρόνια , με χώρους κατοίκησης και ελέγχου στρατιωτικών πιθανότατα μονάδων για τη φύλαξη των παραποτάμιων δρόμων. Άλλες σημαντικές ακροπόλεις - "κάστρα" είναι της Αδριανής, των Πύργων, των Πηγών του ποταμού Αγγίτη, του Ξηροπόταμου όπου εντοπίστηκε και τμήμα ρωμαϊκού υδραγωγείου κ. α.

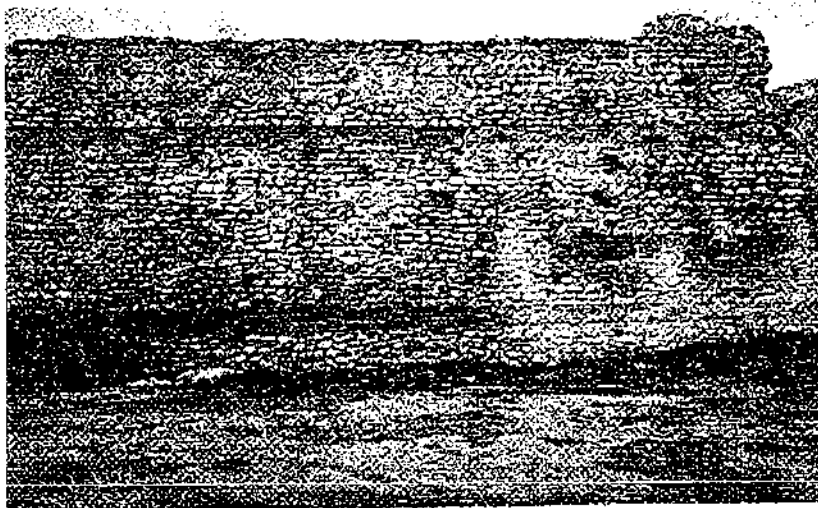
Δεξιά: Η επιτύμβια στήλη του Ρωμαίου παλαίμαχου - βετεράνου Τιβέριου Κλαύδιου Μάξιμου, που δεσπόζει στην κεντρική αίθουσα του νέου αρχαιολογικού μουσείου της Δράμας.



Από τα τάφικα μνημεία διαφόρων περιοχών που εντοπίζονται σποραδικά ξεχωρίζουν απλοί τάφοι, κιβωτιόσχημοι ή μνημειακά τάφικα κτίσματα. Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους δημιουργούνται νέες οδικές αρτηρίες και επισκευάζονται παλιές, που συνήθως ακολουθούν φυσικά περάσματα. Η μεγαλύτερη οδική αρτηρία, η Εγνατία Οδός (Via Egnatia) στα τέλη του 2<sup>ου</sup> αιώνα, έργο του Ρωμαίου ανθύπατου Εγναίου Εγνατίου που συνέδεε τη Ρώμη με το Βυζάντιο ( την Κωνσταντινούπολη), περνούσε και από την περιοχή της Δράμας. Παράλληλα θα υπήρχαν και

άλλοι δρόμοι, που όμως δύσκολά ανιχνεύονται σήμερα, για την επικοινωνία των κωμών μεταξύ τους με την ενδοχώρα.

### Βυζαντινοί- Μεταβυζαντινοί Χρόνοι



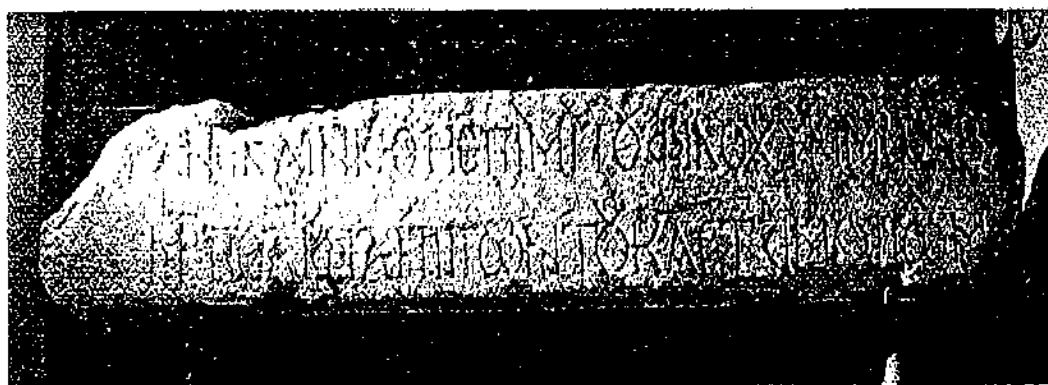
Βυζαντινά τείχη Δράμας

Σχετικά με την ευρύτερη περιοχή του νομού Δράμας, η εικόνα που προκύπτει από τις πτωχές ιστορικές πηγές είναι αποσπασματική. Δε φαίνεται ότι είχαν αναπτυχθεί γύρω από την πόλη και στο νομό σημαντικά αστικά κέντρα. Ο χαρακτήρας της οικονομίας παρέμεινε βασικά αγροτικός. Η γη ήταν μοιρασμένη σε μεγάλες γαιοκτησίες ή σε μετόχια μοναστηριών. Οι μεγάλες ιδιοκτησίες καλλιεργούνται από τους παροίκους, αλλά επιβιώνουν παράλληλα και οι λεγόμενοι ελεύθεροι καλλιεργητές. Στην καλλιέργεια και στην απόδοση της γης στήριζαν οι κάτοικοι την ευημερία τους, ενώ τα έσοδα από τη φορολογία της γης αποτελούσαν για τους επικυρίαρχους ή για το ίδιο το κράτος τη βασικότερη πηγή κάθε εισοδήματος.

Για την παλαιοχριστιανική περίοδο οι πληροφορίες που αντλούμε από τα αρχαιολογικά ευρήματα είναι λίγες, αλλά πολύτιμες.

Μαρτυρημένες παλαιοχριστιανικές θέσεις βρίσκονται στην εύφορη κοιλάδα ανάμεσα στο Φαλακρό, το Μενοίκιο και τα όρη της Λεκάνης. Οι πιο πολλές εντοπίστηκαν στα πεδινά σημεία – Κεφαλάρι, Προσοτσάνη, Σιταγροί, Αργυρούπολη – ενώ στα ορεινά μόνον δυο: Αδριανή και Πλατανιά.

Στον κάμπο της Προσοτσάνης, σε απόσταση 2 χλμ. νότια της σύγχρονης κωμόπολης, αποκαλύφθηκε παλαιοχριστιανική βασιλική με ημικυκλική αψίδα ανατολικά και νάρθηκα δυτικά. Μεταγενέστερο μονόχωρο ναΐδριο κτίστηκε στο κεντρικό κλίτος της βασιλικής. Στην κοιλάδα της Πλατανιάς, ανάμεσα στο Φαλακρό και στα βουνά της Λεκάνης, 2 χλμ. περίπου από το σημερινό χωριό, βρίσκεται ο "Καλές" ( μικρό κάστρο) της Πλατανιάς. Στο εσωτερικό του κάστρου βρέθηκαν αντικείμενα ( κεραμική, νομίσματα) παλαιοχριστιανικών χρόνων.



Μαρμάρινο ενεπίγραφο υπέρθυρο. (αρχαιολογικό μουσείο Λορέμας)

Στην οχυρή ακρόπολη της Αδριανής η εικόνα είναι σαφέστερη. Κάτω από το σύγχρονο εκκλησάκι του Αϊ- Γιάννη σώζεται η αψίδα και διαγράφεται η κάτοψη βασιλικής, της οποίας τα γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη, άλλα είναι εντοιχισμένα ως φοβία στο ναΐσκο και άλλα βρίσκονται

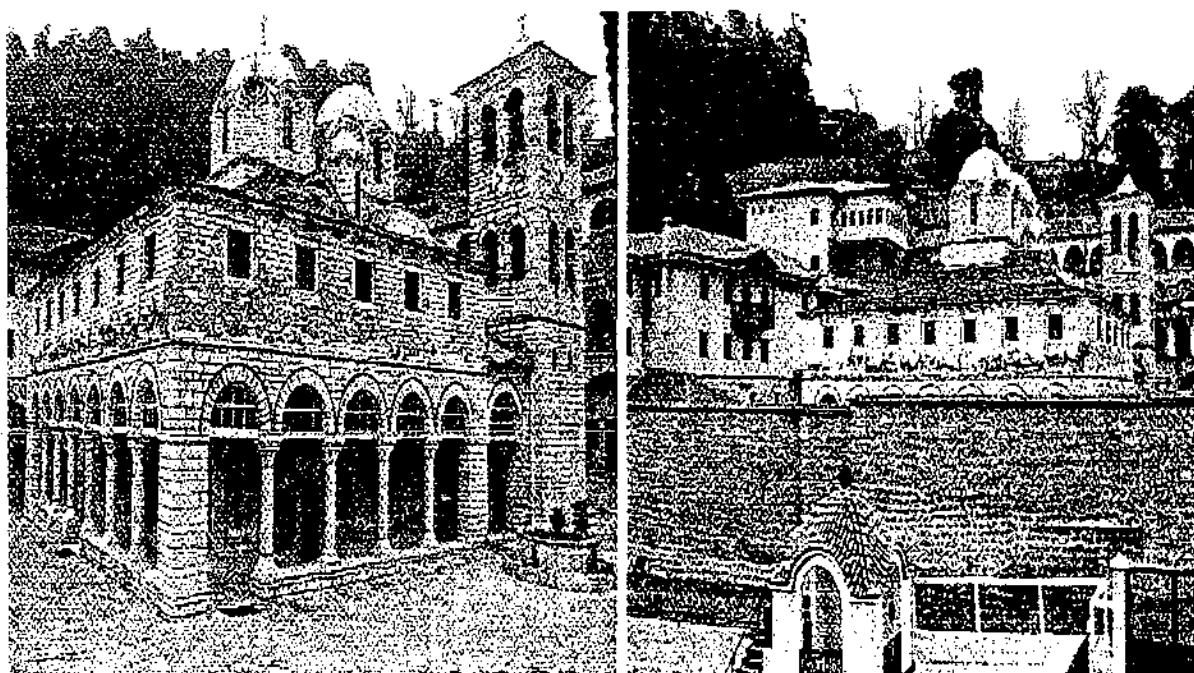


διάσπαρτα στο χώρο που βρίθκει από λείψανα κτισμάτων και άφθονη επιφανειακή κεραμική, κυρίως παλαιοχριστιανική.

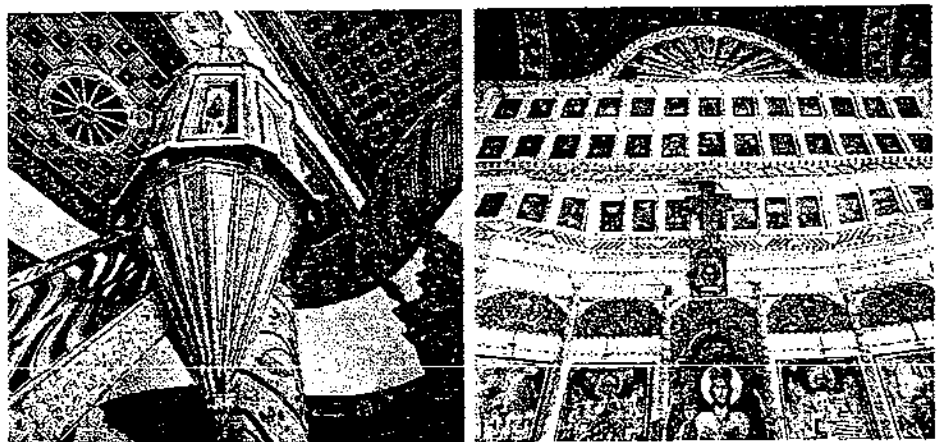
Από τη βυζαντινή περίοδο σώθηκε μόνον ένα αξιόλογο μνημείο, σε απόσταση 2,5 χλμ. περίπου δυτικά της Προσοτσάνης. Τη θέση του μνημείου επισημαίνει συστάδα ψηλών δένδρων μέσα στην κοιλάδα. Πρόκειται για τον Άγιο Παντελεήμονα, κτίσμα της εποχής των Παλαιολόγων σταυροειδούς εγγεγραμμένου τύπου με συνεπτυγμένες τις κεραιές. Διατηρεί μόνο στην ανατολική και βόρεια πλευρά την αρχική πλινθοπερίλειστη τοιχοδομία του. Το υπόλοιπο κτίσμα μαζί με την κιονοστήρικτη στοά είναι προπολεμική επισκευή. Με τη συνδρομή διαφόρων στοιχείων μπορούμε να τον χρονολογήσουμε με βεβαιότητα στο β' μισό του 13<sup>ου</sup> αιώνα. Κατά μια άποψη υπήρξε καθολικό μονής και ταυτίζεται με το αναφερόμενο βυζαντινό μετόχι του Αγίου Παντελεήμονα, πλησίον του Πάνακος (σημ. Αγγίτης).



Αξιόλογες μονές με σημαντική περιουσία, που φαίνεται ότι υπήρχαν σε διάφορα μέρη του νομού Δράμας, δεν έχουν εντοπισθεί με αρχαιολογικές ενδείξεις ή ανασκαφικά ευρήματα. Για ορισμένες γίνονται σχετικές προτάσεις, άλλων η θέση αναζητείται. Οι βυζαντινές πηγές π. χ. αναφέρουν τη μονή της Παναγιάς της Κοριλιώτισσας, Βατοπεδινό μετόχι, της οποίας προτάθηκε η εντόπιση και η ταύτιση με ερείπια στο λόφο Κορύλοβο πάνω από τη Δράμα. Αλλά το σημαντικότερο μοναστικό κέντρο της περιοχής υπήρξε ασφαλώς η ονομαστή μονή της Εικοσιφοίνισσας στο Παγγαίο, που υπαγόταν στη δικαιοδοσία του Μητροπολίτη Δράμας. Ιδρύθηκε στα πρώιμα βυζαντινά χρόνια, αλλά έφθασε στο απόγειο της ακμής της γύρω στον 15<sup>ο</sup>-16<sup>ο</sup> αιώνα, ενώ κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας οι μοναχοί της ανέπτυξαν σπουδαία εθνική δράση.



Βόρεια του σημερινού χωριού Παλαιοχώρι ( νομός Καβάλας) αποκαλύφθηκαν τα ερείπια εκτεταμένου μοναστηριακού συγκροτήματος. Το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου χρονολογείται στο 13<sup>ο</sup> αιώνα και η διάρκεια ζωής του φθάνει μέχρι το 18<sup>ο</sup> αιώνα. Μερικά από τα πιο ενδιαφέροντα ευρήματα της ανασκαφής αυτής έχουν εκτεθεί στο Μουσείο Δράμας.



Στον άμεσο περίγυρο της πόλης της Δράμας και σε ολόκληρο το νομό υπάρχουν 33 μεταβυζαντινές εκκλησίες. Οι περισσότερες κατανέμονται στα χωριά των υπωρειών του Μενοικίου όρους και της λεκάνης του Αγγίτη και βόρεια του Φαλακρού στην επαρχία Νευροκοπίου. Σύμφωνα με τις επιγραφές των κτιρίων τους κτίστηκαν από το 1815 μέχρι το 1890. Τυπολογικά οι εκκλησίες χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: στην πρώτη ανήκουν οι μονόχωρες δρομικές βασιλικές, στη δεύτερη οι τρίκλιτες ξυλόστεγες βασιλικές με διάφορες παραλλαγές και στην τρίτη οι σταυροειδείς εγγεγραμμένες με τρούλο. Συνηθέστερος είναι ο τύπος της τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής, που επικράτησε σε ολόκληρη τη Μακεδονία κατά την τουρκοκρατία.

Οι μεταβυζαντινές εκκλησίες του νομού Δράμας διακρίνονται από μορφολογική και κατασκευαστική λιτότητα που οφείλεται, όπως σε

ολόκληρη τη Μακεδονία, στην έλλειψη οικονομικών πόρων. Η κόγχη του ιερού είναι ημικυκλική ή πολύπλευρη και σε ορισμένες περιπτώσεις κοσμείται με απλά αψιδώματα. Η στέγη είναι δικλινής, με αποτμήσεις στις στενές πλευρές, χαρακτηριστικό των εκκλησιών αυτής της εποχής. Στον ανατολικό τοίχο υπάρχουν φεγγίτες στρογγυλοί ή σε σχήμα τετράφυλλου. Λείπει εντελώς ο κεραμοπλαστικός διάκοσμος. Στις όψεις μοναδική διακόσμηση αποτελούν τα επιμελημένα λαξευτά λίθινα πλαίσια. Μερικές φορές συναντούμε εντοιχισμένες λιθανάγλυφες πλάκες. Στο εσωτερικό τους οι οροφές είναι ξύλινες με πολύχρωμο διάκοσμο, τα τέμπλα ξυλόγλυπτα, συχνά εξαιρετικής τέχνης, και όλη η υπόλοιπη ξυλόγλυπτη επίπλωση ενδιαφέρουσα: επισκοπικός θρόνος, άμβωνας, προσκυνητάρια, αναλόγια και άλλα σκεύη λατρείας.

Τα κωδωνοστάσια, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, έχουν κτισθεί όλα σχεδόν στο τελευταίο τέταρτο του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Ανεξάρτητα ή ενσωματωμένα στο ογκομετρικό περίγραμμα της εκκλησίας, αποτελούν πράγματι έργα τέχνης. Έχουν κτισθεί με ντόπια λαξευτή πέτρα και η μορφή τους είναι πυργοειδής. Δίνουν μια αίσθηση μεγαλοπρέπειας και επιβλητικότητας. Σχεδόν πάντοτε τοποθετούνται στην πορεία της εισόδου των πιστών στην εκκλησία. Η παρουσία τους αποτελεί βέβαια μαρτυρία των μεταρρυθμίσεων, που άρχισαν να συντελούνται στους τελευταίους χρόνους της τουρκοκρατίας και των γενικότερων αλλαγών στη δομή της κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι εκκλησίες έχουν χρονολογία. Σε μερικές μάλιστα έχουμε χρήσιμες πληροφορίες για τους μαστόρους και τους κτήτορες.

Παρατηρείται μια έντονη οικοδομική δραστηριότητα κατά τα έτη 1835-1853, γεγονός που κατά κύριο λόγο θα πρέπει να οφείλεται στη γνωστή σταδιακή μεταβολή της στάσης της Πύλης ως προς το καθεστώς του χριστιανικού πληθυσμού της Μακεδονίας την τέταρτη δεκαετία του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Συχνές είναι οι περιπτώσεις όπου δίπλα στην εκκλησία

κτίζεται ένα σχολείο. Αυτές χρονολογούνται στην έβδομη δεκαετία του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Αυτή η δραστηριότητα ενδεχομένως να συνδέεται με το πρόσωπο του Μητροπολίτη Δράμας Αγαθάγγελου (1861-1872), επιφανούς ιεράρχη της εποχής.

### Οθωμανικοί χρόνοι

Η κυριαρχία των Οθωμανών στην περιοχή την Δράμας για 5 1/2 σχεδόν αιώνες (1383-19120 εξασφαλίζει, τουλάχιστον θεωρητικά σταθερή εξουσία δίνοντας τέλος στις συχνές καθεστωτικές μεταβολές της προηγούμενης περιόδου. Ωστόσο, αυτό σημαίνει και μια μεγάλη απειλή για τη συνέχιση της παρουσίας του ελληνικού πληθυσμού στον τόπο.

Η Δράμα αποτελεί για μεγάλο διάστημα τμήμα μιας ευρύτερης διοικητικής ενότητας, του "μπεηλερμπεηλίκ" της Ρούμελης ( αργότερα "εγιαλέτ"), παραμένοντας αγροτική περιφέρεια και στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ο εποικισμός της περιοχής με μουσουλμάνους της Ανατολής και η φυγή των χριστιανών στα ορεινά αλλάζουν τα πληθυσμιακά δεδομένα, καθώς συρρικνώνεται συνέχεια το ορθόδοξο στοιχείο μέχρι και τα μέσα του 16<sup>ου</sup> αιώνα. Φοβισμένοι από το θρησκευτικό φανατισμό των κατακτητών, όπως στην περίπτωση της σφαγής των μοναχών της μονής Εικοσιφοίνισσας το 1507, οι χριστιανοί συγκεντρώνονται στους ορεινούς όγκους της βόρειας κυρίως ζώνης, χωρίς να εγκαταλείπουν οριστικά την πόλη. Οι μουσουλμάνοι κατοικούν στο άλλοτε βυζαντινό κάστρο και στην ύπαιθρο, ασχολούμενοι κυρίως με την παραγωγή ρυζιού, καθώς τα πολλά τρεχούμενα νερά ευνοούν την ανάπτυξη του ορυζώνα της Δράμας που τροφοδοτεί και άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας.

Η οικονομική ανάπτυξη, χάρη στο εμπόριο ρυζιού, προκαλεί την αύξηση του μουσουλμανικού κυρίως πληθυσμού, όπως συνέβη και στις

άλλες μακεδονικές πόλεις, την εποχή ακμής της αυτοκρατορίας μέχρι τα μέσα του 17<sup>ου</sup> αιώνα. Ίσως σε αυτήν την περίοδο, οι χριστιανικοί πληθυσμοί επιστρέφουν στην ύπαιθρο. Από τα μέσα του 17<sup>ου</sup> αιώνα, με την απώλεια έλεγχου των επαρχιών από το σουλτάνο, οι κάτοικοι της Δράμας δεινοπαθούν από τη βαριά φορολογία και την κακοδιοίκηση των τοπικών διοικητών, που είναι μεγαλοϊδιοκτήτες της γης, αλλά και από τις ληστρικές επιδρομές ορεσίβιων πληθυσμών.

Μέσα στον 18<sup>ο</sup> αιώνα η ενίσχυση της παραδοσιακής καλλιέργειας ρυζιού και η λειτουργία κλωστηρίων και βαφείων βαμβακιού δίνουν νέα πνοή στην εμπορική κίνηση. Η περιοχή συνδέεται με τους χερσαίους δρόμους του εμπορίου, που ακολουθούν μεγάλα караβάνια προς τα κέντρα της αυτοκρατορίας, τη βαλκανική ενδοχώρα και την Κεντρική Ευρώπη, προμηθεύοντας με τα προϊόντα της κέντρα στην εσωτερική αγορά, όπως τη Θεσσαλονίκη. Από την οικονομική πρόοδο της εποχής ευνοούνται κυρίως όσοι ελέγχουν τη διοίκηση και τη γη, ο Μαχμούτ Δράμαλης Πασάς 9 1780-18220 και οι γιοι του, μετά το θάνατο του πατέρα τους στην εκστρατεία του κατά των Ελλήνων επαναστατών.

Μέχρι τα μέσα τουλάχιστο του 19<sup>ου</sup> αιώνα, αν και ο "καζάς" της Δράμας αποτελεί το διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο του ομώνυμου "σαντζακίου" μέχρι την Ξάνθη, η οικονομική του σημασία σταθερά υποβαθμίζεται, προκαλώντας πιθανόν και μείωση του πληθυσμού. Η καταπίεση της διοίκησης και ο ασφυκτικός έλεγχος της οικονομικής ζωής από τους μεγαλοϊδιοκτήτες της γης ευνοούν την ανάπτυξη του λιμανιού της περιοχής, της Καβάλας, που συνδέει ολόκληρη την περιφέρεια με τους θαλάσσιους πια δρόμους του εμπορίου.

Ουσιαστική αλλαγή στην επαρχία της Δράμας σημειώνεται με την ανάπτυξη της καλλιέργειας του καπνού, σταδιακά από τη δεκαετία του 1840 και ραγδαία στα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Αυτό το προϊόν θα σφραγίσει ολόκληρη τη νεότερη ιστορία της περιοχής. Η οικονομία αναθερμαίνεται,

ο πληθυσμός αυξάνεται από Οθωμανούς κυρίως υπηκόους, πολλούς ελληνικής καταγωγής που καταφθάνουν από περιοχές της Μακεδονίας και της Ηπείρου. Η πόλη και οι καπνοπαραγωγικές κωμοπόλεις της υπαίθρου, όπως η Προσοτσάνη, η Χωριστή, το Δοξάτο, η Αδριανή και τα Κύργια, γνωρίζουν εποχές πλούτου στην παραγωγή και στο εμπόριο καπνού.

Με την ενίσχυση της οικονομικής τους δύναμης, οι ελληνικές κοινότητες αναπτύσσουν πλούσια πνευματική δράση στην πόλη, στις κωμοπόλεις της νότιας πεδιάδας όπου κυριαρχεί το ελληνικό στοιχείο, και στα χωριά του Φαλακρού και του Μενοικίου όπου χρησιμοποιείται το ντόπιο ιδίωμα με στοιχεία τριών γλωσσών. Χτίζουν εκκλησίες, ιδρύουν σχολεία και αδελφότητες ενισχύοντας την ελληνική συνείδηση της πλειοψηφίας των κατοίκων.

### **Οι ανακατατάξεις στον 20ό αιώνα**

Από το 1880 μέχρι το 1908 εκδηλώνονται βίαιες επιθέσεις βουλγαρικών αντάρτικων ομάδων στην πόλη και στα χωριά της βόρειας ζώνης, με ελληνικό ή μικτό πληθυσμό, για τον έλεγχο των χριστιανών της περιοχής. Με τη συγκρότηση ελληνικών αντάρτικων ομάδων ξεκινά ο Μακεδονικός Αγώνας, ένας βίαιος ανταρτοπόλεμος, κάτω από τα αδιάφορα μέχρι ένοχα βλέμματα των οθωμανικών αρχών. Από τις αρχές του 20ού αιώνα ο Μακεδονικός Αγώνας είναι συγκλονιστικός στα βόρεια της πόλης, όπου οι ντόπιοι κάτοικοι ελληνικής συνείδησης δίνουν σκληρές μάχες με πολλά θύματα, όπως τον νεαρό Αρμεν Κούπτσιο από τον Βώλακα. Ο Μητροπολίτης Δράμας και αργότερα Σμύρνης Χρυσόστομος (1868-1922) αποτελεί τον ηγέτη της μυστικής οργάνωσης των Ελλήνων σε συνεργασία με τις επιτροπές άμυνας των κοινοτήτων και

τις αντάρτικες ομάδες. Η εθνική (1902-1910) προκαλεί την προσωρινή εκδίωξή του, το 1907-1908, από τις οθωμανικές αρχές.

Η περιοχή γνωρίζει την πρώτη βουλγαρική κατοχή τον Οκτώβριο του 1912, στη διάρκεια του πρώτου βαλκανικού πολέμου, που σημαδεύεται από την ομαδική σφαγή 600 αθώων Ελλήνων του Δοξάτου και την πυρπόληση της πλούσιας κωμόπολης, στις 30 Ιουνίου 1913, μια μέρα πριν την απελευθέρωση της Δράμας από τον ελληνικό στρατό. Μια νέα βουλγαρική κατοχή (1916-1918), κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, θέτει σε μεγαλύτερη δοκιμασία τις αντοχές των Ελλήνων εξαιτίας της πείνας, των επιδημιών και της μεταφοράς του ανδρικού πληθυσμού σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας στη Βουλγαρία.

Η ανταλλαγή των πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Τουρκία, στη δεκαετία του 1920, αποτελεί αφετηρία μιας νέας εποχής για τη Δράμα. Με την εγκατάσταση τουλάχιστο 85.000 Ελλήνων της Μικράς Ασίας και της Θράκης στο νομό, την εντατικοποίηση της καπνοκαλλιέργειας, χάρη και στην αποξήρανση των ελών στη νότια πεδιάδα, και με την αναθέρμανση του εμπορίου η Δράμα προοδεύει και ζει τη "χρυσή εποχή" της προς το τέλος της δεκαετίας του 1920.

Ύστερα από τις αρνητικές συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929 στις εξαγωγές των καπνών, το οικονομικό κλίμα βελτιώνεται μέχρι το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Κατά τη γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδας από το βουλγαρικό έδαφος, στις 6 Απριλίου 1941, η αμυντική γραμμή των οχυρών στο λεκανοπέδιο του Νευροκοπίου δοκιμάζεται σκληρά ενώ οι ελάχιστοι υπερασπιστές της προβάλλουν ηρωική αντίσταση. Τον ίδιο μήνα, η περιοχή περνά ουσιαστικά στο διοικητικό και στρατιωτικό έλεγχο των βουλγαρικών αρχών που επιχειρούν μέχρι την απελευθέρωση του 1944 τη συστηματική αλλοίωση της σύνθεσης και της συνείδησης του



πληθυσμού. Οι Έλληνες έδωσαν σκληρό αντιστασιακό αγώνα στην πεδιάδα και στους ορεινούς όγκους της Δράμας με κορυφαίες πράξεις αντίστασης την εξέγερση του Σεπτεμβρίου 1941 και τη μάχη στη γέφυρα των Παπάδων το Μάιο 1944.

Μεταπολεμικά, στη συρρίκνωση της αγροτικής οικονομίας οφείλεται το κύμα μετανάστευσης, κυρίως στην τότε Δυτική Γερμανία από τη δεκαετία του 1960, προκαλώντας την πληθυσμιακή αφαίμαξη της περιοχής. Ύστερα από τις πολιτικές αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη και τη βελτίωση των σχέσεων ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη, στο τέλος του 20ού αιώνα, ο πληθυσμός της Δράμας φιλοδοξεί να συμμετάσχει στις μεγάλες οικονομικές αλλαγές.

**Ο καπνός : κινητήρια δύναμη της περιοχής στη σύγχρονη εποχή.**



Συγκροτήματα καπναποθηκών γύρω από τα νερά της Αγίας

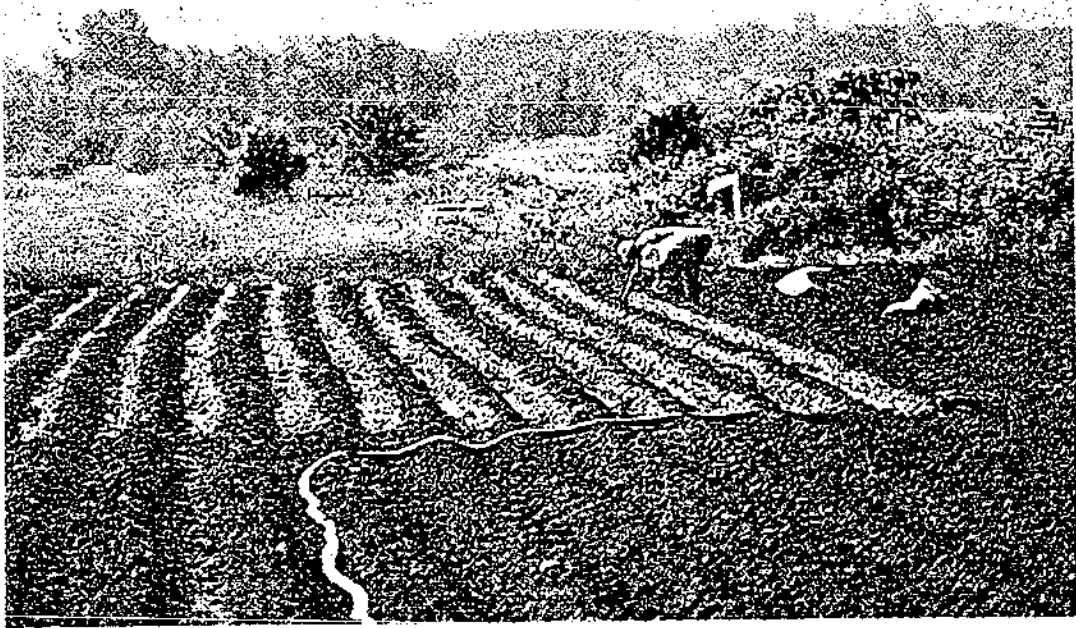
### Βαρβάρας

Πάνω στον επιβλητικό όγκο των καπνοθηκών απλώνεται σήμερα η απόλυτη σιωπή. Ανάμεσα στα κλειστά παράθυρα και τις σφραγισμένες

σιδερένιες πόρτες, αναδύεται ακόμη το λεπτό άρωμα των περίφημων ανατολικών καπνών και ακούγονται οι φωνές από το ανθρώπινο μελίσι των καπνεργατών. Από τα μέσα περίπου του 19<sup>ου</sup> αιώνα, οι άριστες εδαφολογικές συνθήκες και το ιδανικό κλίμα για την καλλιέργεια ειδικά του νέου προϊόντος ενόησαν την ανάπτυξη εξαιρετικών ποικιλιών, κυρίως στα ημιορεινά χωριά της περιοχής αλλά και σε τμήμα του κάμπου. Οι ποικιλίες των "μπασμάδων" και των "μπασή μπαλή", με το λεπτό φύλλο και το μεθυστικό άρωμα, προσέλκυσαν από το 1860 το ενδιαφέρον των ξένων μονοπωλίων καπνού και των προμηθευτών τους στην Ανατολή, Ελλήνων, Οθωμανών και Εβραίων εμπόρων.

Το προϊόν των μουσουλμάνων και των χριστιανών καλλιεργητών υφίσταται μια πρώτη επεξεργασία στα τοπικά καπνομάγαζα, που με την αύξηση της ζήτησης γίνονται πολυώροφα κτίρια τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, γύρω από τα νερά της Αγίας Βαρβάρας στην πόλη- εξαιτίας της απαραίτητης υγρασίας – αλλά και στις καπνοπαραγωγικές κωμοπόλεις της υπαίθρου. Μετά τη διαλογή και τη συσκευασία του, την άνοιξη και το καλοκαίρι, ο καπνός έπαιρνε το δρόμο του από το λιμάνι της Καβάλας για τις αγορές της Αυστροουγγαρίας, της Γαλλίας, των Ηνωμένων Πολιτειών, της Γερμανίας κυρίως στο μεσοπόλεμο.

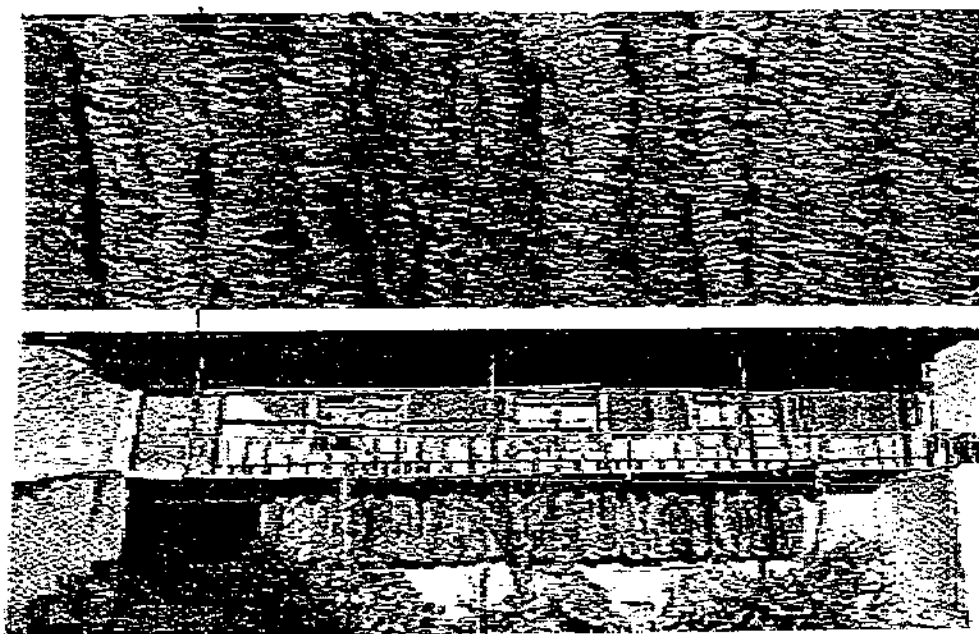
Η νεότερη ιστορία του τόπου και ιδιαίτερα του ελληνισμού συνδέεται άρρηκτα με τον καπνό. Η συγκράτηση του χριστιανικού πληθυσμού στις καπνοπαραγωγικές κωμοπόλεις, η οικονομική πρόοδος και η εξέλιξη αυτών σε κέντρα του Μακεδονικού Αγώνα, η θεαματική αύξηση του πληθυσμού μέχρι την απελευθέρωση, η αναζωογόνηση της αγοράς και η γρήγορη ενσωμάτωση των χιλιάδων Ελλήνων προσφύγων του 1922 δε θα γινόταν, ίσως ποτέ εφικτά αν δεν υπήρχε ο καπνός.



Στη "χρυσή εποχή" του καπνού για τον τόπο, 1925-1928 και 1934-1939, τουλάχιστο 13.000 οικογένειες της Δράμας καλλιεργούσαν περισσότερα από 100.000 στρέμματα με καπνό, παράγοντας για χρόνια τις μεγαλύτερες ποσότητες καπνού στην Ελλάδα και εισάγοντας πολύτιμο συνάλλαγμα στη χώρα. Εκτός από τους αγρότες, συνέβαλαν στην οικονομική ανάπτυξη οι χιλιάδες ντόπιοι και ξένοι καπνεργάτες, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, που δούλευαν κάτω από εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες στα καπνομάγαζα. Έδωσαν μάλιστα δυναμικούς αγώνες με τις μεγάλες απεργίες του 1914 και του μεσοπολέμου, εξασφαλίζοντας την υπογραφή της πρώτης συλλογικής σύμβασης εργασίας στην Ελλάδα.



Ωστόσο, η αποκλειστική καλλιέργεια καπνού στον τόπο και η εξάρτηση της κίνησης του προϊόντος από τη διεθνή ζήτηση οδήγησαν, κατά την παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929, στο χείλος της οικονομικής καταστροφής τον παραγωγικό και εργατικό κόσμο της Δράμας. Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ο καπνός συνέχισε σχεδόν να μονοπωλεί την παραγωγική δραστηριότητα, αλλά δέχτηκε ισχυρά πλήγματα από τη μείωση της ζήτησης στις ξένες αγορές και την εγκατάλειψη της συγκεκριμένης καλλιέργειας από τους νέους αγρότες.



# ΧΑΡΤΗΣ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

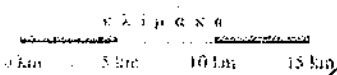


ΝΟΜΟΣ  
ΣΕΡΡΩΝ

ΝΟΜΟΣ  
ΞΑΝΘΗΣ

ΝΟΜΟΣ  
ΚΑΒΑΛΑΣ

ΔΡΑΜΑ



- Ορνιθοπανίδα
- Ιχθυοπανίδα
- Αγριόγιδο
- Ελάφι
- Ζαρκάδι
- Αγριογούρουνο
- Λαγός
- Αρκούδα

- Αστικές εκτάσεις
- Γεωργικές εκτάσεις
- Λιβάδια
- Δάση με θάμνους
- Υψηλά δάση
- Νερά
- Εκτάσεις "NATURA 2000"
- Υψόμετρο

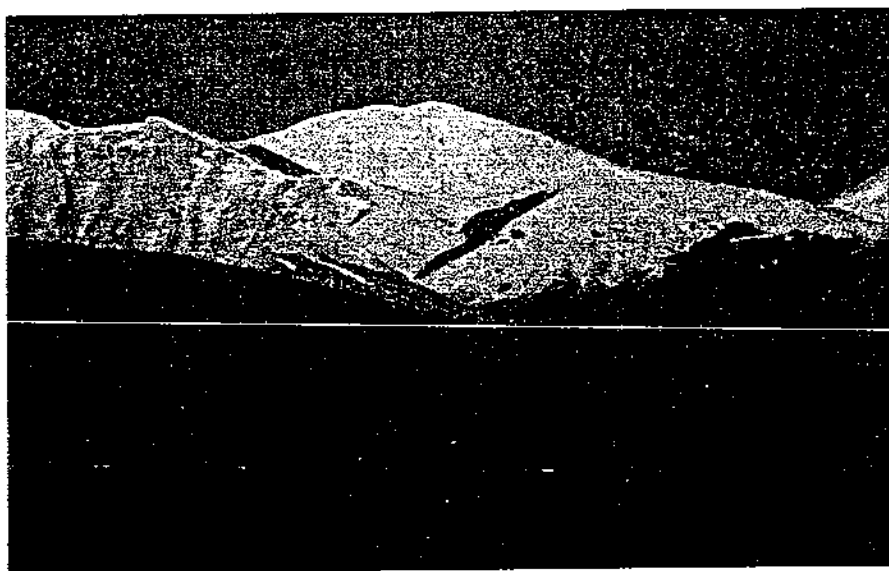
- Ερυθρελάτη
- Πεύκη
- Οξιά
- Σημύδα
- Δρυοδάση
- Δάση και θάμνους με φυλλοβλάτατυφυλλα (γαύρος, οστριά κ.α.)
- Θαμνώνες με πουρνάρι

## ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

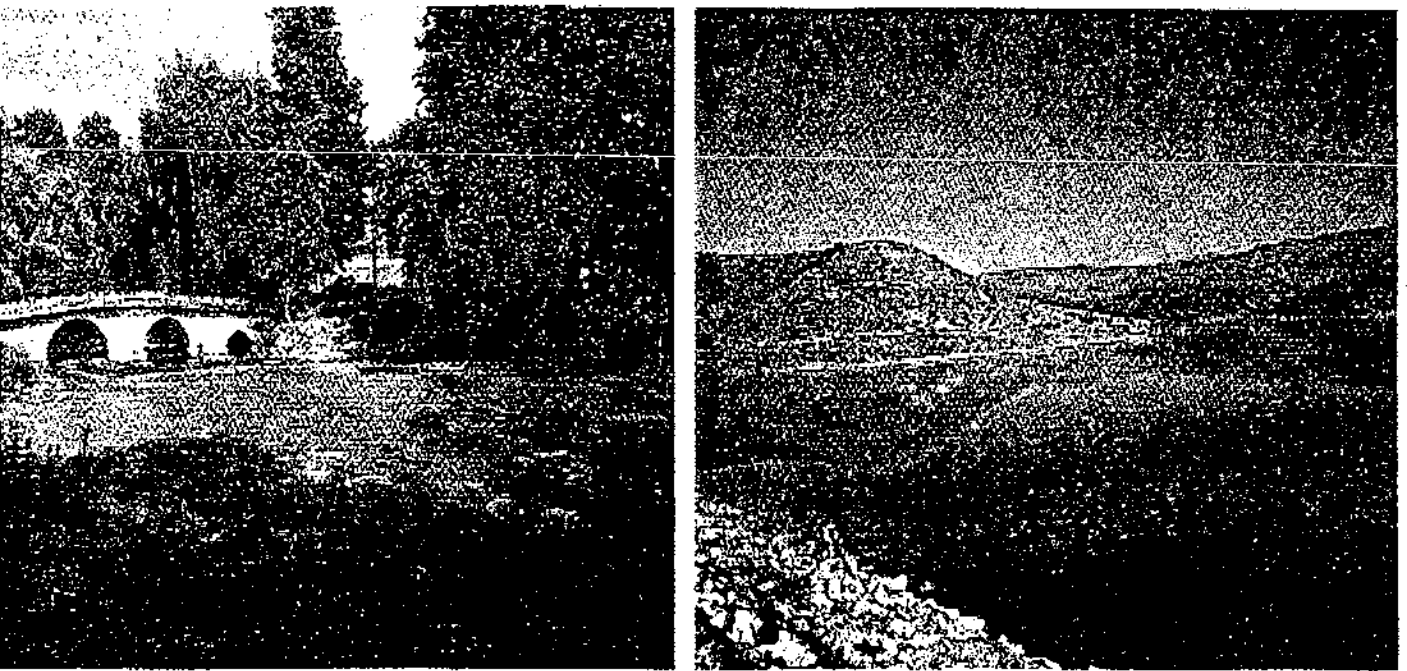


Στο νομό Δράμας κυρίαρχο στοιχείο στη φυσιογνωμία της περιοχής είναι το φυσικό περιβάλλον με τους μοναδικούς βιότοπους και τα εντυπωσιακά δασικά τοπία, τα οποία και αποτελούν σημεία αναφοράς για κάθε δραστηριότητα σε αυτόν. Διασχίζεται και διαχωρίζεται από τον ποταμό Νέστο και τις λίμνες του σε δυο τμήματα. Το βόρειο τμήμα αποτελείται από την οροσειρά της Κεντρικής Ροδόπης με ψηλότερη κορυφή αυτήν του Παρθένου Δάσους με 1.953 μ. ( η ψηλότερη της Ροδόπης είναι η Μουσάλα με υψόμετρο 2.925 μ. σε βουλγαρικό έδαφος). Η οροσειρά της Ροδόπης πήρε το όνομά της από τη Ροδόπη, κόρη του Ωκεανού και της Τηθύος, που μαζί με τον αδελφό της Αίμο οι θεοί τους μεταμόρφωσαν σε βουνά. Στο νότιο τμήμα και στο κέντρο του νομού βρίσκεται το όρος Φαλακρό με ψηλότερη κορυφή τον "Προφήτη Ηλία", σε υψόμετρο 2.232 μ., και άλλες ψηλές κορυφές τη "Βάρδενα" σε υψόμετρο 2.194 μ. και τη "Χιονότρυπα " σε υψόμετρο 2.111 μ. Νότια και

δυτικά βρίσκονται τα όρη Μενοίκιο και Όρβηλος, των οποίων οι υδροκρίτες αποτελούν τα ανατολικά σύνορα του νομού. Η ψηλότερη κορυφή του Μενοικίου είναι η "Μαυρομάτα" στο ν. Σερρών με υψόμετρο 1.963μ., ενώ η ψηλότερη κορυφή του εντός του ν. Δράμας το "Θαμνοτόπι" με υψόμετρο 1.952 μ. Η ψηλότερη κορυφή του Όρβηλου με υψόμετρο 2.212 μ. είναι το κοινό σύνορο Βουλγαρίας και των νομών Σερρών-Δράμας.



Το υδάτινο στοιχείο έχει έντονη παρουσία στο νομό, με τον ποταμό Νέστο και τις λίμνες του να κυριαρχούν στο βόρειο και κεντρικό τμήμα. Στο νότιο και πεδινό τμήμα υπάρχει ο Αγγίτης ποταμός και οι πηγές Βοϊράνης, Δράμας, Μυοποτάμου. Τα νερά αυτά εμπλέκονται στο αρδευτικό δίκτυο της πεδιάδας της Δράμας και χύνονται στον Στρυμόνα. Στο οροπέδιο Κάτω Νευροκοπίου και δίπλα στον οικισμό των Λευκογείων έχει δημιουργηθεί τεχνητή λίμνη με σκοπό την άρδευση του οροπεδίου.



Οι ορεινές περιοχές χαρακτηρίζονται από υγρό ηπειρωτικό κλίμα, ενώ οι πεδινές από μεσογειακό με τους μήνες Ιούνιο ως Σεπτέμβριο ξηρούς και τους υπόλοιπους εύκρατους. Στις πεδινές περιοχές η μέση μηνιαία θερμοκρασία αέρος των θερμότερων μηνών του έτους δεν υπερβαίνει τους  $28^{\circ}\text{C}$ , ενώ η ημερήσια είναι συχνά μεγαλύτερη των  $30^{\circ}\text{C}$ , με ακραίες τιμές τους  $35^{\circ}\text{C}$  και  $40^{\circ}\text{C}$  κατά τη διάρκεια της ημέρας. Η μέση μηνιαία θερμοκρασία του αέρα για τους ψυχρούς μήνες βρίσκεται πάνω από τους  $0^{\circ}\text{C}$ , με ακραίες τιμές που φθάνουν τους  $-14^{\circ}\text{C}$  ή και χαμηλότερα στους  $-20^{\circ}\text{C}$  στο Κάτω Νευροκόπι, διότι δημιουργούνται θύλακες από ψυχρές μάζες που κινούνται από τα βουνά.



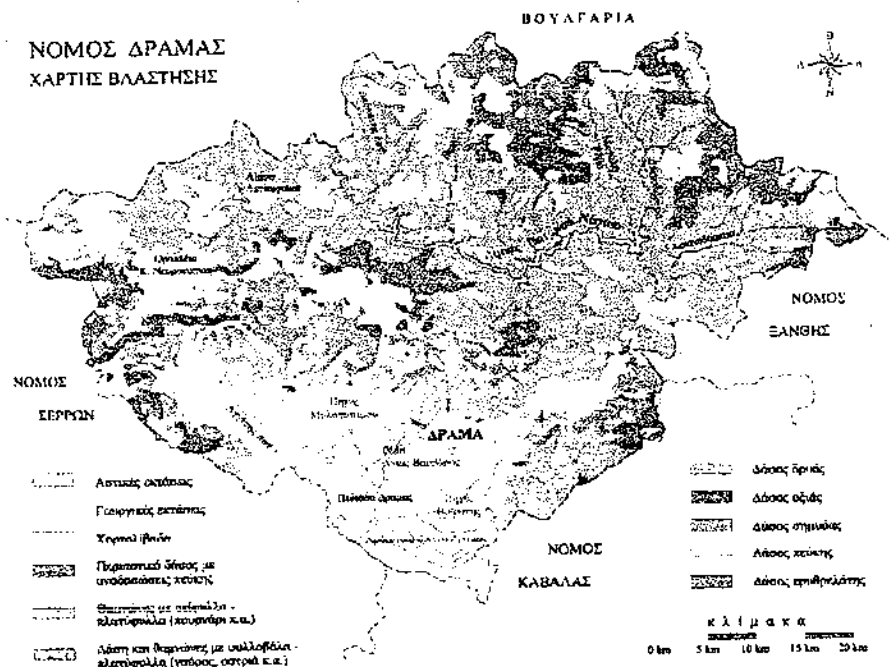


Οι

περισσότερες βροχοπτώσεις εμφανίζονται τους χειμερινούς μήνες, ενώ κατά τους θερινούς παρατηρούνται θερμικές καταιγίδες που είναι χαρακτηριστικό του βαλκανικού χώρου.

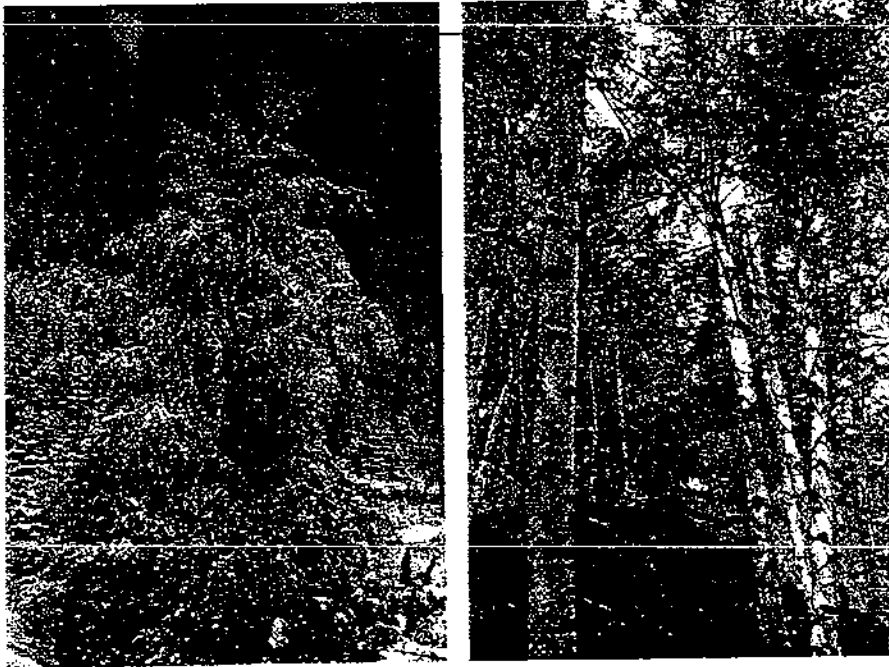
Το μέσο ετήσιο ύψος βροχής κυμαίνεται ανάλογα του υπερθαλάσσιου υψόμετρου. Στα πεδινά φθάνει τα 587 mm και στα ημιορεινά τα 778 mm, ενώ στα ορεινά – όπου δεν έχουμε μετρήσεις – από εκτιμήσεις υπολογίζεται πως ξεπερνάει τα 1000 mm. Το υπέδαφος του νομού Δράμας περικλείει αξιόλογο ορυκτό πλούτο σε βιομηχανικά ορυκτά, κοιτάσματα και κυρίως μάρμαρα. Στο νότιο πεδινό τμήμα του νομού υπάρχουν λιγνιτικά κοιτάσματα και τύρφη.

## Βλάστηση



Ο νομός Δράμας, από άποψη φυσικού περιβάλλοντος, αποτελεί μια ιδιαίτερη γωνιά της Ελλάδας. Αυτό υποστηρίζεται γιατί περιλαμβάνει σχεδόν όλες τις ζώνες βλάστησης που μπορούν να συναντηθούν στην Ελλάδα, αλλά και γιατί η χλωρίδα της περιοχής είναι πολύ σε φυτικά είδη (πάνω από 1000), περιλαμβάνοντας και μοναδικά για την Ελλάδα είδη. Η ποικιλία της βλάστησης οφείλεται στη θέση και γεωμορφολογία της περιοχής, στο κλίμα και έδαφος, αλλά και στη γεωϊστορία του τόπου. Κατά την περίοδο των παγετώνων, λόγω της έντονης αλλαγής του κλίματος, τα περισσότερα φυτά της μεσευρώπης "μετανάστευσαν" προς τις θερμότερες μεσογειακές περιοχές. Μετά τους παγετώνες "επέστρεψαν" στον αρχικό τους τόπο, εκτός από τις περιπτώσεις στις οποίες φυσικά εμπόδια, όπως οι Βαλκανικές οροσειρές και η Ροδόπη,

δυσκόλεψαν την "επιστροφή" τους. Έτσι, όπου βρήκαν κατάλληλες συνθήκες παρέμειναν και αποτέλεσαν ενδημικά είδη, εμπλουτίζοντας τη χλωρίδα της περιοχής.

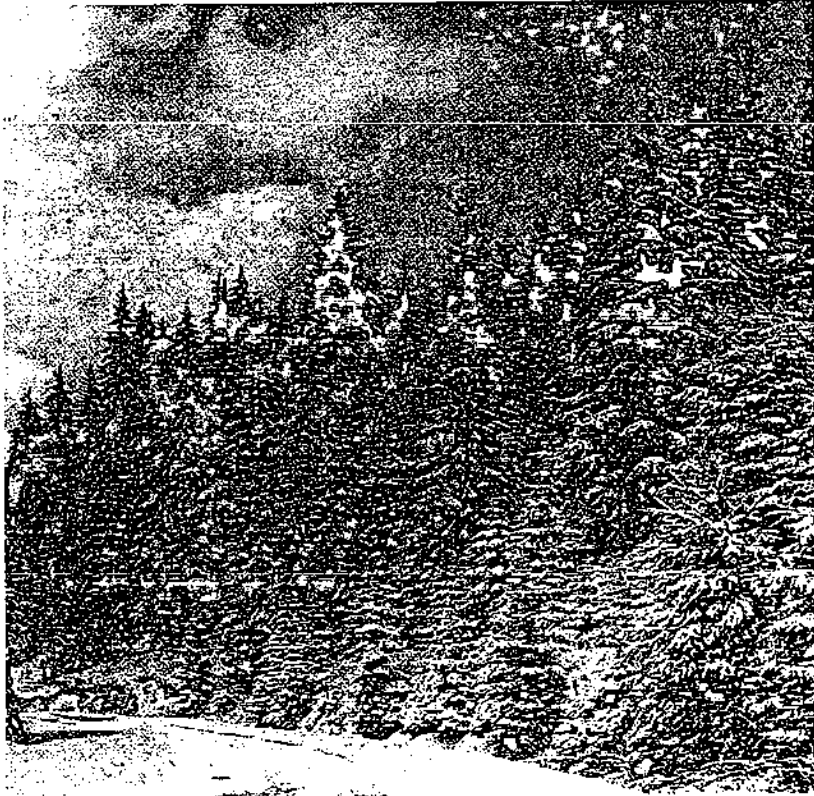


Η βλάστηση του νομού μπορεί να περιγραφεί ως εξής : Ξεκινώντας από την πόλη της Δράμας προς τις τρεις κατευθύνσεις δυτικά, βόρεια και ανατολικά, και ανερχόμενοι υψομετρικά συναντάμε τους πρινώνες ή τις δασικές εκτάσεις με το πουρνάρι που φθάνουν περίπου μέχρι το υψόμετρο των 400 μέτρων. Άλλα είδη που υπάρχουν στα δάση αυτά είναι ο γαύρος, το παλιούρι, η κρανιά, η πελέα ( παραγάτσι), ο βάτος κ. α.

Ψηλότερα (μέχρι υψόμετρου 800μ.) και στις ημιορεινές και ορεινές πλέον περιοχές, συναντάμε τα δάση φυλλοβόλων δρυών, όπου ενδιάμεσα και σε υγρές θέσεις υπάρχουν δάση καστανιάς και φλαμουριάς. Σε αυτά εμφανίζονται σποραδικά ή κατά ομάδες και τα είδη σκλήθρο, λεπτοκαρνά, καρυδιά, οστρυνά, φράξος, άρκευθος (κέδρος) κ.α. Βρίσκονται σε όλα τα βουνά του νομού και βόρεια φθάνουν μέχρι τον

οικισμό Σκαλωτή. Ο ρόλος τους είναι σπουδαίος, γιατί με τους καρπούς των δρυών (βελανίδια), της καστανιάς, της λεπτοκαρυάς κ.α. τρέφονται τα άγρια ζώα.

Σε μεγαλύτερο υψόμετρο απαντώνται τα δάση της οξιάς και των παραμεσογείων κωνοφόρων, που φθάνουν μέχρι τα 1.800μ. Στη ζώνη αυτή, εκτός από τα δάση της οξιάς, υπάρχουν και τα δάση της μαύρης πεύκης. Η ζώνη περιλαμβάνει υψηλά παραγωγικά δάση, που μας δίνουν πολύτιμο ξύλο (τεχνική ξυλεία οξιάς, στύλους Δ.Ε.Η.-Ο.Τ.Ε., τεχνική ξυλεία μαύρης πεύκης). Άλλα είδη που υπάρχουν είναι: ελάτη, άρκευθος, λεύκη τρέμουσα, σημύδα, ιτιές, βάτος των ιδαίων, αδριανός, σορβιές, σφενδάμια, μύρτιλλα κ.α.



Παράλληλα με τα δάση της οξιάς και σε υψόμετρα 1000-1950μ. υπάρχουν τα δάση των ψυχροβίων κωνοφόρων, σπουδαίας και ιστορικής

σημασίας, γιατί αποτελούνται από είδη που χάθηκαν οριστικά από την περιοχή. Σε αυτά κυριαρχούν τα κωνοφόρα με την ερυθρελάτη και τη δασική πεύκη, ενώ υπάρχουν και τα είδη των δασών της οξιάς.

Η ιστορική ανθρώπινη διαδρομή στην περιοχή έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στη σημερινή μορφή των εκτάσεων της Κεντρικής Ροδόπης. Παλαιότερα πληθυσμό, καθώς και με νομάδες Σαρακατσαναίους. Μετά την απελευθέρωση και τη συνθήκη της Λωζάνης (1923) έγινε ανταλλαγή του μουσουλμανικού πληθυσμού με Έλληνες από τον Πόντο. Οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στους νότιους και μεγαλύτερους οικισμούς, όπου και παρέμειναν μέχρι τον εμφύλιο πόλεμο. Οι Σαρακατσαναίοι συνεχίζουν και στο μεσοπόλεμο με εντονότερη παρουσία και δημιουργούν στην περιοχή "τσελιγκάτα". Η έντονη κτηνοτροφία στον τόπο είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία εκτεταμένων λιβαδιών και μόνο κατά θέσεις υπήρχαν υψηλά δάση. Μαρτυρίες αναφέρουν ότι περιοχές όπως ο χώρος του κατάφυτου σήμερα δασικού χωριού εγκατέλειψαν οριστικά την περιοχή και λίγο αργότερα σχεδόν όλη η Κεντρική Ροδόπη αποτέλεσε "Απαγορευμένη Ζώνη" εξαιτίας των συνθηκών ψυχρού πολέμου στην Ευρώπη. Η απομάκρυνση της κτηνοτροφίας αλλά και των έντονων ανθρωπίνων δραστηριοτήτων είχαν ως αποτέλεσμα τη φυσική αναδάσωση και δάσωση της περιοχής, η οποία συνεχίζεται ακόμη και σήμερα.



### Χλωρίδα

Η χλωρίδα που συνθέτει τη βλάστηση του νομού Δράμας είναι πολύ πλούσια με είδη σπάνια έως και μοναδικά για τον ελλαδικό χώρο. Ο αριθμός των φυτών ξεπερνάει τα 1000 είδη, ενώ πολλά απ' αυτά σχηματίζουν δάση μόνο στο νομό μας. Ενδεικτικά παραθέτονται αντιπροσωπευτικά είδη ξυλώδους και άλλα σπάνια της ποώδους βλάστησης: Κράταιγος, Μύρτιλλο, Αγριοπανσές.



Κρόταλος.



Μύρτιλλο, με εδώδιμους και φαρμακευτικούς καρπούς.



Αγριοπανές.



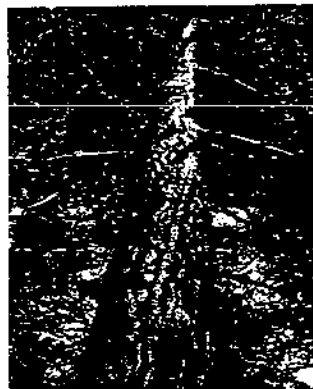
Σιμόδα και  
αγριοφάουλα.



Αριστερά: Ερυθρελάτη η υψηλή. Πάνω: Κενταυρέες.



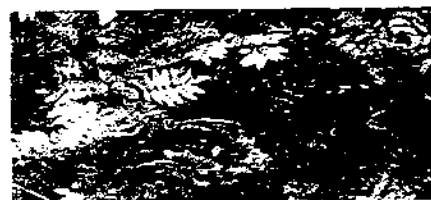
Αριστερά: Δακτυλιόριζες. Κάτω: Λείψιο της Ροδόπης, ενδημικό της Κεντρικής Ροδόπης.



Δασική πεύκη, με χαραγμένη την πορεία κεραυνού στον κορμό της.



Κρόκος ο βελούχειος- ανθίζει με το λιώσιμο του χιονιού.



Σορβιά των πτηγών, τροφή για τα πουλιά όταν υπάρχει χιόνι.

## Πανίδα



Μπούφος

Η πανίδα του νομού Δράμας είναι ιδιαίτερα προικισμένη σε είδη και σε πληθυσμούς. Στο βόρειο τμήμα όπου εκτείνεται ένα από τα σημαντικότερα ελληνικά ορεινά οικοσυστήματα, αυτό της Κεντρικής Ροδόπης, απαντώνται, αν όχι όλα, σίγουρα τα περισσότερα από τα είδη της άγριας, πανίδας των ελληνικών βουνών.





Το μεγάλο υψομετρικό εύρος, που από τα 100 μέτρα καταλήγει κοντά στα 2000 μέτρα στις κορυφές του Φαλακρού, του Μενοικίου, του Ορβήλου και της Κεντρικής Ροδόπης, καθώς και η ύπαρξη χαραδρών, ορθοπλαγιών και χορτολίβαδων, σε συνδυασμό με την ποικιλία της βλάστησης, δημιουργούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη συνύπαρξη

ειδών πανίδας. Στο περισσότερα από πολλά από τα οποία σε κοινοτική οδηγία χρειάζονται ειδικά



πολυάριθμων νομό απαντώνται 150 είδη πουλιών, περιλαμβάνονται για είδη που μέτρα

προστασίας. Επίσης, στον ευρύτερο χώρο του νομού ζουν τουλάχιστον 32 είδη θηλαστικών, τα περισσότερα από τα σπάνια είδη της Ελλάδας και της Ευρώπης. Πολλά, από τα είδη της άγριας πανίδας, όπως επίσης και οι βιότοποι τους, προστατεύονται από την κοινοτική οδηγία 92/43.



### Υπόλοιπα Είδη

Από τα πουλιά πρέπει να επισημανθεί η παρουσία του λειροπειτεινού, που έχει παρατηρηθεί στη χώρα μας μόνο στο Παρθένο Δάσος Φρακτού, καθώς και του αγριόκουρκου και της αγριόκοτας, τα οποία διατηρούν στην Κεντρική Ροδόπη τους σημαντικότερους πληθυσμούς στη χώρα μας. Επίσης αξιόλογη είναι η παρουσία όλων των δρυοκολαπτών της Ελλάδας ( οχτώ) αλλά και του τριδάκτυλου δρυοκολάπτη, που έχει καταγραφεί στη χώρα μας στο δάσος του Φρακτού και στον Όλυμπο.

Από τα υπόλοιπα είδη, θα άξιζε να αναφερθεί η παρουσία σαρκοφάγων και αρπακτικών, με σπουδαίο ρόλο στην αντορύθμιση των



πληθυσμών της πανίδας, όπως: ο λύκος, η αλεπού, ο κραυγαετός, ο φιδαιτός κ.α. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στα πουλιά μεκάτσα και σπουργιτόγλαυκα, για τα οποία ο νομός Δράμας ίσως είναι η μοναδική περιοχή αναπαραγωγής τους στην Ελλάδα, και στον ελατόμπουφο, ο οποίος φωλιάζει σε ελάχιστα ορεινά δάση της Ελλάδας, διατηρώντας στην περιοχή έναν αξιόλογο πληθυσμό.



### Λίμνες Νέστου

Ο ποταμός Νέστος πηγάζει από την οροσειρά της Ρίλας στην κεντρική Βουλγαρία, εισέρχεται στην Ελλάδα από το νομό Δράμας και χύνεται στο Θρακικό πέλαγος. Λατρευόταν ως ιερό ποτάμι από τους Θράκες και αναφέρεται από πολλούς αρχαίους συγγραφείς όπως τον Ηρόδοτο, τον Θουκυδίδη, τον Πτολεμαίο κ.α. Έχει συνολικό μήκος 234 χλμ., από τα οποία τα 130 χλμ. διατρέχουν σε ελληνικό έδαφος ακολουθώντας γενικά ΝΑ κατεύθυνση. Στο ελληνικό έδαφος εισέρχεται από το βορειοκεντρικό τμήμα του νομού Δράμας με υψόμετρο κοίτης 400 μ. και εξέρχεται από το Παρανέστι. Στη συνέχεια αποτελεί κοινό σύνορο των νομών Ξάνθης και Καβάλας και εκβάλλει απέναντι από τη Θάσο, σχηματίζοντας το Δέλτα του Νέστου.

Πολλοί οι παραπόταμοι και τα ρεύματα που συλλέγουν τα νερά στο έδαφος του νομού και χύνονται στο Νέστο. Από το νότιο τμήμα,

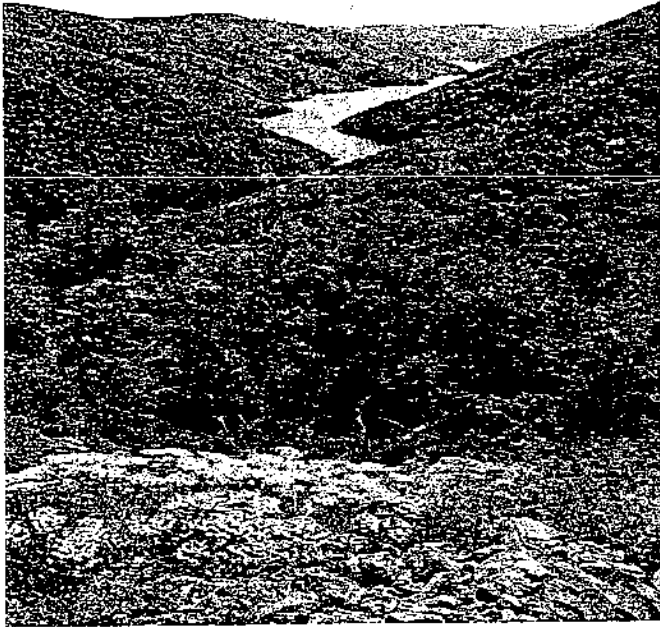
ποταμός συνεχούς ροής είναι μόνο το ρέμα Πολυκάρπου. Από την οροσειρά της Κεντρικής Ροδόπης και από δυτικά χύνονται ο Δεσπάτης, ο Μουσδέλης, το Μεγάλο Ρέμα, το Διαβολόρεμα, και το Αρκουδόρεμα. Οι ποταμοί αυτοί που συλλέγουν τα νερά τους από το ελληνικό έδαφος αποτέλεσαν αφορμή να αξιοποιηθούν τα νερά του Νέστου με σκοπό την ενεργειακή, αρδευτική και τουριστική αξιοποίηση της περιοχής. Τα τρία φράγματα είναι στη σειρά εκείνα του Τεμένους -της Πλατανόβρυσης – του Θησαυρού. Και τα τρία είναι υδροηλεκτρικά, ενώ το φράγμα Τεμένους θα είναι συγχρόνως ταμιευτήρας για αρδευτικούς σκοπούς και εκείνο της Πλατανόβρυσης αποτελεί συγχρόνως "αποθήκη", απ' όπου αντλεί νερό η μονάδα του Θησαυρού. Σήμερα έχουν κατασκευαστεί και λειτουργούν τα δυο, αυτά του Θησαυρού και της Πλατανόβρυσης, και έχουν δημιουργηθεί στα ανάντη τους οι δυο αντίστοιχες λίμνες.



Η γέφυρα των Παπάδων.

Το Υ/Η φράγμα Θησαυρού: υπερθαλάσσιο υψόμετρο φράγματος 390 μ., ύψος φράγματος 175 μ., υψόμετρο στάθμης λίμνης 320-380 μ., επιφάνεια λίμνης 18 τετρ. χλμ., παραγόμενη ενέργεια 426 GWh.

Τα πρανή του ποταμού Νέστου και των λιμνών του καλύπτονται κυρίως με δρυοδάση, ενώ η παρόχθια βλάστηση των λιμνών και των



ρεμάτων αποτελείται από περισσότερο υδροχαρή φυτά. Εκτός από τις δρύες, τα είδη που συνθέτουν την παραλίμνια βλάστηση είναι: γαύρος, οστριά, φράξος, ιπιές, φιλύρα ή φλαμουριά, σφενδάμι, σκλήθρο, αγράμπελη, κρανιά, λεπτοκαρυά, κισσός, κέδρος, παλιούρι πλατάνι, λεύκη,

τσαπουρνιά, ακακία, αγριοτριανταφυλλιές, βάτος, κουφοξυλιά, σορβιά κ.

α. Η ποώδης βλάστηση περιλαμβάνει κοινά αγριολούλουδα των δρυδασών, αλλά και υδροχαρή, όπως: μαργαρίτα, καμπανούλα, σαξιφράγκα, δαχτυλίδια, γαλατσίδες, αγριοφράουλα, γεράνι, λυχνίς, αγριοπανσές, αγγελική, αψιθιά, βραχυπόδιο, πεντάνευρο, πόα, πολυκόμπι, ρανούγκουλο, πικροράδικο, κ. α.

Η πανίδα στην παραλίμνια περιοχή περιλαμβάνει κυρίως τη βίδα, αλλά και τα ζώα που μετακινούνται σε όλη την ευρύτερη περιοχή, όπως: λύκος, αλεπού, αγριόγατος, ζαρκάδι, σκαντζόχοιρος, νυφίτσα, αγριογούρουνο.

Επίσης, στην έκταση των λιμνών συναντώνται αμφίβια, όπως σαλαμάνδρα, βάτραχοι, καθώς και ερπετά όπως: νεροφίδα, οχιά, σαύρες, χελώνες κ.α. Η ιχθυοπανίδα των λιμνών είναι πλούσια σε ποσότητες και περιλαμβάνει κεφάλους (*Leuciscus cefalus*, *Otthrias branddit*), μπριάνες, (*Barbus meridionalis*, *B. Plebejus*), σύρτες, (*Chondrostoma varbarensis*), ενώ στα ρεύματα οι πέστροφες (*Salmo trutta macrostigma*, *S. Trutta fario*).



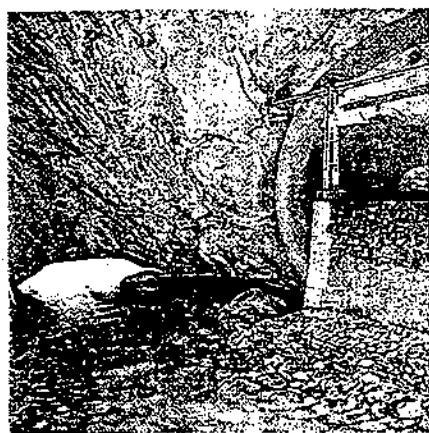
της Ελλάδας, στους οποίους ανήκει το 20%-30% των ημερήσιων κυνηγετικών εξορμήσεων που γίνονται στο νομό.

Σε κάθε περίπτωση επιβάλλεται η προστασία της ισορροπίας του οικοσυστήματος με τον περιορισμό της κυνηγετικής δραστηριότητας στις αυστηρά καθορισμένες ζώνες.

### Πηγές – Σπήλαιο Πηγών Αγγίτη (Μααρά)

Ο ποταμός Αγγίτης αποτελεί το κύριο στοιχείο του υδρογραφικού δικτύου της πεδιάδας της Δράμας. Αρχίζει από τις πηγές Μααρά, διασχίζει τη δυτική πλευρά της πεδιάδας και αφού συλλέξει τα νερά της τάφρου των Φιλίππων χύνεται στον Στρυμόνα ποταμό. Η μέση ετήσια παροχή των πηγών υπολογίζεται σε τρία κυβ. μέτρα/ δευτερόλεπτο και η μέση ετήσια παροχή του ποταμού Αγγίτη, αφού συλλέξει όλα τα νερά, είναι 8 κυβ. μέτρα/ δευτερόλεπτο.

Οι πηγές Αγγίτη (Μααρά), σε υψόμετρο 123 μ., αποτελούν την έξοδο και εμφάνιση του υπόγειου ποταμού που διασχίζει το σπήλαιο Μααρά. Το σπήλαιο είναι ένας σωληνοειδής αγωγός (καρστικό φαινόμενο), ο οποίος συνδέεται άμεσα με τις καταβόθρες του Οχυρού στο οροπέδιο Κάτω Νευροκοπίου και σε υψόμετρο 535 μ. Η τροφοδοσία του υπόγειου ποταμού γίνεται από τα νερά των χειμάρρων του οροπεδίου



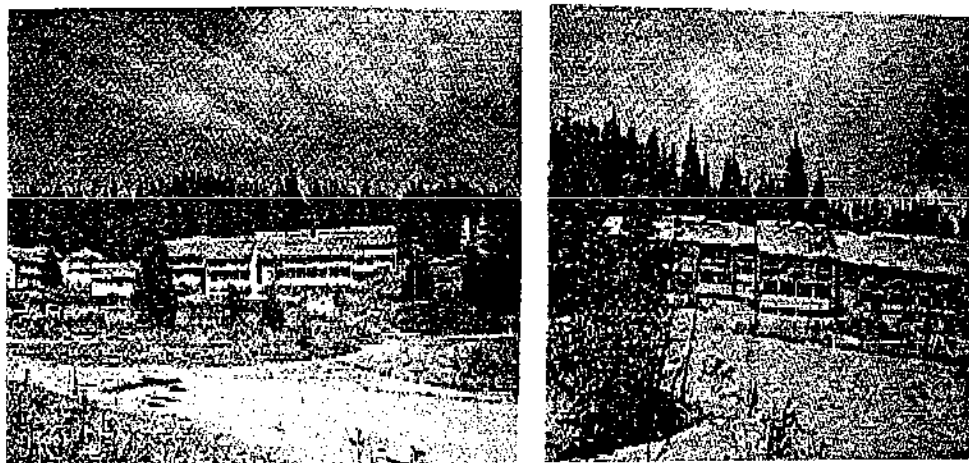
Κάτω Νευροκοπίου, τα οποία αποστραγγίζονται στις καταβόθρες Οχυρού και διοχετεύονται στο υπόγειο (καρστικό) σύστημα. Πριν από την έξοδο υπάρχει υδροτροχός, που λειτουργούσε από την τουρκοκρατία, για την ανύψωση νερού του ποταμού και στη συνέχεια





Χαρακτηρίζεται από τα συμπαγή δάση που την καλύπτουν σε ποσοστό 90% και την ύπαρξη του δασικού χωριού Ελατιάς.

Στη θέση «Κούτρα» και σε απόσταση 72 χλμ. από τη Δράμα υπάρχει το δασικό χωριό Ελατιάς, ιδιοκτησία της δασικής υπηρεσίας, που είναι το διοικητικό και λειτουργικό κέντρο των δασών της Ελατιάς. Αποτελείτε από εντυπωσιακά πέτρινα κτίρια, τα οποία η δασική υπηρεσία χρησιμοποιεί εκτός των άλλων και για φιλοξενία επισκεπτών. Το δασικό χωριό έχει υδροδότηση, ηλεκτρικό ρεύμα και τηλεφωνικές γραμμές.

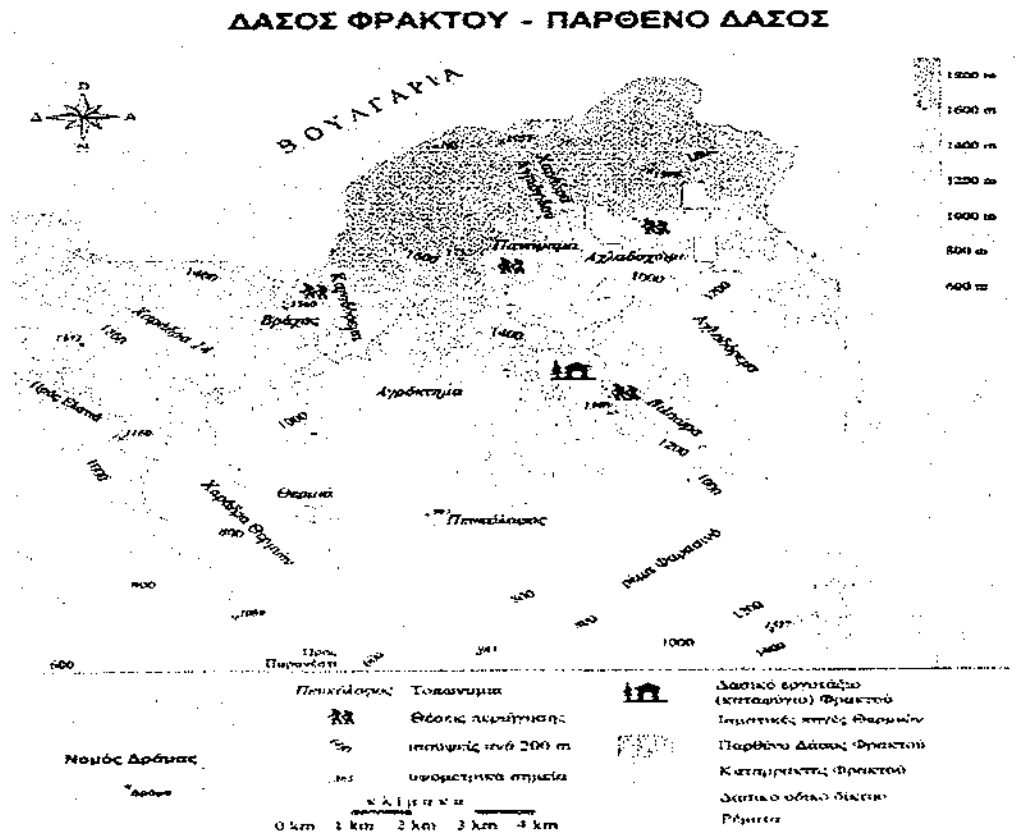


Στην Ελατιά βρίσκεται το μοναδικό στη χώρα μας δάσος ερυθρελάτης, όπου το τοπίο παραπέμπει σε αντίστοιχα της μέσης και βόρειας Ευρώπης. Επίσης στην ευρύτερη περιοχή της Ελατιάς και στη θέση «Μαγούλα» υπάρχει το μοναδικό στην Ελλάδα δάσος σημύδας.

Άλλα είδη δένδρων και θάμνων που απαντώνται είναι η υβριδογενής ελάτη (προσομοιάζει με την λευκή της Ευρώπης), δασική πεύκη, κέδρα, οξιά, σημύδα, λεύκες, ιτιές, σορβιές, σφενδάμια, δρύες, φράξος, σκλήθρα, κρυνιά, γαύρος, οστρά, αδριανός, κουφοξυλιά, αγριοτριανταφυλλιές, μύρτιλλα κ. α., ενώ υπάρχει και πλήθος ποωδών φυτών. Γενικά η χλωρίδα της Ελατιάς είναι πλούσια σε είδη (πάνω από

700), με πολλά ενδημικά ( τοπικά) της βαλκανικής περιοχής, καθώς και με πολλά σπάνια για τη χώρα μας, Επίσης, συναντάται ποικιλία μανιταριών με πολλά εδώδια (βωλίτες, κοπρίνοι, αμανίτης καίσαρος κ.α.) Η πανίδα της περιοχής είναι και αυτή πλούσια, με είδη όπως την καφετιά αρκούδα, άγριογούρουνο, ελάφι, ζαρκάδι, λαγό, λύκο, αγριόγατο, φάσσα, αετούς, γεράκια, δρυοκολάπτες κ. α.

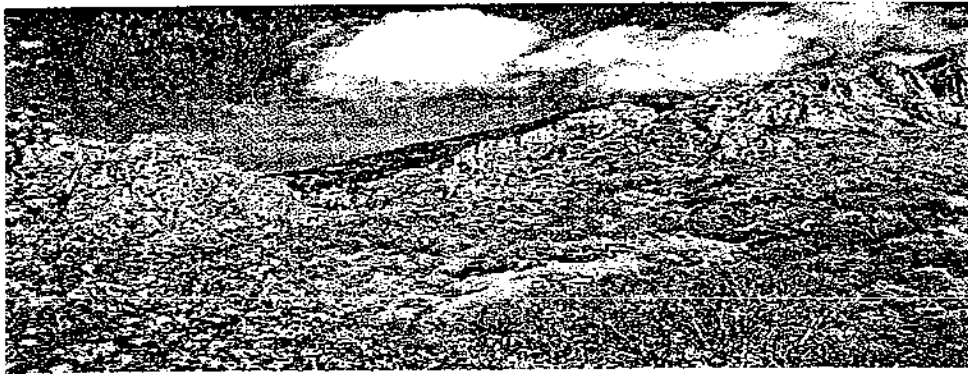
### Δάσος Φρακτού



Βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο του νομού Δράμας, κάτω από την υψηλότερη κορυφή της Κεντρικής Ροδόπης στα 1.953 μ. Χαρακτηριστικό του αποτελεί η ύπαρξη του Παρθένου Δάσους που είναι

το μοναδικό της χώρας και θεωρείται το σπουδαιότερο στο είδος του στην Ευρώπη. Καταγράφηκε ως παρθένο ( έκταση 11.000 στρεμ.) το 1979 και αμέσως το 1980 κηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο της φύσης, λόγω της μεγάλης φυτογεωγραφικής, οικολογικής και ιστορικής του αξίας. Από τότε μέχρι σήμερα βρίσκεται σε καθεστώς απόλυτης προστασίας, αφού δεν επιτρέπεται καμιά ανθρώπινη δραστηριότητα παρά μόνο η επιστημονική έρευνα. Είναι παρθένο γιατί η εξέλιξή του ακολούθησε τους κανόνες της φύσης και δε διαταράχθηκε από τον άνθρωπο εδώ και τουλάχιστον 500 χρόνια. Βέβαια με την λέξη παρθένο δεν εννοούμε ότι δεν υπήρξε καμιά ανθρώπινη παρουσία, και δραστηριότητα, αλλά ότι οι μέχρι τώρα ήπιες ανθρώπινες επιδράσεις δεν επηρέασαν τον χαρακτήρα του αδιατάραχτου δασικού οικοσυστήματος. Η μορφή του παρθένου διαφέρει από τα κοινά δάση, επειδή σε αυτό συνυπάρχουν διάφορα είδη πλατύφυλλων και κωνοφόρων από μικρές ηλικίες και ύψη μέχρι και γηρασμένα ή ξερά δέντρα μεγάλου ύψους. Η ορατότητα είναι μικρή εξαιτίας της πυκνής βλάστησης, ενώ είναι αδιάβατο λόγω και των κατακείμενων δένδρων. Στο παρθένο η πιθανότητα συνάντησης με κάποιο άγριο ζώο είναι μεγάλη, γιατί αυτά βρίσκονται σε μεγάλους πληθυσμούς και δε φοβούνται την παρουσία μας, αφού δεν έχουν συνηθίσει σε ανθρώπινες ενοχλήσεις.

Περιφερειακά του παρθένου υπάρχει μια ευρύτερη προστατευτική ζώνη που μαζί με αυτό ονομάζεται δάσος Φρακτού. Στην περιφερειακή ζώνη το δάσος προσομοιάζει με τα δάση της Κεντρικής Ροδόπης και βρίσκεται σε καθεστώς μερικής προστασίας, καθώς απαγορεύονται η βοσκή και η θήρα, ενώ επιτρέπονται η ξυλοπαραγωγή και η δασική αναψυχή. Λειτουργικό κέντρο του δάσους είναι το δασικό εργοτάξιο Φρακτού που βρίσκεται 8,5 χλμ. πριν από το παρθένο.



Η πανίδα που εμφανίζεται στο Παρθένο Δάσος είναι πολύ πλούσια σε είδη και σε αριθμούς. Η περιοχή αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ελληνικά ορεινά οικοσυστήματα, με την εμφάνιση όλων σχεδόν των ειδών που ζουν στα ελληνικά βουνά. Είναι προφανές ότι η πανίδα αυτή ζει και μετακινείται σε ολόκληρο το δάσος Φρακτού. Το μεγάλο υψομετρικό εύρος του δάσους, που από τα 780μ. διαμέσου πυκνοδασωμένων πλαγιών καταλήγει στο Παρθένο Δάσος στα 1953μ., σε συνδυασμό με την εμφάνιση χαραδρών, ορθοπλαγιών και λιβαδικών εκτάσεων ( ανώτερη υψομετρική ζώνη), δημιουργούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη συνύπαρξη πολυάριθμων ειδών. Στο σύμπλεγμα Φρακτού αναπαράγονται περισσότερα από 100 είδη πουλιών, ανάμεσα στα οποία αρκετά περιλαμβάνονται σε κοινοτική οδηγία για είδη που χρειάζονται ειδικά μέτρα προστασίας.

Παράλληλα, το ίδιο πλούσια εμφανίζονται και τα θηλαστικά. Στην ευρύτερη περιοχή του συμπλέγματος ζουν τουλάχιστον 32 είδη θηλαστικών, ανάμεσα τους όλα τα σπάνια είδη της Ελλάδας και Ευρώπης. Η έκταση του Παρθένου Δάσους είναι πολύ σημαντική για την ύπαρξη των περισσότερων από τα παραπάνω είδη. Από αισθητική άποψη το δάσος Φρακτού διακρίνεται για τη χαρακτηριστική και μοναδική ομορφιά του. Οι έντονοι γεωλογικοί σχηματισμοί στο κεντρικό τμήμα της περιοχής μαζί με πολλές σάρες δίνουν μια τραχύτητα και αγριάδα στο

χώρο που ξεφεύγει από τα συνηθισμένα δασικά τοπία. Το "Αχλαδόρεμα", που μαζί με τα ρέματα του διασχίζει το Φρακτό, σχηματίζει έξι εντυπωσιακούς καταρράκτες και προσθέτει το απαραίτητο αισθητικό στοιχείο, το νερό. Το τοπίο της περιοχής αγκαλιάζει η πλούσια βλάστηση που με τη μεγάλη ποικιλία αείφυλλων και φυλλοβόλων, κωνοφόρων και πλατύφυλλων προσφέρει πολλές αποχρώσεις του πράσινου, ενώ το φθινόπωρο σχηματίζονται εντυπωσιακοί χρωματισμοί. Επίσης, η ύπαρξη άγριων καρποφόρων δένδρων και θάμνων, καθώς και το πλήθος των αγριολούλουδων συμπληρώνουν το τοπίο με την ανάλογη αισθητική. Στο Παρθένο Δάσος, βέβαια, το τοπίο χαρακτηρίζεται από την παρθένα βλάστηση. Το ύψος των δένδρων, η δομή του δάσους και η πυκνότητα της βλάστησης παρουσιάζουν στον επισκέπτη ένα πρωτόγνωρο τοπίο. Γενικά το δάσος Φρακτού και από αισθητική άποψη αποτελεί ένα μοναδικό μνημείο της φύσης, τουλάχιστον για την οροσειρά της Ροδόπης. Η ύπαρξη του Παρθένου Δάσους, ο συνδυασμός των γεωλογικών και υδάτινων σχηματισμών με την πλούσια βλάστηση και πανίδα αποτελούν ένα πλήρες δασικό τοπίο που θεωρείται από τα ομορφότερα της χώρας μας.



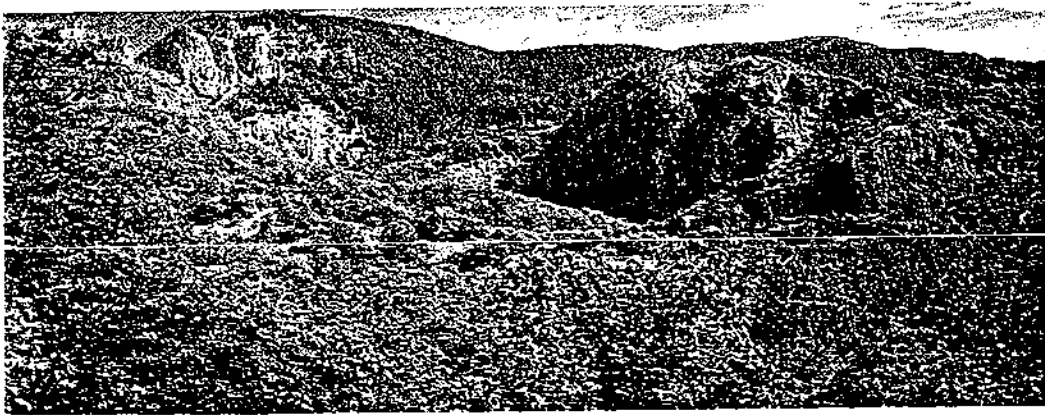
**Φαλακρό όρος**

Ορθώνεται επιβλητικό στο κέντρο του νομού Δράμας και συγκαταλέγεται στα ψηλότερα βουνά της χώρας. Το βουνό συγκροτείται από ένα σύμπλεγμα τριών όγκων: το βορειοδυτικό με ψηλότερη κορυφή το «Άγιο Πνεύμα» και υψόμετρο 1629 μ., το νοτιοδυτικό με ψηλότερη κορυφή τον «Άγιο Παύλο» στα 1768 μ. και το ανατολικό με ψηλότερη κορυφή τον «Προφήτη Ηλία» στα 2232 μ. που περιβάλλεται και από τις κορυφές «Βάρδενα» και «Χιονότρυπα».

Το γεωλογικό υπόστρωμα αποτελείται από γρανίτες, αλλά κυρίως από μάρμαρα ( κρυσταλλικούς ασβεστόλιθους) με την ιδιαιτερότητα της παρουσίας καρστικών φαινομένων ( ύπαρξη υπόγειων αγωγών και άμεση απομάκρυνση του νερού της βροχής). Ως συνέπεια των καρστικών φαινομένων έχουμε αφενός την τροφοδοσία των πηγών Μυοπόταμου και Δράμας και αφετέρου την αδυναμία δημιουργίας εδάφους και ψηλής βλάστησης, γι' αυτό και η ονομασία «Φαλακρό». Σήμερα η κάλυψη του Φαλακρού είναι κατά 45% με λιβάδια, 35% με δάση και 20% με θάμνους, φρύγανα, βράχους και γυμνά εδάφη.

Το ιδιαίτερο γεωλογικό υπόστρωμα, σε συνδυασμό με τις κλιματικές, εδαφικές, και τοπογραφικές συνθήκες, δημιούργησαν μια σημαντική ποικιλία βιοτόπων με ιδιαίτερο βοτανικό ενδιαφέρον. Έτσι το Φαλακρό συγκεντρώνει πολλά, σπάνια για την Ελλάδα, ποώδη φυτά, που

σχηματίζουν αξιόλογους οικότοπους στις κορυφές, στα λιβάδια και στις βραχώδεις εξάρσεις του βουνού. Η πανίδα είναι και αυτή ανάλογη με το βοτανικό ενδιαφέρον. Εκτός των κοινών θηλαστικών και πτηνών της ευρύτερης περιοχής, συναντώνται σπάνια ασπόνδυλα που χαρακτηρίζουν την αξία της πανίδας. Η σημασία της χλωρίδας και της πανίδας του Φαλακρού επέβαλλαν την ένταξη και προστασία του στο δίκτυο «ΦΥΣΗ 2000», με το όνομα «Κορυφές Όρους Φαλακρού».



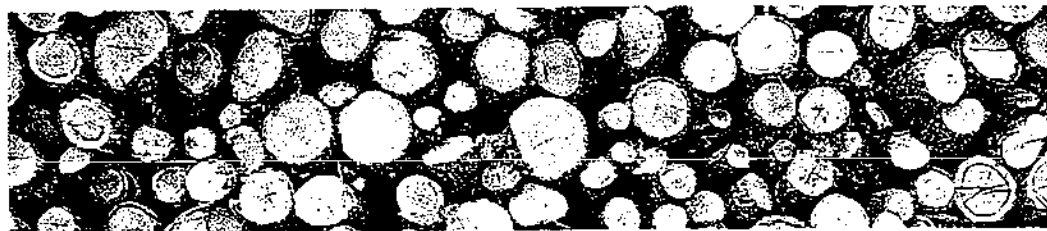
### Μενοίκιο όρος

Οριοθετεί το δυτικό όριο του νομού Δράμας και αποτελεί την προς νότο συνέχεια του Φαλακρού. Η ψηλότερη κορυφή του Μενοικίου είναι η «Μαυρομάτα» στο ν. Σερρών με υψόμετρο 1963 μ., ενώ η ψηλότερη κορυφή του στο ν. Δράμας το «Θαμνοπότι» με υψόμετρο 1952 μ. Το βουνό χαρακτηρίζεται από το έντονο ανάγλυφο, από τα ορεινά και υποαλπικά λιβάδια με πλούσια χλωρίδα, τα δάση οξιάς και οξιάς – υβρυδογενούς ελάτης, το δάσος υπεραιωνόβιων δένδρων καστανιάς και την πλούσια ορνιθοπανίδα που φιλοξενεί.



Η γλωρίδα που συνθέτει την υψηλή βλάστηση του βουνού αποτελείται από οξιά, καστανιά, υβρυδογενής ελάτη, μαύρη πεύκη, κέδρα, δρυς, γαύρο, ιτιές, σκλήθρα, σορβιές, σφενδάμια, φράξο, κρανιά, αγριοτριανταφυλλιές, μύρτιλλο κ. α. Ενδιαφέρουσα όμως είναι η ποώδης βλάστηση εξαιτίας της σπανιότητας και του μεγάλου αριθμού των ειδών: κρίνος ο μάρταγος, σαξιφράγες, τσάι του βουνού, (σιδηρίτης), αγριγαρίφαλα, ίριδες, παιώνια, κενταυρέες, καμπανούλες, αγριοπανσές, θυμάρι, ορχιδέες, δακτυλιόριζες κ. α., καθώς και πολλά αγρωστώδη και ψυχανθή φυτά.

Η πανίδα της περιοχής περιλαμβάνει τα θηλαστικά αγριογούρουνο, ζαρκάδι, λαγό, λύκο, ασβό, πετροκούναβο κ. α., ενώ η ορνιθοπανίδα είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα: φιδαιτός, χρυσαετός, σταυραετός, ασπροπάρης, κερκινέζι, σφηκοβαρβακίνα, πετρίτης, ξεφτέρι, σαΐνι, μπούφος, αγριόκουρκος, σταχτοτσικλιτάρα, μαυροτσικλιτάρα, αετομάχος, βλάχος, βουνοσταχτάρα, τσαλαπετεινός, δενδροφυλλοσκόπος, σπίνος, μελισσοφάγος, κ.α.



Υλοτόμοι

Τα δάση της Κεντρικής Ροδόπης είναι τα πλέον παραγωγικά της χώρας μας. Για την παραγωγή αυτή απασχολούνται 200 περίπου οικογένειες υλοτόμων ( για κάθε μέλος υπάρχει αντίστοιχη δουλειά), οι οποίες ζουν και εργάζονται μέσα στο δάσος. Έτσι από τον Μάιο μέχρι και το Σεπτέμβριο, περίοδο της υλοτομικής δραστηριότητας, στο δάσος ακούγεται ο ήχος των αλυσοπρίονων και στους δρόμους συναντά ο επισκέπτης όλους τους συντελεστές της παράγωγής ξυλείας: υλοτόμους, μηχανήματα σύρσης ξύλου, μουλάρια που μεταφέρουν ξύλα ( είναι το



πλέον οικολογικό μέσο συγκομιδής ξυλείας), φορτηγά. Επίσης οι πλευρές των δρόμων είναι γεμάτες με ξυλεία, ενώ κατά διαστήματα υπάρχουν τροχόσπιτα και καλύβες υλοτόμων. Η φιλοξενία εκ μέρους τους είναι δεδομένη και με ευχαρίστηση θα σας πληροφορήσουν και θα σας κατατοπίσουν για οποιοδήποτε θέμα που αφορά το δάσος.

ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ**Γιορτές και δρώμενα**

Ο λαϊκός πολιτισμός της περιοχής της Δράμας, όπως βέβαια και ολόκληρου του βορειοελλαδικού χώρου, παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, όχι μόνο για τον πλούτο και την ενάργεια των επιμέρους μορφών του, αλλά και για την επιβίωση ή απόηχο σε αυτόν στοιχείων της αρχαιοελληνικής και βυζαντινής παράδοσης.

Ιδιαίτερα σημαντικό προβάλλει το κεφάλαιο των εθίμων που πλαισιώνουν γιορτές και δρώμενα στη διάρκεια του χρόνου ή σε εποχικά κρίσιμες ώρες, όπου εκδηλώνεται η θρησκευτική ευλάβεια παράλληλα με τη λαϊκή δοξασιολογία στο ευρύτερο φάσμα της, όπως μεταδίδεται από γενιά σε γενιά. Πρέπει να τονιστεί επαινετικά ότι οι κάτοικοι της Δράμας τρέφουν ιδιαίτερο σεβασμό για την τοπική παράδοσή τους, η οποία παρέμεινε ακμαία στην ακριτική αυτή περιοχή και σε καιρούς χαλεπούς, σκλαβιάς ή επιβουλής αλλοεθνών. Το ίδιο σέβονται την παράδοσή τους και οι γενιές των ξεριζωμένων από την Ανατολική Θράκη, τον Πόντο και άλλες περιοχές του Ελληνισμού, που βρήκαν φιλοξενία και στοργή στην

περιοχή της Δράμας, ριζώνοντας σ' αυτήν τη δεύτερη πατρίδα τους ως δημιουργικά μέλη της τοπικής κοινωνίας.

Με ξεχωριστό ενδιαφέρον εθιμικά παρουσιάζονται οι μέρες των Θεοφανίων, με πλούτο εκδηλώσεων και δρώμενων, όπου κυριαρχούν οι μεταμφιέσεις και μαζί με αυτές κουδούνια, τραγούδια, χοροί, παραστάσεις ευρηματικές και αναπαραστάσεις ποικίλες. Όλα τα στοιχεία δείχνουν τον πρωτογενή σκοπό αυτών των εκδηλώσεων, ο οποίος δεν είναι κανένας άλλος παρά η ευετηρία, η επίτευξη δηλαδή της καλοχρονιάς στην ευρύτερη διάσταση της καλής υγείας και της πλούσιας παραγωγής.

Ο Βώλακας, η Καλή Βρύση το Μοναστηράκι, ο Ξηροπόταμος, η Πετρούσα και οι Πύργοι γίνονται τις μέρες αυτές το επίκεντρο θεαματικών παραδοσιακών γιορτασμών με έντονο διονυσιασμό.

Στο Μοναστηράκι οι μεταμφιέσεις γίνονται ανήμερα των Θεοφανίων. Πρωταγωνιστούν οι "Αράπηδες", με μακριές υφαντές μαύρες κάπες και ψηλές κουκούλες στο κεφάλι από δέρμα κατσίκας. Στη μέση φορούν βαριά κουδούνια. Συμπρωταγωνιστές στο δρώμενο είναι οι "Τσολιάδες" με την εθνική φορεσιά και οι "Γκιλίγκες" με την τοπική γυναικεία φορεσιά. Όλοι μαζί, με λύρες και νταϊρέδες, γυρίζουν στα σπίτια του χωριού, δίδοντας και παίρνοντας ευχές.



Ακολουθεί το απόγευμα τρανός κοινοτικός χορός στην πλατεία του χωριού. Μιμητικό όργωμα και εικονική σπορά στη διάρκεια του φανερώνουν εμφανέστατα τον ευετηρικό σκοπό του δρώμενου.

"Αράπηδες " γίνονται και στον Βόλακα την επόμενη, 7 Ιανουαρίου, του Αγίου Ιωάννου. Στη ράχη τους έχουν καμπούρα, στη μέση ζώνονται κουδούνια, το κεφάλι σκεπάζεται με προβιά, τα πρόσωπα είναι μαυρισμένα με καπνιά, στα χέρια, μαυρισμένα και αυτά, κρατούν χοντρά ξύλα. Στο ίδιο χωριό την επομένη, 8 Ιανουαρίου, γίνεται αναπαράσταση τοπικού γάμου. Την ίδια μέρα βγαίνουν και οι «αρκούδες», άντρες μεταμφιεσμένοι με ολόκληρες προβιές. Ας σημειωθεί ότι η μέρα αυτή στον Βόλακα είναι αφιερωμένη στη «μαμμή», την οποία επισκέπτονται οι μητέρες με διάφορα δώρα. Πρόκειται για έθιμο που διασώζει στοιχεία από ανάλογες τελετές της αρχαιότητας με έντονο γονιμικό χαρακτήρα, όπως ήταν τα Θεσμοφόρια και τα Αλώα. Στην Πετρούσα οι μεταμφιέσεις γίνονται την επόμενη και τη μεθεπόμενη των Θεοφανίων, 7 και 8 Ιανουαρίου, με κύριο στοιχείο του γιορτασμού πομπική περιφορά με λύρες και νταχαρέδες μιας καμήλας, εικονικής σήμερα, πραγματικής παλαιότερα. Τη δεύτερη μέρα γίνεται και εδώ παράσταση γάμου, χαρίζοντας κέφι και χαρά.

Στον Ξηροπόταμο γίνονται στις 7 Ιανουαρίου οι " Αράπηδες ", με παρόμοιον, όπως στο Μοναστηράκι, τρόπο. Ακολουθούν τις απογευματινές ώρες τοπικοί χοροί. Ανάλογες με τις παραπάνω είναι οι μεταμφιέσεις και στους Πύργους, την ημέρα των Θεοφανίων και την επόμενη, με δέρματα, κουδούνια, και με ολονύχτιο γλέντι. Στην Καλή Βρύση τα δρώμενα των ημερών αυτών παίρνουν περισσότερο συγκροτημένη μορφή στη διάρκεια ενός πανηγυρικού τριημέρου με ευρύτερο εθιμολογικό πλαίσιο, που αρχίζει από την παραμονή των Θεοφανείων με τελετουργικό δείπνο των μελών κάθε οικογένειας.

Πρωταγωνιστούν τα "Μπαμπούγερα", άντρες μεταμφιεσμένοι ζωόμορφα, ζωσμένοι βαριά κουδούνια. Εμφανίζονται αμέσως μετά την τελετή του αγιασμού και με την εντυπωσιακή μεταμφίεση και τη θορυβώδη παρουσία τους κυριαρχούν σε όλο το χωριό την ημέρα των Θεοφανείων, καθώς και τις δυο επόμενες. Αποκορύφωμα και λήξη του γιορτασμού αποτελεί και εδώ η εύθυμη αναπαράσταση γάμου, στις 8 Ιανουαρίου.

Στα δρώμενα της Καλής Βρύσης προσδίδει ιδιαίτερη διάσταση η πρόσφατη αποκάλυψη στην περιοχή ναού αφιερωμένου στη λατρεία του Διόνυσου. Φαίνεται, έτσι, ένα δρώμενο με έντονο διονυσιασμό να λειτουργεί στο φυσικό του χώρο.

Τις μέρες του Δωδεκαήμερου σε χωριά όπου υπάρχουν εγκατεστημένοι πρόσφυγες από τον Πόντο ( Σιταγροί κ.α.) συνηθίζονταν οι "Μωμόγεροι", είδος λαϊκού παραδοσιακού θεάτρου, με σκοπό ψυχαγωγικό σήμερα, με ευετηρική όμως και αυτοί σκοπιμότητα στην πρωτογενή μορφή τους.

Η αναπαράσταση γάμου αποτελεί συνηθισμένο θέμα και αγαπημένο θέαμα στα λαϊκά δρώμενα. Πριν όμως πάρει το σημερινό χαρούμενο χαρακτήρα, η εικονική τελετή γάμου αποτελούσε μαγική πράξη, που απέβλεπε στην πρόκληση γονιμικής δύναμης για την καρποφορία των χωραφιών και την αύξηση των κοπαδιών.

Στην ιστορική αρχαιότητα υπήρχε το στοιχείο του συμβολικού ιερού γάμου, για ευόδωση της συγκομιδής, ενταγμένου στην επίσημη διονυσιακή λατρεία, κατά τη δεύτερη μέρα των Ανθεστηρίων. Στις σύγχρονες αναπαραστάσεις κυριαρχεί το εύθυμο στοιχείο, ενώ ακολουθείται γενικά η γαμήλια εθιμολογία σε όλες τις φάσεις: ζύρισμα γαμπρού, ντύσιμο νύφης, που συνήθως την υποδύεται άντρας, νυφόπαρμα, αποχαιρετισμός των οικείων της, μεταφορά της προίκας, γαμήλια πομπή με επικεφαλής τα μουσικά όργανα, στέψη, χαιρετισμός

των νεονύμφων με προσφορά χαρτονομισμάτων που καρφιστώνονται στο στήθος τους, γαμήλιο γλέντι.

Υπάρχουν παράλληλα και κάποιοι νεωτερισμοί ή ευρηματικές προσαρμογές στη σύγχρονη πραγματικότητα. Στην Καλή Βρύση για παράδειγμα ο υποδουόμενος τον ιερέα, ξεφεύγοντας από τη μίμηση της θρησκευτικής τελετουργίας, προτιμά τη διαδικασία του πολιτικού γάμου, με εύθυμες παραινέσεις στο ζεύγος για αγάπη και αμοιβαία υπακοή:

*Γιώργη, ν' αγαπάς την έμορφη Βασίλα την*

*Παινεμένη,*

*Να μην την αφήνεις, Γιώργη,*

*Παραπονεμένη*

*Και συ Βασίλα, ν' αγαπάς τον έμορφό σου*

*Γιώργη,*

*Να τον προσέχεις, να μη μένει η κοιλίτσα του*

*Πεινασμένη,*

*Και τρέχει στη γειτόνισσα, να της ζητάει μέλι.*

Κοινό όμως ποτήριο υπάρχει, έστω και με μορφή φιάλης ούζου. Υπάρχουν επίσης τα παραδοσιακά κουλούρια του γάμου με την τελετουργική και δοξασιακή τους πλαισίωση. Η περίοδος της Αποκριάς συνδέεται και στην περιοχή της Δράμας με ποικίλα έθιμα, πολλά από τα οποία είναι χαρακτηριστικά του παραδοσιακού τρόπου ζωής όπως παλαιότερα με τις συνεστιάσεις, την αλληλοσυγχώρεση κλπ. Κύριο βέβαια εθιμικό στοιχείο είναι και εδώ οι μεταμφιέσεις, οι οποίες σήμερα έχουν πάρει αστικό χαρακτήρα με αφομοιωμένα στοιχεία της παράδοσης. Την κατεξοχήν έκφραση του σύγχρονου αποκριάτικου αστικού πανηγυρισμού αντιπροσωπεύει το Καρναβάλι της Χωριστής, χρόνο με χρόνο παίρνει μεγαλύτερη φήμη, γίνεται ευρύτερα γνωστό και αποτελεί έναν από τους πιο χαρούμενους και αντιπροσωπευτικούς γιορτασμούς στην περιοχή. Σημαντική στην επιτυχή διοργάνωση του είναι η συμβολή

του τοπικού Μουσικοδραματικού Συλλόγου "Η Αναγεννηθείσα Μακεδονία", ο οποίος έχει πλούσια πολιτιστική και εθνική δράση.

Την αποκριάτικη περίοδο ο επισκέπτης της Δράμας έχει την ευκαιρία να παρακολουθήσει τη Δευτέρα της Τυρινής στο Καλαμπάκι και στη Μαυρολεύκη ένα από τα πιο σημαντικά ευετηρικά δρώμενα του ελληνικού ιστορικού χώρου, γνωστό με την ονομασία "Καλόγερος" (Καλός Γέρος). Ο "Καλόγερος", που αντιπροσωπεύει το αγαθό πνεύμα της βλάστησης και της καρποφορίας, είναι μεταμφιεσμένος με παλιόρουχα που μιμούνται προβιές και με κουδούνια, από τα οποία ένα έχει φαλλική σημασία. Μαζί με άλλους μεταμφιεσμένους επισκέπτεται, με ορισμένο εθιμικό τυπικό, τα σπίτια του χωριού, όπου οι γυναίκες τον ραίνουν με πολυσπόρια, σύμβολα πλούσιας παραγωγής. Τις επισκέψεις ακολουθούν μιμητικό όργωμα και εικονική σπορά, καθώς και εικονικός θάνατος και ανάσταση του "Καλόγερου", φάσεις όλες του δρώμενου με εμφανή τον επιδιωκόμενο ευετηρικό σκοπό. Κυκλικός χορός πάνω στην οργωμένη και σπαρμένη γη επιστρέφει το δρώμενο, το οποίο πολλοί ερευνητές ανάγουν άμεσα σε διονυσιακές τελετές της αρχαιότητας.

Στην περίοδο που ακολουθεί τις Απόκριες, αξιόλογος είναι ο εορτασμός των αγίων Θεοδώρων στο Κάτω Νευροκόπι, σε ναΐσκο τους που βρίσκεται σε υψόμετρο 1800 μ. περίπου. Οι πανηγυριστές πηγαίνουν εκεί από την παραμονή και διανυκτερεύουν μέσα σε μια σπηλιά. Η μέρα αυτή, τόσο στο Νευροκόπι όσο και σε άλλους οικισμούς του νόμου, συνδέεται με μαντικές παρατηρήσεις, ιδιαίτερα από τις νέες που επιθυμούν να μάθουν το μέλλοντα σύντροφο της ζωής τους.

Την πρώτη Μαρτίου, πρώτη μέρα του χρόνου παλαιότερα, επιχωρίαζε σε πολλά χωριά του νόμου το λεγόμενο "Χελιδόνισμα", που ήταν ένα μελωδικό καλωσόρισμα του χελιδονιού και της Άνοιξης, με ευχές για καλή χρονιά.



Η πασχαλινή περίοδος έχει και στην περιοχή της Δράμας την ξεχωριστή της εθιμολογία, που αρχίζει από το Σάββατο του Λαζάρου με τις ομάδες των παιδιών που τραγουδούν τα πάθη του φίλου του Χριστού.

Τις πασχαλινές αυτές ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η πομπική περιφορά της εικόνας της Αναστάσεως γύρω από το αγροτικό όριο της Καλής Βρύσης την Πέμπτη της Διακαινησίμου, για προστασία του χωριού από κάθε κακό και ιδιαίτερα από το χαλάζι που είναι εξαιρετικά επικίνδυνο για την παραγωγή την ανοιξιάτικη περίοδο.

Την επόμενη ημέρα, Παρασκευή της Διακαινησίμου, εορτάζεται σε πολλά χωριά η Ζωοδόχος Πηγή, όπως στην Προσοτσάνη, στην Καλλίφυτο και στο Μοναστηράκι, όπου ο θρησκευτικός εορτασμός και με αξιόλογες τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Το δικό της χαρακτήρα έχει η Δευτέρα του Θωμά στους Σιταγρούς, όπου οι εκεί εγκατεστημένοι Πόντιοι συνεχίζουν πανάρχαια έθιμα των κοιτίδων τους, όπως επισκέψεις στα μνήματα, με διανομή κόκκινων αβγών και γλυκισμάτων και με τραγούδια, έθιμα μα καθαρά αρχαϊκή μορφή και με συνακόλουθες μεταφυσικές δοξασίες και αντιλήψεις.

Ιδιάζουσα εκδήλωση είναι η λεγόμενη "Γιορτή του Θεού" στη Μικρόπολη μετά το Πάσχα, στο ξωκλήσι του Αγίου Γεωργίου, με συνεστίαση εκεί των πανηγυρισμών. Η εκδήλωση συνδέεται με τοπική παράδοση και θεωρείται ως συνέχιση της εκπλήρωσης παλαιού προγονικού τάματος.

Οι θρησκευτικές και εθιμικές πασχαλινές γιορτές στη περιοχή της Δράμας με δικό τους εθιμικό χαρακτήρα, τελειώνουν με την εορτή του Αγίου Πνεύματος, οπότε πανηγυρίζει ο Βάλακας στο ομώνυμο με την εορτή ξωκλήσι πάνω στο Φαλακρό, με δημοτελή θυσία, χορούς και τραγούδια και με ιδιαίτερα γραφικό στοιχείο τη επιστροφή των

πανηγυριστών πάνω σε στολισμένα άλογα, υπό τις συνεχείς κωδωνοκρουσίες των εκκλησιών του χωριού.

Στην ανοιξιάτικη περίοδο, στις 2 Μαΐου, εορτή του αγίου Αθανασίου, γίνονται στο Δοξάτο παραδοσιακές ιπποδρομίες με μεγάλο ενδιαφέρον, οι οποίες μαρτυρούνται από την εποχή της τουρκοκρατίας και έχουν συνδεθεί με τους απελευθερωτικούς αγώνες της περιοχής.

Η Μαυρολεύκη αποτελεί κάθε χρόνο πόλο έλξης για πολλούς επισκέπτες που έρχονται να παρακολουθήσουν τα "Αναστενάρια", το παράδοξο αυτό, όπως χαρακτηρίζεται, έθιμο που τελείται στις 21 Μαΐου, προς τιμήν των ισαποστόλων αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης. Κύρια στοιχεία του είναι ο πολύωρος εκστατικός χορός με τη συνοδεία λύρας και νταουλιού, η τελετουργική ζωοθυσία και η πυροβολία των τελεστών, οι οποίοι εντυπωσιάζουν χορεύοντας πάνω στα κάρβουνα χωρίς να καίγονται.

Η πυροβολία, με το ευρύτερο εθιμικό πλαίσιομα, επαναλαμβάνεται και στις 23 Μαΐου και έτσι δίδεται η ευκαιρία για μια πιο άνετη παρακολούθηση και μελέτη του εθίμου. Ας σημειωθεί ότι πυροβολία, χωρίς όμως ιδιαίτερη δημοσιότητα, γίνεται και το βράδυ της 17<sup>ης</sup> Ιανουαρίου, πυροβολία η οποία αποτελεί το "προζύμι", όπως λέγουν οι τελεστές, για τη μεγάλη γιορτή του Μαΐου.

Σε αρκετά χωριά της Δράμας, όπως και σε άλλα μέρη, ιδιαίτερα του βορειοελλαδικού χώρου, συνηθίζονται σε εορτές Αγίων τα λεγόμενα "κουρμπάνια", τα οποία αποτελούν μορφή δημοτελούς θυσιαστικής εκδήλωσης, συνεχίζοντας την παράδοση πανάρχαιων λατρευτικών δοξασιών και συνηθειών.

Σε ορισμένα χωριά τα "κουρμπάνια" παρουσιάζονται με ιδιαίτερη ένταση, όπως στο Καλαμπάκι από τους εκεί εγκατεστημένους Θρακιώτες, του αγίου Αθανασίου στις 18 Ιανουαρίου, και στο Μοναστηράκι το "κουρμπάνι" έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι

συνδυάζεται με το λεγόμενο "αρέτσι", που αποτελεί δημοπρασία διαφόρων προσφορών σε είδος για ενίσχυση του εκκλησιαστικού ταμείου.

Εκτός από τα θυσιαστικά δρώμενα σε γιορτές Αγίων, διαδεδομένα είναι και στη Δράμα τα κουρμπάνια που γίνονται στο χτίσιμο ενός σπιτιού, προκειμένου να εξασφαλιστεί η στερεότητα του και η ασφάλεια των ενοίκων του, σύμφωνα με αρχέγονες δοξασίες.

Σε πολλά χωριά συνηθίζουν να πηγαίνουν τα πρώτα σταφύλια της χρονιάς στην εκκλησία για να τα ευλογήσει ο ιερέας στη γιορτή της Μεταμορφώσεως, στις 6 Αυγούστου. Στη συνήθεια αυτή είναι προφανής η επιβίωση των αρχαίων απαρχών, η προσφορά δηλαδή των πρώτων καρπών στους θεούς. Ανάλογο είναι και το πνεύμα που εκφράζει η προσκομιδή στην εκκλησία σταριού σε εορτές αγίων για εξασφάλιση υγείας.

Θεαματικές και ενδιαφέρουσες είναι και οι εθιμικές πυρές, που ανάβονται σε ορισμένες θρησκευτικές εορτές ή μεταβατικές περιόδους του χρόνου, παίρνοντας τελετουργικό και πανηγυρικό χαρακτήρα, με χορούς και τραγούδια γύρω από αυτές και με επωδικές ευχές για υγεία και καλή χρονιά.

Τέτοιες εθιμικές πυρές ανάβονται: του αγίου Αθανασίου ( Μοναστηράκι), την πρώτη Μαρτίου ( Βόλακας, Καλλιθέα, Μοναστηράκι, Παγονέρι, Πετρούσα), την Κυριακή της Τυροφάγου ( Γραμμένη, Καλή Βρύση, Καλλιθέα, Πρινόλοφος), του αγίου Ιωάννου (Δοξάτο, Πλατανόβρυση, Χωριστή).

Και οι πυρές αυτές, με την πανάρχαια πίστη στην καθαρτήρια και εξαγνιστική δύναμη της φωτιάς, τονίζουν, όπως και οι άλλες εθιμικές εκφάνσεις, τις βαθιές ρίζες του τοπικού λαϊκού πολιτισμού, ο οποίος στην ακριτική περιοχή της Δράμας δεν παύει και σήμερα ως ουμανιστική

αξία να αποτελεί φιλοσοφία ζωής, όσο κι αν έχει επηρεαστεί από τη σύγχρονη αστική πραγματικότητα.

### Μουσικά όργανα

Η περιοχή της Δράμας έχει πλούσια μουσική παράδοση, η οποία εξακολουθεί να εντάσσεται λειτουργικά και στη σύγχρονη ζωή. Τραγούδια και χοροί κυριαρχούν σε κάθε κοινωνική και γιορταστική εκδήλωση, με τη συνοδεία οργανοπαικτών που έχουν καταξιωμένη προσφορά στο κοινωνικό σύνολο. Και ακριβώς η παρουσία των μουσικών οργάνων συντελεί ώστε μελωδία και τραγούδι να αποτελούν ζωντανό βίωμα στο ευρύτερο πλαίσιο της παραδοσιακής κοινωνικής ζωής.

Κύρια παραδοσιακά μουσικά όργανα στην περιοχή είναι η γκάιντα ( είδος ασκαύλου, μουσικού οργάνου γνωστού και στην αρχαιότητα), η λύρα και ο νταχαρές ή νταϊρές ( ντέφι).

Η γκάιντα αποτελούσε μέχρι πριν από λίγο καιρό το κυρίαρχο όργανο μελωδίας στα δραμινά χωριά, με απαραίτητη την παρουσία της σε γάμους, γλέντια και ποικίλες κοινωνικές εκδηλώσεις.

Σήμερα η γκάιντα εξακολουθεί να δίδει το δυναμικό της παρόν κυρίως στην Καλή Βρύση, αλλά και στον Βόλακα, στη Μικρόπολη, στην Πετρούσα και στην Προσοτσάνη. Ο ήχος της αποτελεί αγαπημένο άκουσμα. Συνοδευτικό όργανο είναι ο νταχαρές. Η λύρα που επιχωριάζει στην περιοχή είναι: α) η καθαρά τοπική, που αποτελεί παραλλαγή της πανελλήνιας γνωστής αχλαδόσχημης λύρας, β) η θρακική, αχλαδόσχημη επίσης, διαφέρει όμως ως προς την τεχνική του παιξίματος, γ) η ποντιακή, γνωστή ως κεμεντζές, με φιαλόσχημο ηχείο.



Ο πρώτος τύπος επιχωριάζει σήμερα στο Μοναστηράκι, στον Ξηροπόταμο, στην Πετρούσα και στους Πύργους και συνοδεύεται από νταχαρέ. Η θρακική ακούεται σε μέρη όπου βρίσκονται εγκατεστημένοι πρόσφυγες από την Ανατολική Θράκη, όπως στο Καλαμπάκι και ιδιαίτερα στη Μαυρολεύκη, όπου η παρουσία της, μαζί με νταούλι, είναι απαραίτητη στο τελετουργικό του "Καλόγερου" και στα "Αναστενάρια".

Ο κεμεντζές συνηθίζεται κυρίως στην Αργυρούπολη, στο Μαυρόβατο, στο Παρανέστι και στους Σιταγρούς, όπου βρίσκονται εγκατεστημένοι πρόσφυγες από τον Πόντο. Ο ζουρνάς, το γνωστό ξύλινο αερόφωνο με τον οξύ, διαπεραστικό αλλά συγχρόνως και γλυκύ ήχο, είναι επίσης δημοφιλής στην περιοχή της Δράμας, ιδιαίτερα στο Δοξάτο και στη Χωριστή.

Παλαιότερα, σε μεγάλη διάδοση βρισκόταν και εδώ η φλογέρα, το γνωστό ποιμενικό όργανο, που γινόταν συνήθως από καλάμι. Υπήρχαν όμως και φλογέρες κατασκευασμένες από κόκαλο αετού, οι οποίες ήταν ονομαστές για το θαυμάσιο ήχο τους. Στα μουσικά όργανα της περιοχής μπορεί ακόμη να προστεθεί και το "χτένι", μεμβρανόφωνο ηχητικό αντικείμενο, που σχηματίζουν με την τοποθέτηση τσιγαρόχαρτου πάνω σε χοντρό χτένι και με τον τρόπο αυτό μιμούνται τον ήχο του ζουρνά.

### **Παραδοσιακή αρχιτεκτονική των οικισμών της υπαίθρου**

Στην ύπαιθρο του νομού και ιδιαίτερα στα ορεινά και ημιορεινά τμήματα της συναντούμε αξιόλογους παραδοσιακούς οικισμούς με ιστορικό, πολιτιστικό αλλά και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Συγκροτήθηκαν και εξελίχθηκαν στη διάρκεια των περασμένων αιώνων ως εστίες τοπικής γεωργικής- κτηνοτροφικής παραγωγής και εμπορικών συναλλαγών. Προσαρμοσμένοι στις κλιματικές συνθήκες της περιοχής, στη μορφολογία του εδάφους, στα υπάρχοντα υλικά κατασκευής, στον

τρόπο διαβίωσης και στις ασχολίες των κατοίκων, έδωσαν ποικιλία τύπων παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, δείγματα των οποίων μπορεί κανείς να συναντήσει στο Παγονέρι, το Λευκόγεια, το Περιθώρι, το Νευροκόπι, τον Γρανίτη, την Καλή Βρύση, την Καλλιθέα, την Ψηλή Ράχη, το Τείχος, το Καπνόφυτο, τον Θόλο, την Πρασινάδα, την Κρήνη και τη Στέρνα. Το αγροτόσπιτο ή καπνόσπιτο μας βοηθάει να κατανοήσουμε τις παλαιότερες κοινωνίες αυτού του τόπου, να γνωρίσουμε τις καθημερινές συνήθειες των ανθρώπων της υπαίθρου, να εκτιμήσουμε τις τεχνικές τους και τους τρόπους οικοδόμησης.



Βοηθητικά κτίσματα του αγροτικού σπιτιού είναι οι στάβλοι, οι αποθήκες, το πλυσταριό, ο φούρνος. Όλοι οι βοηθητικοί χώροι βρίσκονται μέσα στην αυλή του σπιτιού και περιστοιχίζονται από ψηλό μανδρότοιχο. Τα έπιπλα που διαθέτουν είναι τα απαραίτητα, απλά και λιτά, φτιαγμένα τις περισσότερες φορές από τους ίδιους. Ξύλινες εντοιχισμένες ντουλάπες ( "μεσάνδρες"), ξύλινα ράφια για την τοποθέτηση σκευών, το "σεντούκι"(το μπαούλο), ο "σοφράς" (χαμηλό τραπέζι φαγητού ), οι καναπέδες με τα πολύχρωμα υφαντά μάλλινα "κιλίμια". Εκτός από τα αγροτικά σπίτια υπήρχαν και τα αρχοντικά του περασμένου αιώνα, κατοικίες εύπορων οικογενειών, "μπέηδων", καπνομεσιτικών και γεωργοκτηνοτρόφων.

Έχουν μεγαλύτερο όγκο από τα συνηθισμένα αγροτόσπιτα, καλύτερη κατασκευή, προσεγμένες λεπτομέρειες και αξιόλογα μορφολογικά στοιχεία. Ο χώρος κάτω από το "χαγιάτι" είναι ανοικτός, ενιαίος με την αυλή, ενώ το "χαγιάτι" που καλύπτει όλη την νότια όψη είναι κλεισμένο από πολλά συνεχόμενα παράθυρα.

Ο όροφος διαθέτει συνήθως ένα ή δυο "μουσαφίρ-οντάδες" (δωμάτια για τους επισκέπτες) που χρησιμεύουν σαν χώροι υποδοχής ή ξεκούρασης. Κατασκευάζονται από "τσατμά" (είδος ελαφράς τοιχοποιίας) πάνω σε πέτρινη βάση και έχουν αρκετά ανοίγματα σε όλους τους τοίχους, προσφέροντας ενδιαφέρουσα θέα. Διαθέτουν πλούσια διακόσμηση στα ταβάνια, στους τοίχους, στα ανοίγματα.

### Η κατασκευή

Στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική εκτός από τις γεωγραφικές, κοινωνικές, οικονομικές και εθνικές συνθήκες, σημαντικό ρόλο παίζουν οι μάστοροι, οι ανώνυμοι τεχνίτες, οι οποίοι ξέρουν να δουλεύουν συντροφικά μέσα από μια ενιαία γλώσσα και βούληση, δίνοντας μορφή

σε αληθινές λειτουργίες της ζωής. Τα οικοδομικά υλικά που κυρίως χρησιμοποιούν είναι το ξύλο και η πέτρα.

Ξύλινα είναι τα κουφώματα, τα δάπεδα, οι οροφές, οι εξώστες, η στέγη. Η στέγη του σπιτιού, τετράρριχτη, με μικρές κλίσεις, καλύπτεται με βυζαντινά κεραμίδια. Τα παράθυρα δεν παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Όμως σε μερικά αρχοντικά σπίτια διακρίνουμε ενδιαφέροντα ξύλινα σκαλιστά αετώματα. Επίσης και οι πόρτες δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερη επεξεργασία.

Πάνω από την κύρια είσοδο, στο μέσο του τοίχου της κυρίας όψης, τοποθετούν μια πλάκα με χαραγμένο το έτος ανέγερσης της οικοδομής. Τέλος, πρέπει να επισημάνουμε πως τα σπίτια που διατηρούν αναλλοίωτη την αρχιτεκτονική τους μορφή είναι στην πλειονότητά τους εγκαταλελειμμένα. Επεμβάσεις των νεότερων γενιών αλλοίωσαν την αρχική μορφή τους.

## Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ

### ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ο φυσικός πλούτος της πόλης σε άφθονα τρεχούμενα νερά δεν άφησε ασυγκίνητο κανέναν στο πέρασμα του από αυτήν την περιοχή. Τόσο ο προϊστορικός άνθρωπος όσο και εκείνος των ιστορικών χρόνων οργάνωσαν τη ζωή τους κοντά στο υγρό στοιχείο, καθιστώντας την περιοχή των νερών συνδετικό παράγοντα της μακραιώνης παρουσίας του ανθρώπου στη σημερινή πόλη.

Η αρχαιότερη μόνιμη ανθρώπινη εγκατάσταση στη θέση της σημερινής πόλης της Δράμας εντοπίστηκε έπειτα από συστηματική ανασκαφική έρευνα στον προϊστορικό οικισμό του "Αρκαδικού", νότια του πάρκου της Αγίας Βαρβάρας. Ο νεολιθικός αυτός οικισμός αποτελεί τον πρώτο οικιστικό πυρήνα της σημερινής πόλης από τα μέσα της 6<sup>ης</sup>



χιλιετίας π.Χ. Η ζωή στον οικισμό συνεχιζόταν στην πρώιμη εποχή του Χαλκού και σποραδικά στους ιστορικούς χρόνους. Ο πυρήνας όμως του αρχαίου οικισμού από τους υστεροκλασικούς χρόνους, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, βρισκόταν εσωτερικά του βυζαντινού περιβόλου των τειχών της Δράμας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η έκταση του αρχαίου οικισμού ταυτιζόταν με αυτήν του βυζαντινού φρουρίου.

Η έκταση του αρχαίου οικισμού, με την πιθανή ονομασία "Δραβήσκος", θα μπορούσε να οριστεί στα ανατολικά από την περιοχή των δικαστηρίων, στα δυτικά από το συνοικισμό της Νέας Κρώμνης, στα βόρεια από την περιοχή "Αμπέλια" και στα νότια από τις πηγές της Αγίας Βαρβάρας. Πολύτιμες πληροφορίες για την τοπογραφία της περιοχής αντλούνται από τα κινητά αρχαιολογικά ευρήματα που εντοπίστηκαν σε τάφους, σπίτια και κτίρια στη πόλη της Δράμας. Η συνεχής κατοίκηση στην περιοχή αυτή κατά τους βυζαντινούς, μεταβυζαντινούς χρόνους και το πέρασμα διάφορων κατακτητών κατέστρεψαν αξιόλογα στοιχεία της προηγούμενης ζωής του τόπου. Η σημερινή πόλη, υπήρξε σημαντικός σταθμός οδικού δικτύου μέσα στην εκτεταμένη αποικία των Φιλίππων με το όνομα "Daravescos". Από το πλήθος των θεών του ελληνορωμαϊκού πανθέου και των τοπικών θεών που λατρεύονταν στην περιοχή ξεχωρίζει ο Διόνυσος. Η λατρεία του θεού της αμπέλου και του κρασιού συνεχίστηκε μέχρι τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους και ταυτίστηκε με την λατρεία του ρωμαϊκού θεού "Liber Pater". Σε αναθηματικές επιγραφές που εντοπίστηκαν στην ευρύτερη περιοχή της Δράμας, αναφέρεται η ύπαρξη ιερού του Διονύσου ήδη από τους ελληνιστικούς χρόνους, χωρίς όμως να έχει βρεθεί η θέση του.

Στην παλαιοχριστιανική εποχή ( 4<sup>ος</sup> – 7<sup>ος</sup> μ. Χ. αι.) η Δράμα είναι ένας μικρός οχυρωμένος οικισμός, που καταλαμβάνει την ίδια περιοχή με εκείνον από τα τέλη της κλασικής περιόδου. Αποτελώντας τον πιο σημαντικό οικισμό απ' όλους του εύφορου κάμπου των Φιλίππων, ανήκει

διοικητικά στην εδαφική επικράτεια ( "territorium") της ρωμαϊκής αποικίας των Φιλίππων, της λεγόμενης "Αυγούστας Ιουλίας Φιλιππικής". Η τελευταία ιδρύεται μετά την κοσμοϊστορική για την εξέλιξη του ρωμαϊκού κράτους μάχη των Φιλίππων, το έτος 42 μ. Χ. , και εκτείνεται σε ολόκληρο το σημερινό νομό Καβάλας, μαζί με μεγάλα τμήματα των νομών Σερρών και Δράμας.

Η αποικία έγινε οικουμενικά γνωστή με το πέρασμα του αποστόλου Παύλου και της συνοδείας του από τους Φιλίππους, το χειμώνα του έτους 49 μ. Χ., και την ίδρυση της πρώτης χριστιανικής εκκλησίας. Η χριστιανική κοινότητα των Φιλίππων εξελίσσεται βαθμιαία σε λαμπρή μητρόπολη της νέας θρησκείας με πολλές επισκοπές. Στη μητρόπολη αυτήν υπάγεται το οχυρωμένο 'άστν' της Δράμας, του οποίου η έκταση προσεγγίζει την προστατευόμενη περιοχή με το σωζόμενο βυζαντινό τείχος.

Στη μεσοβυζαντινή εποχή ( 9<sup>ος</sup> – αρχές 13<sup>ου</sup> μ. Χ. αι.) η Δράμα αναπτύσσεται σε ισχυρό Κάστρο με στρατηγική σημασία κα ζωηρό εμπορικό ενδιαφέρον, ενώ εξακολουθεί να υπάγεται στους Φιλίππους από διοικητική και εκκλησιαστική άποψη. Είναι περιτειχισμένη περιοχή σε οχυρό υψίπεδο, με έκταση γύρω στα σαράντα στρέμματα και πληθυσμό 1500-2000 κατοίκους, όπου εδρεύει στρατιωτικός διοικητής για τον έλεγχο της γύρω περιοχής. Από το τέλος της περιόδου σώζονται σε γραπτές πηγές οι ονομασίες "Darma" ( 1172) και "Dramme" (1206) για το Κάστρο, που συνδέονται με την πιθανή αρχαία ονομασία αλλά και τη σημερινή.

Σε όλη την υστεροβυζαντινή περίοδο ( αρχές του 13<sup>ου</sup> μ. Χ. αι. – 1453) η Δράμα αλλάζει συνεχώς κυρίαρχους, όπως όλες οι βυζαντινές επαρχίες. Το 1204 περνά στα χέρια των Λατίνων, το 1223- 1224 κατακτιέται από τον Θεόδωρο Α' Κομνηνό Δούκα, αυτοκράτορα της Θεσσαλονίκης, το 1230 καταλαμβάνεται από τον τσάρο της Βουλγαρίας

Ιωάννη Ασέν Β', ενώ τα έτη 1242 – 1243 και το 1246 επανήλθε στους Βυζαντινούς, όταν ο Ιωάννης Βατάτζης ανακατέλαβε την ανατολική Μακεδονία. Στο πρώτο μισό του 14<sup>ου</sup> αι. υφίσταται τις ταραχές και τις συγκρούσεις των βυζαντινών εμφυλίων πολέμων, μεταξύ των δυο Ανδρονίκων Β' και Γ' των Παλαιολόγων (1321- 1328) και κατόπιν μεταξύ του Ιωάννη Καντακουζηνού με μέλη της δυναστείας των Παλαιολόγων (1341- 1347). Στα χρόνια αυτά η Δράμα υπήρξε τόπος παραμονής και αναψυχής της αυτοκράτειρας Ειρήνης Μομφερρατικής, συζύγου του Ανδρονίκου Β', η οποία πέθανε και ενταφιάστηκε στο Κάστρο την πρώτη εικοσαετία του 14<sup>ου</sup> αι.

Ως αρχιεπισκοπή, εξαρτημένη από την μητρόπολη των Φιλίππων, η Δράμα εμφανίζεται για πρώτη φορά στη βασιλεία του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1258-1282). Αυτήν την εποχή ακριβώς θεωρείται ότι αναπτύχθηκε σε σημαντικό εκκλησιαστικό και στρατιωτικό κέντρο. Κατά τα έτη 1344- 1345 κατακτήθηκε από τον Σέρβο κράλη Στέφανο Δουσάν. Ανακαταλαμβάνεται το έτος 1371 από τον Μανουήλ Παλαιολόγο παραμένει στη βυζαντινή αυτοκρατορία μέχρι την οθωμανική κατάκτηση το 1383.

Μετά την κατάληψη της Δράμας από τους Οθωμανούς το 1383, η πόλη εξακολουθεί να αποτελεί ένα μικρό κάστρο στην επικράτεια του σουλτάνου, αποκομμένο τόσο από την Πόλη, μέχρι την Άλωση του 1453, όσο και από τη Θεσσαλονίκη, μέχρι την κατάληψη της το 1430. Σταδιακά, το χριστιανικό στοιχείο που αποτελούσε το 80% του πληθυσμού της πόλης ακόμη και στα μέσα του 15<sup>ου</sup> αι., συρρικνώνεται εξαιτίας της φυγής στα ορεινά και ανέρχεται μόλις στο 40% στα μέσα του 16<sup>ου</sup> αι., ενώ αυξάνεται συνεχώς το μουσουλμανικό στοιχείο που καταλαμβάνει μεγάλη περιοχή μέσα στο άλλοτε χριστιανικό κάστρο.

Η βαριά φορολογία, η κακοδιοίκηση των αγάδων και τα συχνά κρούσματα ληστείας προκαλούν αίσθημα ανασφάλειας στους κατοίκους

και καθυστέρηση στην ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας, μέχρι τις αρχές του 18<sup>ου</sup> αι. Ωστόσο, τα όρια της πόλης επεκτείνονται και έξω από τα παλαιά βυζαντινά τείχη, στο "Βαρόσι", για να δημιουργηθούν νέες μουσουλμανικές συνοικίες, όπως μαρτυρεί και ο οθωμανός περιηγητής Τσελεμπή. Ανάμεσα στη χριστιανική και στη μουσουλμανική περιοχή, ήδη στα μέσα του 17<sup>ου</sup> αι., έχει διαμορφωθεί η αγορά γύρω από το χείμαρρο που διέσχισε άλλοτε το κέντρο της.

Μέσα στο 18<sup>ο</sup> αι., όμως η ενίσχυση της αγροτικής παραγωγής συνοδεύεται από τη λειτουργία μικρών βιοτεχνιών στην πόλη, δίνοντας νέα πνοή στην εμπορική κίνηση. Σύμφωνα με τα στοιχεία άλλων περιοχών της Μακεδονίας, μπορούμε να υποθέσουμε πως αυξάνεται ο πληθυσμός και στη Δράμα, κυρίως ανάμεσα στους μουσουλμάνους, ενώ μεγαλώνουν και οι μουσουλμανικές συνοικίες έξω από τα τείχη.

Ωστόσο, η κακοδιοίκηση και η φορολόγηση των κατοίκων από τους ισχυρούς γαιοκτήμονες δεν επιτρέπουν την οικονομική εξέλιξη της πόλης. Αν και η Δράμα αποτελεί, στα μέσα του 19<sup>ου</sup> αι., την πρωτεύουσα μεγάλης περιφέρειας στην οποία έχουν τη έδρα τους οι διοικητικές αρχές, ο στρατός και τα δικαστήρια, δεν μπορεί να ανταγωνιστεί το λιμάνι της Καβάλας ως διαμετακομιστικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής.

Σοβαρή αλλαγή σημειώνεται στην πόλη μετά το 1870, όταν η παραγωγή και το εμπόριο καπνού προκαλούν την αύξηση του πληθυσμού και την ενίσχυση της εμπορικής κίνησης. Η λειτουργία του σιδηροδρόμου από το 1895 και η βελτίωση του οδικού δικτύου προς το λιμάνι της Καβάλας συνδέουν τη Δράμα με τα μεγάλα κέντρα της αυτοκρατορίας και τους θαλάσσιους δρόμους του εμπορίου. Μεγάλοι καπνεμπορικοί οίκοι ιδρύουν παραρτήματα στη Δράμα, κτίζονται καπναποθήκες, λειτουργούν τραπεζικά γραφεία και η Αγγλία ανοίγει υποπροξενείο στην πόλη.

Σύντομα δημιουργούνται νέες συνοικίες γύρω από τα νερά της Αγίας Βαρβάρας και δυτικά της τειχισμένης περιοχής, για να καλύψουν τις ανάγκες των 6000-7000 κατοίκων. Οι νέοι κάτοικοι, μουσουλμάνοι, χριστιανοί, και Εβραίοι, συγκροτούν ξεχωριστούς οικιστικούς πυρήνες σύμφωνα με τα πρότυπα της οθωμανικής περιόδου. Οι χριστιανοί, που ενισχύονται συνεχώς με οικογένειες από τη Δυτική Μακεδονία και ιδιαίτερα την Ήπειρο, αριθμούν τουλάχιστον 200 οικογένειες το 1880 και βρίσκονται μέσα στα παλαιά τείχη και νότια αυτής της περιοχής στην Αγία Βαρβάρα. Οι μουσουλμάνοι είναι συγκεντρωμένοι δυτικά της αγοράς και οι Εβραίοι εγκαθίστανται στην περιοχή των νερών της Αγίας Βαρβάρας.

Στα νέα δημόσια κτίρια της πόλης και στις ιδιωτικές κατοικίες αποτυπώνονται η οικονομική ευρωστία και οι επιδράσεις των ευρωπαϊκών προτύπων. Η ελληνική κοινότητα διακρίνεται, από το 1870 μέχρι την απελευθέρωση, για την οικονομική πρόοδο, σημειώνονται στην πόλη σποραδικά, βίαια επεισόδια ενός ακήρυχτου πολέμου, του Μακεδονικού Αγώνα. Ο Μητροπολίτης Δράμας Χρυσόστομος, οι δημογέροντες και ο λαός οργανώνουν την άμυνα της ελληνικής κοινότητας.

Μετά την ταραχώδη εποχή του Μακεδονικού Αγώνα και της πρώτης βουλγαρικής κατοχής, η πόλη απελευθερώνεται από τον ελληνικό στρατό την 1<sup>η</sup> Ιουλίου 1913, ύστερα από 540 χρόνια ξένης κατοχής. Αφού μεσολάβησε η οδυνηρή εμπειρία της δεύτερης βουλγαρικής κατοχής, οι τρεις θρησκευτικές ομάδες της πόλης σταδιακά συγκροτούν πολυθρησκευτικές συνοικίες, κυρίως στο σημερινό εμπορικό κέντρο. Τελικά, η Δράμα αποκτά οριστικά ελληνικό χαρακτήρα με την ανταλλαγή των πληθυσμών σύμφωνα με τη συνθήκη της Λωζάνης του 1923. οι πρόσφυγες του Πόντου, των δυτικών παραλίων της Μικράς Ασίας και της Θράκης θα αλλάξουν ριζικά την εικόνα της μετά την

εγκατάστασή τους, δημιουργώντας πολλές προσφυγικές συνοικίες περιμετρικά του παλαιότερου πυρήνα της πόλης και τονώνοντας την κίνηση στην αγορά.

Η Δράμα έχει 32.000 κατοίκους το 1928, έχοντας επιτύχει το διπλασιασμό του αριθμού τους μόλις σε μια δεκαετία με σημαντική αρμένικη και εβραϊκή κοινότητα. Το εμπορικό κέντρο μετατοπίζεται οριστικά δυτικότερα και βόρεια του παλαιού, ενώ σύμβολο της σύγχρονης ιστορίας της πόλης γίνονται οι καπναποθήκες στην περιοχή της Αγίας Βαρβάρας, θυμίζοντας περιόδους ευημερίας των κατοίκων χάρη στο εμπόριο καπνού του μεσοπολέμου.

Η πόλη θα γνωρίσει για μια ακόμη φορά, το 1941, την εμπειρία της ξένης κατοχής, που σημαδεύεται από την έξοδο πολλών κατοίκων προς τη Θεσσαλονίκη και τη μαζική σφαγή εκατοντάδων πολιτών στις 29 Σεπτεμβρίου 1941, ύστερα από εξέγερση στην περιοχή. Την ίδια περίοδο, το Μάρτιο του 1943, όλοι οι Εβραίοι της Δράμας συγκεντρώνονται από τις αρχές κατοχής σε καπναποθήκη της πόλης και οδηγούνται στο ναζιστικό στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα στην Πολωνία για μαζική εξόντωση.

Μεταπολεμικά, η Δράμα αποτελεί το διοικητικό, οικονομικό, και πολιτιστικό κέντρο του νομού. Η συγκέντρωση των δραστηριοτήτων στην πόλη ευνοεί την ανάπτυξη της, καθώς ο πληθυσμός αυξάνεται από νέους ανθρώπους της περιφέρειας, Έλληνες της διασποράς και οικονομικούς μετανάστες. Εξάλλου, η σύνδεση της με δίκτυα πόλεων στην Ελλάδα και στην Ευρώπη και η επικείμενη διάνοιξη των συνόρων με την Βουλγαρία θα δώσουν νέες προοπτικές στον τόπο.

## Αρχαιολογικό Μουσείο



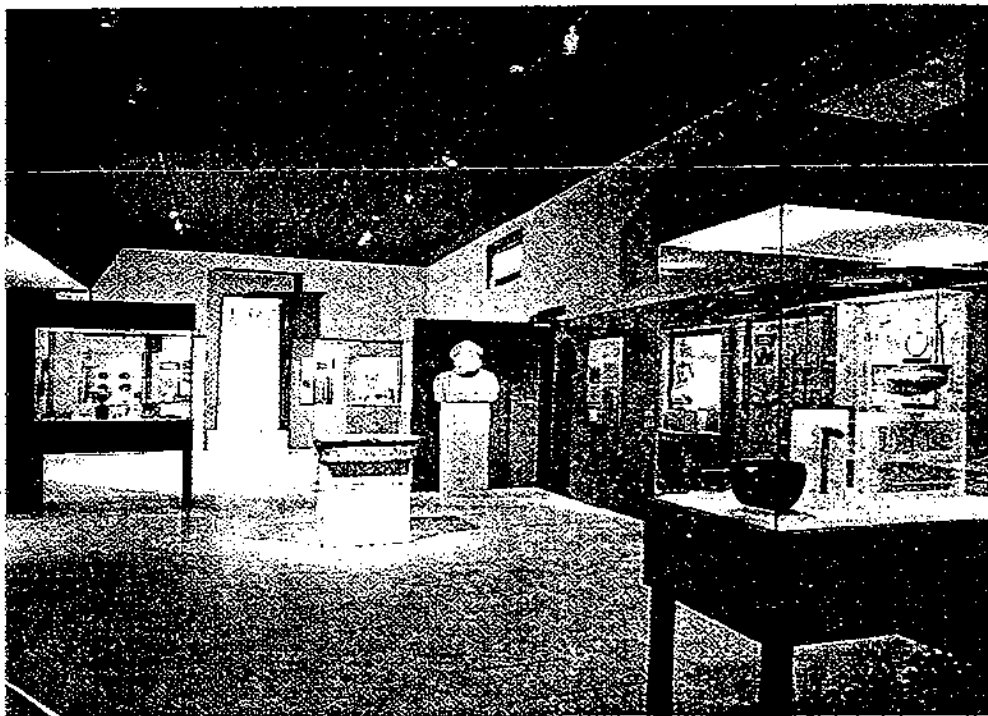
Τα αρχαιολογικό Μουσείο της Δράμας καλύπτει χρονολογικά την ανθρώπινη παρουσία στο νομό Δράμας από τη Μέση Παλαιολιθική Εποχή ( 50.000 χρόνια από σήμερα), με τα ίχνη ζωής των παλαιολιθικών κυνηγών στο σπήλαιο Πηγών του Αγγίτη, μέχρι τους νεότερους χρόνους (1913).

Ο εκθεσιακός χώρος αποτελείται από τρεις κύριες αίθουσες. Στην πρώτη τα αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν την παρουσία των νομάδων κυνηγών της Μέσης Παλαιολιθικής Εποχής στο σπήλαιο Πηγών του Αγγίτη, τη ζωή στους μόνιμους γεωργοκτηνοτροφικούς νεολιθικούς οικισμούς και το πέρασμα στη χαλκοκρατία στην πόλη της Δράμας και στη θέση Σιταγροί.

Η αναπαράσταση μιας νεολιθικής κατοικίας με ευρήματα, που περιγράφουν τις δραστηριότητες του νεολιθικού ανθρώπου και την καθημερινή του ζωή, αποτελεί το κέντρο του ενδιαφέροντος των επισκεπτών κάθε ηλικίας. Στην ίδια αίθουσα συνεχίζεται στην εποχή του

Σιδήρου και στους μετέπειτα χρόνους, όπου είναι κυρίαρχη η λατρεία του θεού Διόνυσου μέσα στην πόλη της Δράμας, στην Καλή Βρύση και σε άλλες περιοχές του νομού.

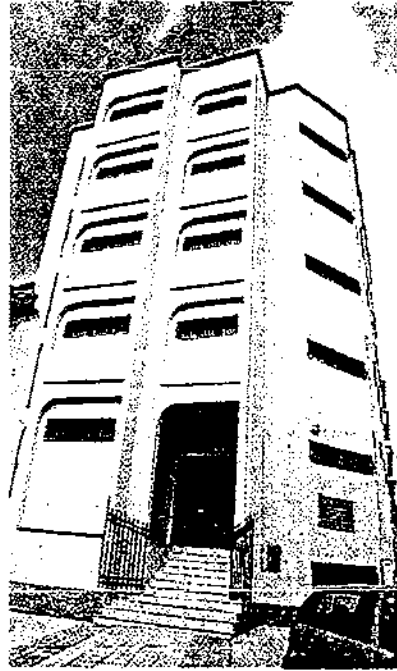
Στη δεύτερη αίθουσα αρχιτεκτονικά γλυπτά, κεραμική και νομίσματα, βεβαιώνουν τη συνέχεια της ζωής στη Δράμα και σε ολόκληρο το νόμο κατά τους παλαιοχριστιανικούς, βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Ο επισκέπτης ταξιδεύει στα νεότερα χρόνια με φωτογραφική έκθεση που αναφέρεται στην πόλη της Δράμας, στα εκτός Δράμας αστικά κέντρα της τουρκοκρατίας μέχρι τα μέσα του 19<sup>ου</sup> αι. Στην τρίτη αίθουσα του εκθεσιακού χώρου, που είναι στεγασμένο αίθριο, ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει γλυπτά οργανωμένα σε τρεις ενότητες. Η πρώτη περιλαμβάνει αρχιτεκτονικά γλυπτά από τους αρχαίους χρόνους μέχρι την τουρκοκρατία. Η δεύτερη περιέχει αναθηματικά μνημεία που συνδέονται με τη λατρεία διαφόρων θεών του ελληνορωμαϊκού πάνθεου και των τοπικών θεοτήτων, με ιδιαίτερη αναφορά στο Διόνυσο. Στην τρίτη ενότητα ανήκουν επιτύμβια μνημεία ελληνοιστικών και ρωμαϊκών χρόνων





## Εκκλησιαστικό Μουσείο

Η ιστορία της χριστιανικής εκκλησίας στη Δράμα ξεκινά στη βυζαντινή εποχή και γνωρίζει περιόδους σκληρών δοκιμασιών στην πολυτάραχη περιοχή. Από το 14<sup>ο</sup> αι., όταν σημειώνεται η οθωμανική κατάκτηση, μέχρι και τον 20<sup>ο</sup> αι., με τις αλλεπάλληλες ξένες κατοχές, η ελληνική ορθόδοξη εκκλησία στη Δράμα έδωσε ασίγηστο αγώνα, ποτισμένο με το αίμα πολλών ποιμένων, νεομαρτύρων της πίστης και του ελληνισμού, και στήριξε το κλονισμένο από τις εξωτερικές απειλές φρόνημα του πολύπαθου λαού.



Το μουσείο της Ιεράς Μητρόπολης Δράμας, το οποίο ιδρύθηκε κατά τη διακονία του σεβασμιότατου Μητροπολίτη Διονυσίου Α,

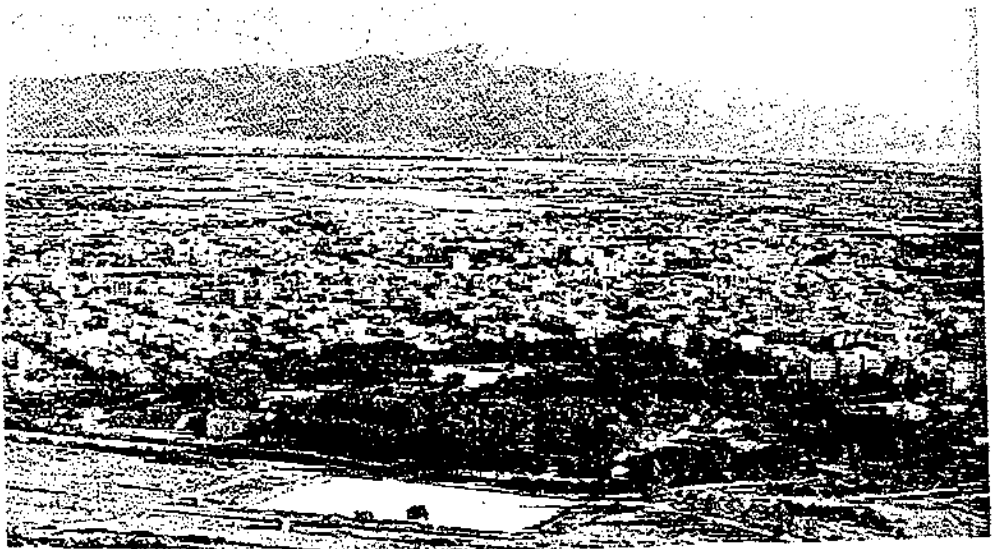


στεγάζεται σε πρόσφατα ανακαινισμένη πεντάωροφη πτέρυγα του Επισκοπικού μεγάρου Δράμας στην οδό Βενιζέλου. Στις ευρύχωρες και εξαιρετικά φροντισμένες αίθουσες εκτίθενται εκκλησιαστικοί θησαυροί ανεκτίμητης πνευματικής και καλλιτεχνικής αξίας. Οι εικόνες της Θεοτόκου Οδηγήτριας και του Κυρίου Ευλογούντος του 13<sup>ου</sup> αι., εικόνες του 17<sup>ου</sup> και ιδιαίτερα του 19<sup>ου</sup> αι., κοσμούν και καθαγιάζουν το χώρο. Ακόμη, αρχιερατικά άμφια, ιερά σκεύη και καλύμματα τους, πολλά του 19<sup>ου</sup> αι., ενθύμιο του Χρυσοστόμου Δράμας και Σμύρνης αποτελούν τα σημαντικά εκθέματα του μουσείου.

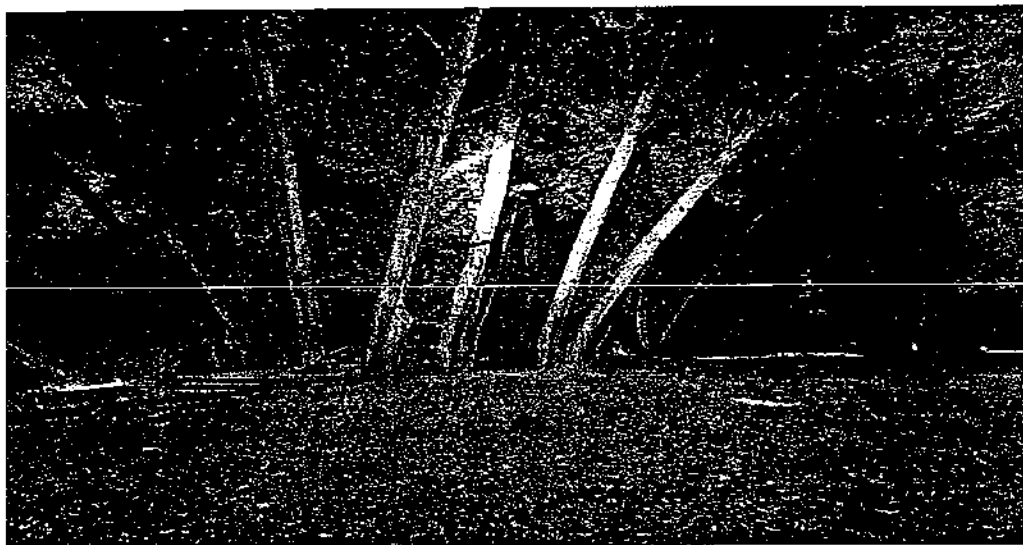


Πολλά από τα εκθέματα είναι κειμήλια που μετέφεραν πρόσφυγες της Μικράς Ασίας και του Πόντου, το 1922, από τις εκκλησίες των πανάρχαιων εστιών στη νέα πατρίδα, σαν το πιο πολύτιμο φορτίο τον καιρό του ξεριζωμού. Για τους οργανωμένους προσκυνητές και τους επισκέπτες της πόλης προτείνεται να επικοινωνήσουν με το γραφείο της Μητρόπολης Δράμας πριν από την επίσκεψη τους στο μουσείο.

### Δράμα: Από το χθες στο σήμερα



Κάτω από τις κορυφές του Φαλακρού, τρεχούμενα νερά, πανύψηλα δέντρα να σκεπάζουν τις πηγές και τα ρυάκια, ήρεμοι ρυθμοί ζωής στις γειτονιές και στα πάρκα, φιλόξενοι και ευχάριστοι άνθρωποι συνθέτουν την εικόνα της πόλης που βρίσκεται στην καρδιά του νομού, αφετηρία για τις περισσότερες εξορμήσεις μας στην ύπαιθρο. Η Δράμα γνώρισε έντονους ρυθμούς ανάπτυξης μέσα στον 20<sup>ο</sup> αι., και οι αλλαγές στη φυσιογνωμία και στην αρχιτεκτονική της ήταν ραγδαίες, ανταποκρινόμενες στις ανάγκες των πολυάριθμων κατοίκων. Πολλές



συνοικίες στο ιστορικό της κέντρο απέκτησαν νέο χρώμα, ενώ δημιουργήθηκαν άλλες στην περιφέρεια. Μέσα σε αυτήν τη σύγχρονη πόλη, ο επισκέπτης θα ανακαλύψει με έκπληξη πως ορισμένα τμήματα της Δράμας αντιστέκονται στο χρόνο και στις αλλαγές, φέρνοντας μαζί τους εικόνες άλλων εποχών, σε μια κοινωνία τότε πολυφυλετική και πολυθρησκευτική, σε ένα ανθρώπινο μωσαϊκό που άφησε τα σημάδια του στα μνημεία της.

Για τους λόγους αυτούς το οδοιπορικό μας στη Δράμα θα ξεκινήσει από το αρχαιολογικό μουσείο κοντά στο δημοτικό πάρκο, χώρο πρασίνου και τρεχούμενων νερών, καθώς αποτελεί συγχρόνως και μουσείο της πόλης. Εκεί, θα βρούμε συγκεντρωμένες πληροφορίες για την ιστορία της από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι την τουρκοκρατία και το μεσοπόλεμο, σχηματίζοντας μια πρώτη εικόνα για τη διάρκεια και την ποικιλία του πολιτισμού σε αυτόν τον τόπο.

Θα συνεχίσουμε την ξενάγησή μας στο πάρκο της Αγίας Βαρβάρας των 60 περίπου στρεμμάτων, που σφράγισε διαχρονικά την ταυτότητα της πόλης και αποτελεί τουριστικό πόλο έλξης. Εδώ αποτυπώνονται τόσο ο πλούτος της περιοχής μας σε νερά όσο και η νεότερη ιστορία της Δράμας. Από διάφορα σημεία αναβλύζει νερό, σχηματίζοντας μικρές

λίμνες και καταρράκτες κάτω από τον ίσκιο των αιωνόβιων δέντρων. Αλλού τα νερά προκαλούν εντυπωσιακό θόρυβο και αλλού κυλούν ήρεμα, όπως διακλαδίζονται και καλύπτουν ολόκληρο το πάρκο. Είναι μια ειδυλλιακή τοποθεσία, με εξαιρετικά χρώματα σε όλες τις εποχές του χρόνου, που συγκινούσε πάντοτε τους περιηγητές και τους κατοίκους αυτής της πόλης.

Εδώ θα δούμε τους παραδοσιακούς νερόμυλους και τις πολυώροφες καπναποθήκες του μεσοπολέμου να καθρεπτίζονται στα νερά, και στο βυθό της λίμνης να σώζονται τα ερείπια ορθόδοξου ναού. Ανάμεσα στους νερόμυλους, που βρίσκονται όλοι στη νότια πλευρά, ξεχωρίζει « ο μύλος των Ζώνκε», παλιός μουσουλμανικός μύλος, με διατηρημένους το χώρο άλεσης πάνω από τον υπόγειο μηχανισμό κίνησης, το χώρο αποθήκευσης στο ισόγειο και δίπλα τη διώροφη κατοικία του μυλωνά. Στη βόρεια πλευρά του πάρκου σώζεται η πολυώροφη καπναποθήκη Ελβετοεβραίου καπνεμπόρου Έρμαν Σπέρερ από το 1925, για να θυμίζει τη χρυσή εποχή της πόλης με τους εκατοντάδες εργάτες στα « σαλόνια» των καπνομάγαζων να επεξεργάζονται καπνό εξαιρετικής ποιότητας. Ακριβώς μπροστά της τα ερείπια της καπναποθήκης του Γιόσεφ Φαρατζή, όπου κλείστηκαν οι δραμινοί Εβραίοι το 1943 πριν από το τραγικό τέλος τους στα πολωνικά στρατόπεδα εξόντωσης, με το μνημείο τους στο κέντρο του πάρκου. Και γύρω από τα μνημεία, σώζονται κατοικίες προηγούμενων εποχών, που έχουν ανακηρυχθεί διατηρητέα κτίρια, με σημαντικότερο το μέγαρο του καπνέμπορου Αναστασιάδη, από το 1876, επενδυμένο εξωτερικά με ντόπιο μάρμαρο.

Σήμερα η περιοχή συγκεντρώνει πλήθος επισκεπτών, από την άνοιξη μέχρι το φθινόπωρο και σε όλη τη διάρκεια της μέρας, για ξεκούραση και διασκέδαση στα αναψυκτήρια και στις ταβέρνες. Ακόμη, προσφέρει ευκαιρίες για ψυχαγωγία στο υπαίθριο θεατράκι και στην

αίθουσα τέχνης «Μελίνα» του πολιτιστικού κέντρου του δήμου. Ξεχωριστή μέρα για την περιοχή είναι η παραμονή της γιορτής της πολιούχου της Δράμας, της Αγίας Βαρβάρας, στις 3 Δεκεμβρίου, όταν εκατοντάδες παιδιά αφήνουν τα караβάκια τους φωταγωγημένα στα ήρεμα νερά της λίμνης, ακριβώς μπροστά από την ομώνυμη εκκλησία, προσφέροντας μοναδικό θέαμα στο σούρουπο.

Πίσω από την εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας ανεβαίνουμε τα σκαλοπάτια ανάμεσα σε παλιές διώροφες κατοικίες και ερειπωμένες σήμερα καπναποθήκες για να βρεθούμε στην οδό Περδίκια. Από κει προχωρούμε με κατεύθυνση την οδό Βενιζέλου, που αποτελούσε μέχρι πρόσφατα τη σημαντικότερη οδική αρτηρία της πόλης και συγκεντρώνει πολύ αξιόλογα μνημεία κατά μήκος της ή σε μικρή απόσταση από τον άξονά της. Στη συμβολή των δρόμων Περδίκια και Βενιζέλου, προβάλλουν μπροστά μας τα Εκπαιδευτήρια Δράμας που χτίστηκαν το 1907-1908 με δωρεά της οικογένειας του Μακεδονομάχου Παύλου Μελά και την υποστήριξη του Εθνομάρτυρα Μητροπολίτη Δράμας και μετέπειτα Σμύρνης Χρυσοστόμου. Κατηφορίζοντας στην οδό Βενιζέλου θα επισκεφτούμε το εκκλησιαστικό μουσείο, δίπλα στο επισκοπικό μέγαρο, με τους πολύτιμους θησαυρούς της Ορθοδοξίας.

Η επόμενη στάση μας γίνεται στη μικρή πλατεία Δράμας. Δίπλα στο μεταγενέστερο ναό, διατηρείται τμήμα της παλαιάς Μητρόπολης των Εισοδίων της Θεοτόκου, που χτίστηκε το 1834 από το Μητροπολίτη Φιλίππων Γερμανό, με εξαιρετικής τέχνης ξυλόγλυπτα στο εσωτερικό από τα μέσα του 19<sup>ου</sup> αι. Ακριβώς απέναντι σώζονται το ανακαινισμένο κτίριο του παλαιότερου κινηματογράφου της πόλης, του άλλοτε «Μέγα» από το 1913, και αστικές κατοικίες από τις αρχές του 20ού αι. Σε μικρή απόσταση από τον κινηματογράφο θα βρούμε την βυζαντινή εκκλησία της Αγίας Σοφίας του 10<sup>ου</sup> αι. Η εκκλησία γνώρισε επεμβάσεις τόσο στα βυζαντινά χρόνια όσο και στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, όταν

μετατράπηκε σε τζαμί («Μπέη Τζαμί») και το σημερινό καμπαναριό ήταν βάση «μιναρέ». Αποτελείτε από κεντρικό τετράγωνο χώρο, που στηρίζεται σε τέσσερις ογκώδεις πεσσούς με τη μεσολάβηση τόξων και καλύπτεται από ψηλό οκτάπλευρο τρούλο.

Στην ίδια περιοχή, που αποτελείτε το ιστορικό κέντρο της Δράμας και την παλιά χριστιανική συνοικία, θα αναζητήσουμε τα υπολείμματα των βυζαντινών τειχών. Ανάμεσα σε σύγχρονες και αστικές κατοικίες του μεσοπολέμου σώζονται τμήματα έξι πύργων από τα τείχη που είχαν μήκος γύρω στα 850μ. και κάλυπταν έκταση 40 στρεμμάτων. Χτίστηκαν για πρώτη φορά γύρω στο 10<sup>ο</sup> αι. και ενισχύθηκαν σε δυο επόμενες φάσεις, με τελευταία εκείνη του 1206 από τον τότε διοικητή του κάστρου, τον Λατίνο Βονιφάτιο Μομφερατικό. Αποτελεί ιδιαίτερα ισχυρή οχύρωση για το ένα μικρό Κάστρο που βρισκόταν άλλωστε σε προνομιακή φυσική θέση, καθώς ήταν χτισμένο σε υψίπεδο και οι περισσότερες πλευρές του προστατεύονταν από τα νερά της πόλης.

Επιστρέφοντας στην οδό Βενιζέλου, περνούμε μπροστά από ανακαινισμένο σήμερα παραδοσιακό καφενείο της πόλης, που στεγάζει στον όροφο τη δημοτική αίθουσα τέχνης «Ελευθερία». Απέναντι, ανάμεσα σε κατοικίες, σώζεται το βυζαντινό εκκλησάκι των Ταξιαρχών από την εποχή των Παλαιολόγων. Πρόκειται για ναό του τύπου μονόχωρης βασιλικής με ορθογώνιο σχήμα, που βρισκόταν σε επαφή με το βυζαντινό τείχος κοντά στην ανατολική του πύλη, καθιστώντας τους Ταξιάρχες, πιθανόν, φύλακες της πόλης. Στην πλευρά του ναού προς τη Βενιζέλου, εντύπωση προκαλεί εντοιχισμένη ανάποδα λατινική επιγραφή, ενώ στο εσωτερικό σώζονται τμήματα τοιχογραφιών με τον κύκλο των Παθών του Χριστού, με τους Ταξιάρχες και τις μορφές δυο Ιεραρχών στην κόγχη του Ιερού. Το εκκλησάκι λειτουργεί και είναι επισκέψιμο στις 8 Νοεμβρίου.

Συνεχίζοντας προς την πλατεία Ελευθερίας, προσεγγίζουμε το εμπορικό κέντρο της πόλης. Δεκάδες μικρά καταστήματα, σε σοκάκια της Βενιζέλου και στον κεντρικότερο δρόμο της 19<sup>ης</sup> Μαΐου, δίνουν μια διαφορετική νότα στην παραδοσιακή αγορά, εκεί όπου για αιώνες χείμαρρος με τα ορμητικά του νερά, την περίοδο των βροχών, χώριζε την πόλη σε δυο τμήματα και προκαλούσε ανυπολόγιστες καταστροφές στους εμπόρους. Αφήνοντας δεξιά μας το ναό του Αγίου Νικολάου, το «Εσκή Τζαμί» στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, κατευθυνόμαστε βορειότερα από την πλατεία, που κοσμεύεται με το μνημείο του νεομάρτυρα του ελληνισμού και Μακεδονομάχου Άρμεν Κούπτσιου στο σημείο απαγχονισμού του.

Βρισκόμαστε τώρα στο νεότερο εμπορικό κέντρο της Δράμας με τα καλοσυντηρημένα σοκάκια. Μνήμες άλλων εποχών στην πόλη ξυπνούν τα μουσουλμανικά τεμένη σε αυτήν την κεντρική περιοχή. Στη συμβολή των οδών Άρμεν και Αγαμέμνονος βρίσκεται τέμενος, πιθανώς το «Κουρσαμλή Τζαμί», με αξιόλογες τοιχογραφίες στη βόρεια πλευρά του, που απεικονίζουν ίσως και την πόλη της Δράμας την περίοδο της τουρκοκρατίας. Μέσα από τα στενά δρομάκια του κέντρου, βγαίνουμε στην οδό Λαμπριανίδη, όπου θα δούμε άλλο ένα μνημείο των οθωμανικών χρόνων στην πλατεία Δικαστηρίων, που ταυτίζεται από ειδικούς με το γνωστό από το 17<sup>ο</sup> αι. «Ακ Μεχμέτ Αγά Τζαμί». Η παρουσία των τεμένων σε αυτήν την περιοχή, και μάλιστα σε περίοπτη θέση όπως είναι οι διασταυρώσεις δρόμων, διευκολύνει την οριοθέτηση των μουσουλμανικών συνοικιών ανατολικά και βόρεια της χριστιανικής συνοικίας.

Κοντά στην ίδια περιοχή, στην οδό Τροίας, σώζεται μακεδονικός τάφος της ελληνικής περιόδου, με δυο θαλάμους και κτιστό δρόμο. Βορειότερα βρίσκουμε ελάχιστα δείγματα λαϊκής μουσουλμανικής αρχιτεκτονικής, όπου διατηρείται και το κτίριο δημόσιας οθωμανικής

σχολής, το ορφανοτροφείο Δράμας από το μεσοπόλεμο. Επιχειρώντας μια σύντομη εξόρμηση βόρεια της Δράμας, θα επισκεφτούμε το λόφο του Κορύλοβου που αποτελεί ακόμη ένα σημείο αναφοράς για την πόλη. Μέσα στο πευκοδάσος, στις υπώρειες του λόφου, οι φυσιολάτρες απολαμβάνουν περίπατο και άθληση σε όλες τις εποχές. Ύστερα από οδήγηση ή ανάβαση 4 χλμ. στην κορυφή του και σε υψόμετρο 600 μ., ο επισκέπτης έχει πανοραμική θέα ολόκληρου του δραμινού κάμπου με τα γύρω βουνά. Εκεί θα βρει χώρους ψυχαγωγίας και άθλησης στον αγαπημένο χώρο των Δραμινών για την Καθαρά Δευτέρα.

Η πόλη της Δράμας, σήμερα, με τους 40.000 κατοίκους, εκτός από οικονομικό και εμπορικό κέντρο που έχει την ευκαιρία να προβάλλει τα προϊόντα του στη σημαντική ετήσια εμπορική έκθεση, αποτελεί ακόμη πνευματική κυψέλη και κέντρο ψυχαγωγίας. Κάθε χρόνο οργανώνονται εκδηλώσεις λόγου και τέχνης, με πολλές εκθέσεις καλλιτεχνών από τις βαλκανικές χώρες. Στα τέλη Ιουνίου, ντόπιοι και φιλοξενούμενοι καλλιτέχνες συμμετέχουν στις γιορτές της πόλης, στα «Ελευθερία», με πιο χαρακτηριστική την καθιερωμένη χορωδιακή συνάντηση. Στα μέσα Σεπτεμβρίου, συνεχίζεται από το δήμο Δράμας ο πετυχημένος θεσμός του Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους, που εμπλουτίστηκε τα τελευταία χρόνια με το διεθνές τμήμα και πολλά αφιερώματα.

Ο επισκέπτης, όμως, έχει την ευκαιρία να ψυχαγωγηθεί με πολλούς ακόμη τρόπους στη Δράμα. Σε μια πόλη όπου λατρεύτηκε το ποδόσφαιρο χάρη στην ιστορική ομάδα «Δόξα Δράμας» και αναπτύσσονται σήμερα κυρίως τα αθλήματα του βόλεϋ, του μπάσκετ και του χάντμπολ, ο αθλητισμός για πολλούς είναι τρόπος ζωής. Οι φίλοι της άθλησης μπορούν να γυμναστούν στις εγκαταστάσεις του Εθνικού Σταδίου ή να απολαύσουν το βάδισμα στον Κορύλοβο μέσα στα πεύκα και στα πάρκα της πόλης. Επίσης υπάρχουν δημοτικές εγκαταστάσεις για τένις, οργανωμένοι ιδιωτικοί χώροι για «μίνι» ποδόσφαιρο, πίστες για



ανεμοπερισμό στον Κορύλοβο και «κάρτ» στην ανατολική είσοδο της πόλης.

Η Δράμα, όμως, είναι ιδιαίτερα γνωστή για τη νυχτερινή διασκέδαση, καθώς οι κάτοικοι διακρίνονται για τη ζωντάνια τους και την έφεση στο χορό και στο τραγούδι. Ξεκινώντας από τα εστιατόρια και τις ταβέρνες της με παραδοσιακές και τοπικές γεύσεις, τα καφέ της με την ξεχωριστή τους φινέτσα, συνεχίζουμε τη γνωριμία μας με την έντονη νυχτερινή ζωή της πόλης σε υπαίθριους και χειμερινούς χώρους, που προσφέρουν πολλές και διαφορετικές επιλογές στον επισκέπτη, ανεξάρτητα από ηλικία, για διασκέδαση.

### **ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ**

Έπειτα από όλα τα στοιχεία που αναφέρθηκαν σχετικά με το πάζλ που συνθέτει τον νομό Δράμας και όλες τις μοναδικές φυσικές ομορφιές που περιλαμβάνονται σ' αυτόν, τίθεται το ερώτημα :

Υπάρχει τελικά λόγος για τον επισκέπτη / τουρίστα να επισκευτεί αυτόν τον τόπο; Η απάντηση που δίνει η σύγχρονη τουριστική πραγματικότητα είναι σίγουρα ναι. Η Δράμα διαθέτει όλα εκείνα τα στοιχεία για να κινήσει το ενδιαφέρον πολλών ανθρώπων για εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Σαν προορισμός θα μπορούσε να αποτελέσει έναν πολύ σημαντικό πόλο έλξης για τους φανατικούς του οικοτουρισμού και τους φυσιολάτρες. Οι μοναδικές φυσικές ομορφιές του τόπου, τα παρθένα δάση, οι απότομες βουνοπλαγιές και τα ποτάμια με τους μοναδικούς φυσικούς καταρράκτες που σχηματίζονται κατά μήκος των διαδρόμων, συνθέτουν εικόνες μοναδικής ομορφιάς .

Παρόλα αυτά όμως είναι γεγονός ότι ο τουρισμός της πόλης αυτή τη στιγμή βρίσκεται σε πρωτόγονα στάδια . Αν εξαιρέσει κανείς τους

οικονομικούς μετανάστες τις Γερμανίας από την μεταπολεμική περίοδο, οι οποίοι συρρέουν κατά τους θερινούς μήνες και για λίγες ημέρες στη πόλη, μέχρι να αναχωρήσουν για τον επόμενο προορισμό τους, ο τουρισμός είναι σχεδόν ανύπαρκτος.

Παρακάτω αναφέρονται οι τρόποι με τους οποίους μπορεί κανείς να φτάσει στην Πόλη και τα ξενοδοχειακά καταλύματα στα οποία μπορεί να φιλοξενηθεί.

Με λεωφορείο : Αθήνα – Δράμα .Απόσταση 650 km .

Πληροφορίες : ΚΤΕΛ ΔΡΑΜΑΣ . Τηλ.25210 32421

Με τρένο : Εκτελούνται δρομολόγια από Πειραιά – Αθήνα προς Δράμα .

Πληροφορίες : ΟΣΕ ΔΡΑΜΑΣ . Τηλ . 25210 36569

Με αεροπλάνο : Η Δράμα εξυπηρετείται από το αεροδρόμιο της Καβάλας ( Χρυσούπολης ) που απέχει μόλις 68 km από την πόλη.

Πληροφορίες : Αεροδρόμιο Καβάλας : Τηλ. 25910 53273

Σχετικά με τη διαμονή κάποιου στη Δράμα , υπάρχουν δύο επιλογές .

1) Διαμονή μέσα στην πόλη :

- HOTEL XENIA

Εθνικής Αμόνης 10

Τηλ. 25210 33195 , Κατηγ. Β

- HOTEL ΕΜΠΟΡΙΚΟ

Εθνικής Αμόνης 8

Τηλ. 25210 37925 , Κατηγ. Γ

- HOTEL MARIANNA

Βοραζάνη 3

Τηλ. 25210 31520 , Κατηγ. Γ

- HOTEL TASKO

Τέρμα 1<sup>ης</sup> Ιουλίου

Τηλ. 25210 23885 , Κατηγ. Γ

- HOTEL ΑΝΕΣΙΣ

Αγίων Αναργύρων

Τηλ. 25210 30306 , Κατηγ. Δ΄

HOTEL ΕΣΠΕΡΙΑ

Βίτσι 14

Τηλ. 25210 34114, Κατηγ. Δ

Ξενοδοχεί στα οποία μπορεί κανείς να απευθυνθεί κανείς για την διαμονή του εκτός Δράμας , είναι :

Στο Νευροκόπι : HOTEL ΑΚΡΙΤΑΣ

Τηλ. 25230 22319

HOTEL ΟΡΒΗΛΟΣ

Τηλ. 25230 22515

Στο Παρνεόστι : HOTEL ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ

Τηλ. 25240 22001

Στο Βόλακα : HOTEL ΜΟΝΟΠΑΤΙ

Τηλ. 25230 23916

Στη Μικρομηλιά : Το στέκι των κυνηγών

Τηλ. 25210 23435

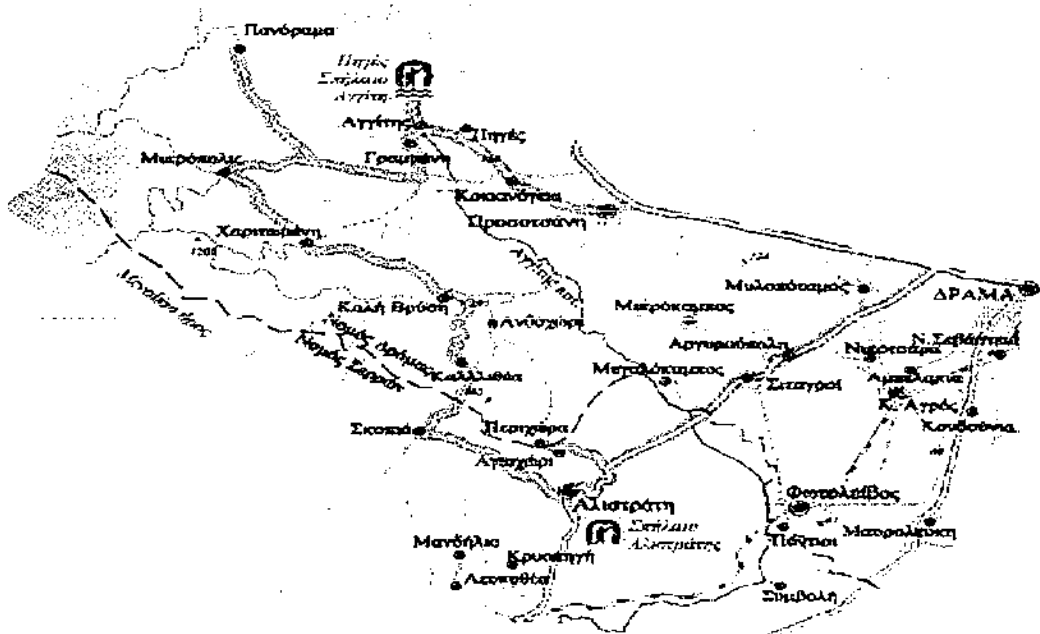
Στο καταφύγιο του ΕΟΣ Δράμας στο Χιονοδρομικό Κέντρο Φαλακρού . Τηλ. .25210 23691.

Παρακάτω αναφέρονται αναλυτικά μερικά οδοιπορικά που θα μπορούσαν να καλύψουν κάποιο οργανωμένο ταξίδι-επίσκεψη στον

νομό. Ανάλογα με τις ανάγκες που θέλει να καλύψει ο κάθε ένας, μπορεί να επιλέξει αυτή που του ταιριάζει.

## ΟΔΟΠΟΡΙΚΑ

## Στους δρόμους των σπηλαίων



Στα εσωτερικό της δραμινης γης, για χιλιάδες χρόνια τα υπόγεια νερά του Φαλακρού συναντιόντουσαν με τα νερά πηγών και προκαλούσαν, αργά, ολοένα και μεγαλύτερα ανοίγματα ανάμεσα στη μάζα των πετρωμάτων, ζητώντας διέξοδο στον κάμπο και σχηματίζοντας το μοναδικό σπήλαιο των πηγών Αγγίτη ( του Μααρά). Αν ακολουθήσουμε μάλιστα τη ροή του ποταμού Αγγίτη, μετά την έξοδο του

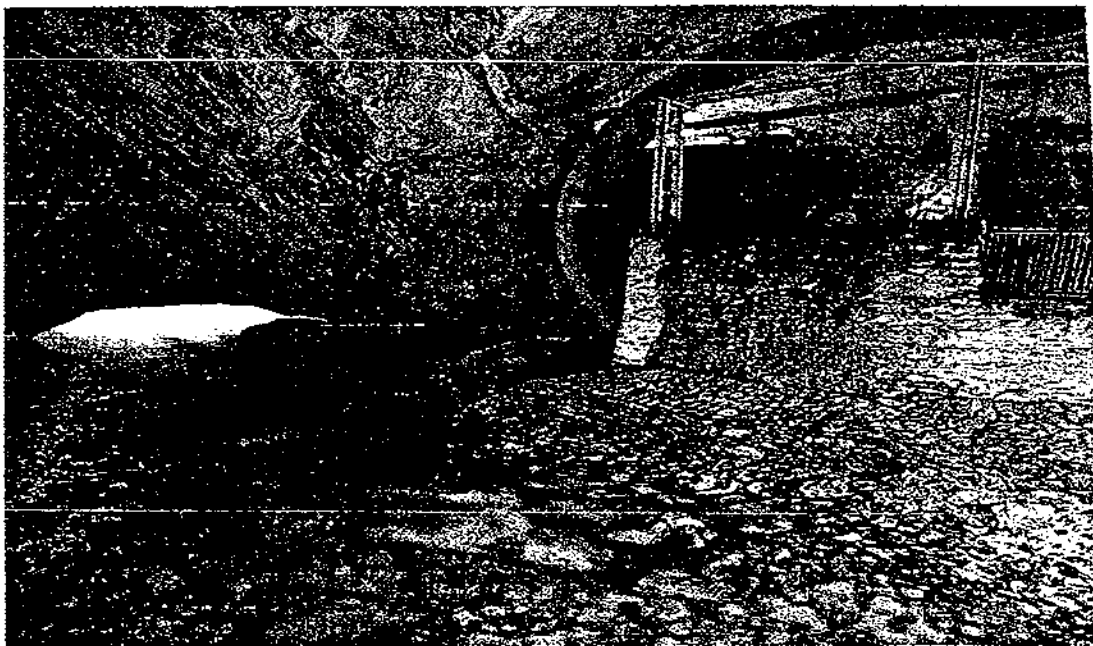
από την υπόγεια πορεία του, οδηγούμαστε από τις πλαγιές του Μενοικίου στα νότια του σπηλαίου της Αλιστράτης, ενός ακόμη μνημείου της φύσης με πολλές, ανεξερεύνητες σήμερα διαδρομές.



Διασχίζοντας το όμορφο προάστιο των Κομνηνών, από τη δυτική έξοδο της Δράμας, παίρνουμε το δρόμο που οδηγεί στο λεκανοπέδιο του Νευροκοπίου για να επισκεφτούμε την ιστορική Προσοτσάνη, 15 χλμ. από τη Δράμα. Ο πλούτος του άλλοτε καπνοπαραγωγικού κέντρου και οι αγώνες του για τον ελληνισμό αποτυπώνονται στα μνημεία της κωμόπολης, στα εκπαιδευτήρια των αρχών του 20<sup>ου</sup> αι., στα νεοκλασικά σπίτια της ίδιας εποχής και στα τελευταία καπνομάγαζα που απέμειναν, όπως του Χαλάτση (1930).

Σήμερα αποτελεί την έδρα σημαντικού δήμου, με πληθυσμό 3700 ντόπιων, Βλάχων και Μικρασιατών προσφύγων. Αυτή η πολύχρωμη πολιτιστική ταυτότητα στην περιοχή γίνεται αισθητή στις ποικίλες εκδηλώσεις την ημέρα του Προφήτη Ηλία, στις 20 Ιουλίου. Αφήνουμε πίσω μας την κωμόπολη και κατευθυνόμαστε προς το σπάνιας ομορφιάς σπήλαιο των πηγών Αγγίτη, σε απόσταση 23 χλμ. από τη Δράμα.

Βρίσκεται στους νότιους πρόποδες του Φαλακρού που και η μοναδικότητα του οφείλεται στον ποταμό Αγγίτη, γνωστό ήδη από τον Ηρόδοτο, που διαρρέει χιλιάδες χρόνια το σπήλαιο. Με συνολικό μήκος τουλάχιστον 12 χλμ. και αξιοποιημένο τμήμα 500μ., το σπήλαιο φέρνει τον επισκέπτη κοντά σε ένα θαύμα της φύσης, όπως είναι τα νερά του Αγγίτη που φτάνουν στην επιφάνεια σε αυτό ακριβώς το σημείο, ύστερα από υπόγεια διαδρομή χιλιομέτρων, με αφετηρία τη λεκάνη του Νευροκοπίου και τους πρόποδες του Φαλακρού. Το ενδιαφέρον του ανθρώπου για το σπήλαιο φαίνεται πως υπήρξε σταθερό σε όλες τις εποχές. Στο εσωτερικό του έχουμε ευρήματα ανθρώπινης παρουσίας από την 3<sup>η</sup> π.Χ. χιλιετία, ενώ η οχύρωση, βόρεια της εισόδου, παραπέμπει στον 6<sup>ο</sup> μ. Χ. αι.



Με ήπιες παρεμβάσεις στον εξωτερικό χώρο λειτουργούν αναψυκτήριο και εστιατόριο, ενώ αξίζει να αναζητήσετε στην περιοχή τα χειροποίητα ζυμαρικά και τις σπιτικές μαρμελάδες του γυναικείου συνεταιρισμού Κοκκινογείων, τα αφυδατωμένα οπωροκηπευτικά, τα κεραμικά και τα ξυλόγλυπτα από τοπικά εργαστήρια.

Στη συνέχεια προτείνουμε γνωριμία με τα χωριά στους πρόποδες και τις πλαγιές του Μενοικίου. Αφού περάσουμε το χωριουδάκι του Αγγίτη, θα διασχίσουμε την παλιά σιδερένια γέφυρα του ομώνυμου ποταμού και το χωριό Γραμμένη, όπου βρέθηκαν ίχνη αρχαίου οικισμού, με ζωή από τη θρακική μέχρι τη ρωμαϊκή εποχή, και σώζεται ο ναός των Ταξιαρχών (1873). Ακολουθούμε την κατεύθυνση προς τη Μικρόπολη, θα επισκεφθούμε το Πανόραμα με τις μόλις 15 οικογένειες το χειμώνα, 12χλμ., από το σπήλαιο των πηγών Αγγίτη, σε πλαγιά ανάμεσα στο Μενοίκιο και στο Φαλακρό. Στο χωριό με την πλούσια βλάστηση και το εξαιρετικό κλίμα τη θερινή περίοδο, θα δούμε την εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (μέσα του 19<sup>ου</sup> αι.), μια τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με ωραιότατο καμπαναριό και ξυλόγλυπτο τέμπλο με εικόνες του 19<sup>ου</sup> αι.

Το χωριό προσφέρεται και για πεζοπορικές διαδρομές. Με βορειοδυτική κατεύθυνση, ύστερα από 3 χλμ. σε χωμάτινο δρόμο, φθάνουμε στο ναό του Αγίου Δημητρίου (1865), με τον οκταγωνικό τρούλλο στην οροφή και τις σωζόμενες τοιχογραφίες στο εσωτερικό. Μια ακόμη διαδρομή μπορεί να γίνει από το χωριό προς τα νότια, στο μονοπάτι που ακολουθεί, από την πλευρά του Μενοικίου, το ρέμα του χωριού με την πλούσια βλάστηση και το τρεχούμενο νερό προς τον κάμπο, μια απόσταση 3 χλμ. Στο Πανόραμα θα βρούμε κτηνοτροφικά προϊόντα και οπωσδήποτε αγνό μέλι. Η πρόσβαση στους ναούς θα γίνει εφικτή κατόπιν συνεννόησης με τα μέλη της εκκλησιαστικής επιτροπής.



Επόμενος σταθμός μας είναι η Μικρόπολη, σε απόσταση 9 χλμ. από το σπήλαιο, για ένα σύντομο περίπατο στην άνω συνοικία του χωριού με τα παραδοσιακά αγροτόσπιτα του 19<sup>ου</sup> αι., στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου (1841) με το σωζόμενο αρχικό τέμπλο, την ξυλόγλυπτη Αγία Τράπεζα και το ωραίο καμπαναριό (1893).

Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε στο χωμάτινο δρόμο που οδηγεί στην κορυφή του βουνού, για να επισκεφθούμε το δάσος της Καστανιάς, με τα αιωνόβια δέντρα και το καταφύγιο στα 850 μ., σε απόσταση 3 χλμ. από το χωριό. Για πορεία, όμως, στα δάση της οξιάς και στα λιβάδια του Μενοικίου, χρειαζόμαστε τη βοήθεια τοπικών ορειβατών ή εμπειρία σε μονοπάτια. Αν ακολουθήσουμε δεξιά κατεύθυνση από το χωριό, φτάνουμε στην εκκλησία των Αγίων Αναργύρων με πανοραμική θέα προς τον κάμπο. Σημαντική τοπική γιορτή είναι η λεγόμενη «Γιορτή του Θεού» μετά το Πάσχα, στο ξωκλήσι του Αγίου Γεωργίου, ενώ η πανήγυρη της Μικρόπολης γίνεται την 1<sup>η</sup> Ιουλίου, ημέρα των Αγίων Αναργύρων.

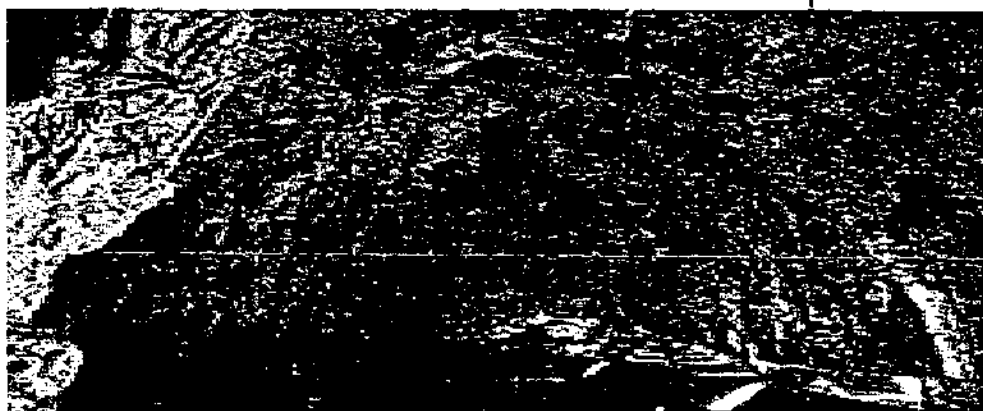
Αφήνουμε πίσω μας τη Μικρόπολη και κατευθυνόμαστε προς τη Χαριτωμένη και την Καλή Βρύση, σε απόσταση 13χλμ. Πλησιάζοντας στην Καλή Βρύση βλέπουμε στον κάμπο αρκετούς αμπελώνες, ανάμεσα στους οποίους σώζεται το ιερό του Διονύσου, το «κονάκι του Βάκχου» για τους ντόπιους, 2,5 χλμ. νοτιοδυτικά του χωριού. Η λατρεία του βεβαιώνεται και από την ανακάλυψη κεφαλής γενειοφόρου Διονύσου ρωμαϊκών χρόνων και επιγραφή διονυσιακού περιεχομένου από την περιοχή της Καλής Βρύσης.

Το χωριό, χτισμένο σε πλαγιά του Μενοικίου, κατοικείται κυρίως από ντόπιους και στα βορειοανατολικά αγροτόσπιτα από τα τέλη του 19<sup>ου</sup> αι. και κοινοτικό ξενώνα, ανάμεσα σε γραφικά πλινθόκτιστα σοκάκια. Στην περιοχή δεσπόζει η τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική του Αγίου Νικολάου (1877), που διατηρεί τις αρχικές εικόνες στο τέμπλο από τα

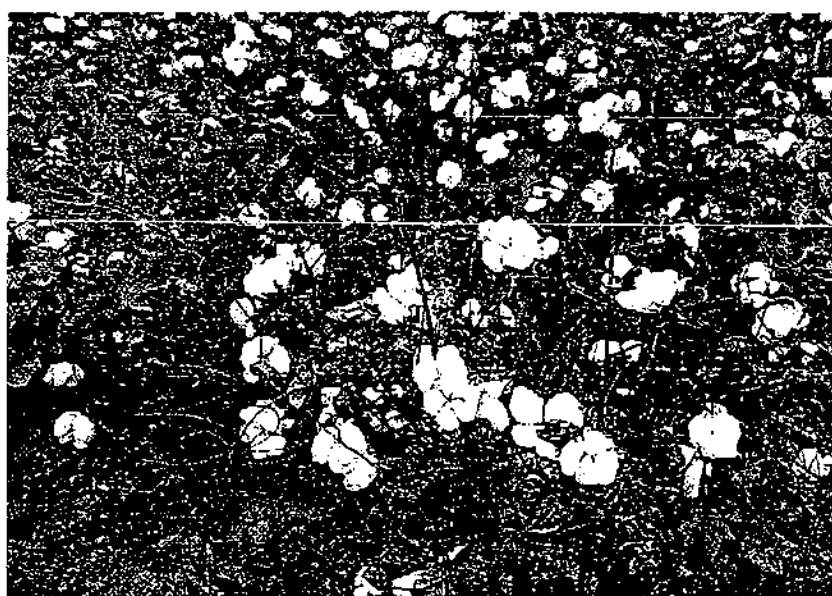
μέσα του 19<sup>ου</sup> αι. Ανηφορίζοντας προς το ξωκλήσι του Αϊ – Βλάση, ανατολικά του Αγίου Νικολάου, θα διασχίσουμε μετά την άνοιξη μια ευχάριστη διαδρομή μισής ώρας, ανάμεσα σε πλατάνια και τρεχούμενα νερά, όπου υπάρχει υποδομή για υπαίθριες ψησταριές και ξεκούραση. Από το πλάτωμα στο ξωκλήσι μπορούμε να απολαύσουμε την πανοραμική θέα προς τον κάμπο και το Φαλακρό. Στα νοτιοανατολικά του χωριού σώζεται και η εκκλησία.]

Η Καλή Βρύση συγκεντρώνει πολλούς επισκέπτες για το «Μπαμπούγερα», τα τοπικά δρώμενα στις 6-8 Ιανουαρίου, για την περιφορά της εικόνας της Αναστάσεως την Πέμπτη μετά το Πάσχα με σκοπό την προστασία των κατοίκων, και στη γιορτή της Αγίας Μαρίνας στις 17 Ιουλίου. Με τους ήχους πάντοτε της γκάιντας και του νταχαρέ, οι φιλόξενοι και ανοιχτόκαρδοι Καληβρυσιώτες διασκεδάζουν με έντονο τοπικό χρώμα στα γλέντια τους και στις ταβέρνες του χωριού. Συνεχίζουμε ανατολικότερα και φτάνουμε στην Καλλιθέα, σε απόσταση 7 χλμ. από την Καλή Βρύση. Τα σπίτια είναι διασκορπισμένα στις πλαγιές από όπου το βλέμμα χάνεται στον κάμπο και τις απέναντι κορυφές του Φαλακρού. Στα δυτικά βλέπουμε παραδοσιακά αγροτόσπιτα και την εκκλησία του Αγίου Αθανασίου (1835) με το πυργοειδές καμπαναριό (1869). Στ ανατολικά, σε τοποθεσία με πλατάνια και τρεχούμενα νερά, σώζεται η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής (1890) με γυναικωνίτη, χαγιάτι και εικόνες από το 19<sup>ο</sup> αι. Το χωριό, πνιγμένο στα πλατάνια, προσφέρεται ιδιαίτερα το καλοκαίρι για το δροσερό κλίμα του και για τις ταβέρνες της περιοχής. Μετά τις κατασκηνώσεις της Καλλιθέας, οι λάτρες της οδήγησης μπορούν να απολαύσουν εξαιρετικές διαδρομές μέχρι τη Μικρόπολη σε δασικούς χωμάτινους δρόμους. Το χωριό γιορτάζει τιμώντας την ημέρα της Αγίας Παρασκευής στις 26 Ιουλίου.

Καθώς η διαδρομή στη συνέχεια γίνεται σε χωμάτινο δρόμο προς την Αλιστράτη, επιλέγουμε την οδό Δράμας – Σερρών για την επίσκεψή μας στο σπήλαιο της περιοχής. Ύστερα από 20χλμ. ευχάριστης οδήγησης, θα διασχίσουμε το κέντρο της ιστορικής για τους εθνικούς της αγώνες Αλιστράτης, καπνοπαραγωγικού άλλοτε κέντρου και έδρας του Μητροπολίτη Δράμας την περίοδο 1825-1909, και θα δούμε τα νεοκλασικά της και το εντυπωσιακό καμπαναριό του 19<sup>ου</sup> αι. στην εκκλησία του Αγίου Αθανασίου. Τελικός προορισμός μας είναι το σπήλαιο της περιοχής στη θέση «Πετρωτό» και σε απόσταση 6 χλμ. από την Αλιστράτη. Το σπήλαιο με αξιοποιημένη διαδρομή 1200 μ., προσφέρει ακόμη στο κοινό τη μοναδική εμπειρία της σπηλαιοεξερεύνησης με εκπαιδευτή ( καθημερινά επισκέψιμο εκτός Δευτέρας, 9 π.μ.- 20μ.μ. τη θερινή περίοδο, 9π.μ.- 17μ.μ. εκτός θερινής περιόδου). Η εκδρομή μας στο σπήλαιο μπορεί να συνδυαστεί με «ράφτινγκ» και «καγιάκ» στο φαράγγι του ποταμού Αγγίτη, κοντά στο χωριό Συμβολή.

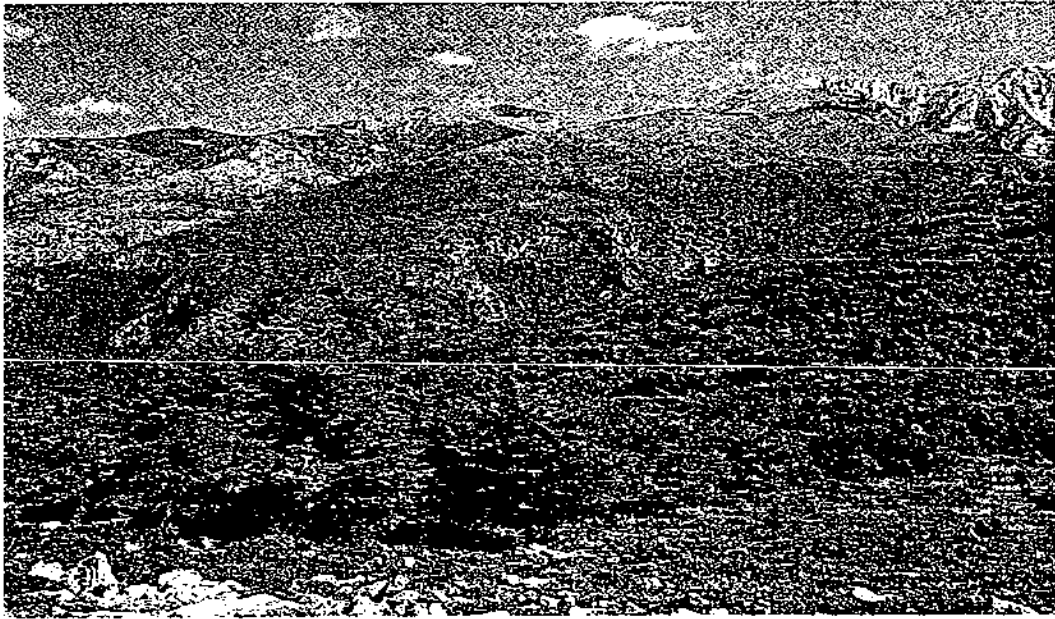


Σε απόσταση 4χλμ. από την Αλιστράτη βρίσκεται το προσφυγικό Περίχωρα με τη γυναικεία μονή του Αγίου Μηνά, στη θέση «Ταγκάλα», μέσα σε πευκοδάσος 2500 στρεμμάτων. Στιγμές ηρεμίας και εσωτερικής αναζήτησης περιμένουν τον προσκυνητή στο περιβάλλον της μονής, που άρχισε να χτίζεται τη δεκαετία του 1950, μετά το όραμα ενός πιστού, από τους κατοίκους της Περιχώρας. Η μονή γιορτάζει στις 11 Νοεμβρίου και είναι καθημερινά επισκέψιμη μέχρι το απόγευμα.

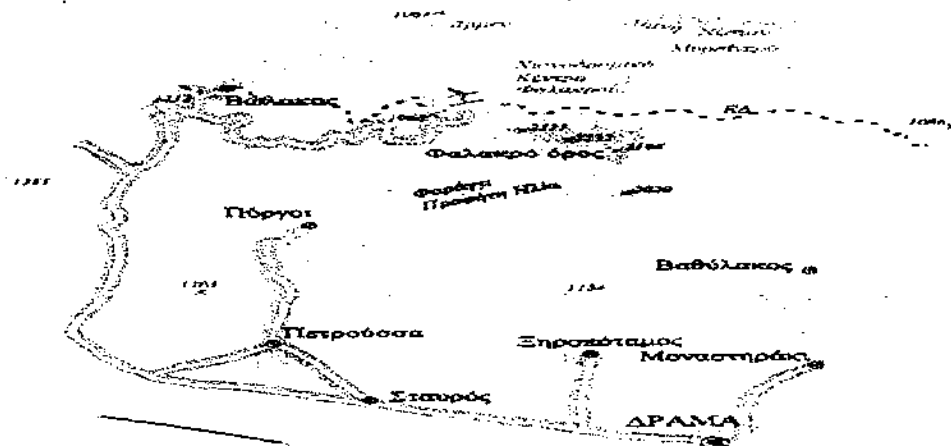


Για την επιστροφή μας στη Δράμα από το σπήλαιο της Αλιστράτης, ο δρόμος μας διέρχεται από ένα μεγάλο μέρος του εύφορου κάμπου του νομού μας, με τις καλλιέργειες σιτηρών και βαμβακιού, ανάμεσα στους οικισμούς του δήμου Σιταγρών των 5000 κατοίκων προσφυγικής καταγωγής. Αφού περάσουμε την παλιά ξύλινη γέφυρα του ποταμού Αγγίτη, με την πλούσια παραποτάμια βλάστηση, κατευθυνόμαστε προς το χωριό των Σιταγρών με τον μη επισκέψιμο νεολιθικό οικισμό, τα σημαντικά ευρήματα του οποίου παρουσιάζονται

στη συλλογή του Αρχαιολογικού Μουσείου Δράμας. Στις δραστηριότητες του δήμου Σιταγρών ξεχωρίζουν το τριήμερο με τα «Αναστενάρια», την πυροβασία των Θρακιωτών προσφύγων στη Μαυρολέυκη στις 19-21 Μαΐου, το έθιμο του «Καλόγερου» τη Δευτέρα της Τυρινής στο ίδιο χωριό και η «γεωργική έκθεση και γιορτή του βαμβακιού» στις αρχές Σεπτεμβρίου στο Φωτολίβος.



Φαλακρό: Στα χωριά των ντόπιων



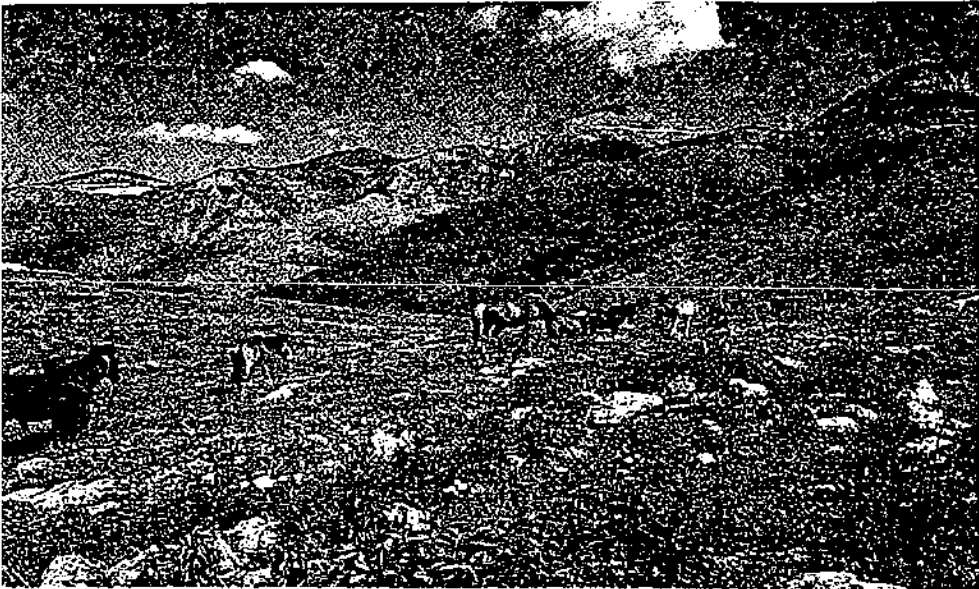
Το νότιο τμήμα του βουνού, γυμνό στη μεγαλύτερη έκταση, έκρυβε στο εσωτερικό του έναν πραγματικό θησαυρό για τους κατοίκους του, το περίφημο μάρμαρο της περιοχής, που κράτησε τον πληθυσμό στον τόπο και έφερε ανάπτυξη. Αν και η εξόρυξη του μαρμάρου λάβωσε την άγρια ομορφιά των απότομων πλαγιών του Φαλακρού, ακόμη και κορυφών του, από την περιοχή ξεκινούν ορισμένες από τις ωραιότερες διαδρομές στο βουνό, σε βαθιά φαράγγια, σε πλαγιές με άγρια βράχια και χαράδρες με οργιώδη βλάστηση, στο δρόμο για τις κορυφές του Φαλακρού στα 2000 μέτρα, στην «αγκαλιά των ανέμων». Μια περιοχή με μακραίωνη ιστορία και πλούσιες παραδόσεις των ντόπιων κατοίκων.

Στους ανατολικούς πρόποδες του Φαλακρού και βόρεια της πόλης βρίσκεται το Μοναστηράκι, σε απόσταση 6 χλμ. από τη Δράμα. Στο χωριό των 700 σήμερα κατοίκων, με παράδοση στην εκμετάλλευση του μαρμάρου, σώζεται η τρίκλιτη βασιλική του Αγίου Γεωργίου (1842), με γυναικωνίτη και χαγιάτι, ενώ εξωτερικά κοσμείται με καμπαναριό του 1890. Από τη δυτική έξοδο της πόλης για το Νευροκόπι και ως απόσταση 5 χλμ. από τη Δράμα φτάνουμε στον Ξηροπόταμο, με τους 2500 κατοίκους που ασχολούνται κυρίως με την επεξεργασία του μαρμάρου. Στο χωριό διατηρείται μια από τις παλαιότερες εκκλησίες στη Δράμα, η τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική των Αγίων Θεοδώρων (1815), ενώ σώζονται κοντά στο λόφο «Καλελίκ» τα ερείπια αρχαίου κάστρου που κάποτε θα έλεγχε τα περάσματα της περιοχής.

Επιστρέφοντας στο δρόμο για το Νευροκόπι, επιχειρούμε νέα εξόρυξη στους πρόποδες του Φαλακρού, με προορισμό το ιδιαίτερης ομορφιάς Φαράγγι στους Πύργους. Από τον οικισμό του Σταυρού φτάνουμε ύστερα από 3 χλμ. στην Πετρούσα, όπου σώζονται τα ερείπια ναού του 19<sup>ου</sup> αι. αφιερωμένου στην Παναγία, με μεγάλο αριθμό ρωμαϊκών και βυζαντινών γλυπτών στους τοίχους σαν οικοδομικά υλικά.

Συνεχίζουμε με βόρεια κατεύθυνση για άλλα 8 χλμ. μέχρι το ορμητήριο μας για το φαράγγι, τους Πύργους. Η διαδρομή δεν παρουσιάζει δυσκολίες, έχοντας ομαλές στροφές και καλής βατότητας οδόστρωμα. Μπροστά μας ορθώνονται οι ψηλότερες κορυφές του Φαλακρού και ανυπομονούμε να πλησιάσουμε στην περιοχή, ενώ στα δεξιά μας έχουμε πάντα το φαράγγι των Πύργων. Το θέαμα γίνεται μοναδικό, καθώς οδηγούμε στον κεντρικό δρόμο του χωριού και οι απέναντι κορφές μας κόβουν την ανάσα.

Αναζητούμε στους Πύργους το δρόμο προς την εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος και προχωρούμε στη χωμάτινη διαδρομή παράλληλα με το φαράγγι. Ύστερα από οδήγηση ή πεζοπορία 4 χλμ., φτάνουμε στη θέση «Σουσίτσα» για τους ντόπιους, που σημαίνει ξερό αλωνάκι, και αφήνουμε υποχρεωτικά εκεί το όχημα μας για να συνεχίσουμε πεζοί για άλλα πεντακόσια «Κάπυ», τη «Στάλα» εξαιτίας της υγρασίας στις μικρές κοιλότητες του βουνού. Από το σημείο αυτό αρχίζει μια μοναδική διαδρομή στο αναξιοποίητο σήμερα φαράγγι, που θα κρατήσει για τις επόμενες τρεις ώρες, αφού πρώτα είμαστε βέβαιοι πως έχουμε τα κατάλληλα ρούχα και υποδήματα για το εγχείρημα. Αν και συναντούμε σημεία στενού περάσματος ανάμεσα στα βουνά και βλάστησης στο μονοπάτι, βαδίζουμε άνετα απολαμβάνοντας το τοπίο. Με δέος πλησιάζουμε σιγά – σιγά την περιοχή που οδηγεί στις κορυφές. Εδώ η βλάστηση γίνεται με έλατα, ίταμο και οξιές στις πλαγιές και σε μεγάλα ξέφωτα μέσα στο φαράγγι, ενώ τρεχούμενα νερά κυλούν ανάμεσα στα δέντρα. Μπροστά στη χαράδρα, με τις κορυφές να ορθώνονται επιβλητικές, ο επισκέπτης παρακολουθεί με συγκίνηση και θαυμασμό το μεγαλείο της Φύσης. Η διαδρομή στο φαράγγι κρίνεται βατή για τον επισκέπτη, αρκεί να αποφύγει τις περιόδους των βροχών και τις αρχές της άνοιξης για τον κίνδυνο κατολισθήσεων.



Αν διαθέτουμε τζιπ ή άλλο κατάλληλο όχημα και θέλουμε να απολαύσουμε τόσο το φαράγγι των Πύργων όσο και το πανόραμα των κορυφών του Φαλακρού από ψηλά, ακολουθούμε τη διαδρομή για τη «Σίτνα». Μέχρι το εκκλησάκι του Αγίου Λουκά, πεντακόσια μέτρα από το χωριό, ο δρόμος βρίσκεται σε καλή κατάσταση. Στη συνέχεια, όταν αρχίζουμε να ανηφορίζουμε, η διαδρομή γίνεται δύσκολη με τις πέτρες και τη λάσπη σε αρκετά σημεία πάνω στο δρόμο. Στα αριστερά μας βλέπουμε το φαράγγι και μπροστά μας ξεπροβάλλουν ολοένα και πιο καθαρό οι κορυφές. Ακολουθώντας βορειοανατολική πορεία αφήνουμε το όχημά μας στο εκκλησάκι των Αγίων Αναργύρων, 12,5 χλμ. από τους Πύργους, και συνεχίζουμε για άλλα τετρακόσια μέτρα σε πλαγιά μέχρι την κορυφή «Κάτω Βάρδενα». Το θέαμα είναι συγκλονιστικό. Μπροστά και δεξιά μας ορθώνονται οι ψηλότερες κορυφές του Φαλακρού: απεναντί μας η κορυφή «Καρτάλκα» στα 2035 μ., δεξιά μας η «Χιονότρυπα» στα 2111 μ. και ο «Προφήτης Ηλίας» στα 2232 μ. Οι κορυφές σχηματίζουν ένα μοναδικό στεφάνι και η χαράδρα με την πλούσια βλάστηση που δημιουργείται μπροστά τους καταλήγει στην αρχή του φαραγγιού. Δεν θα παραλείψουμε να παίξουμε με τον αντίλαλο



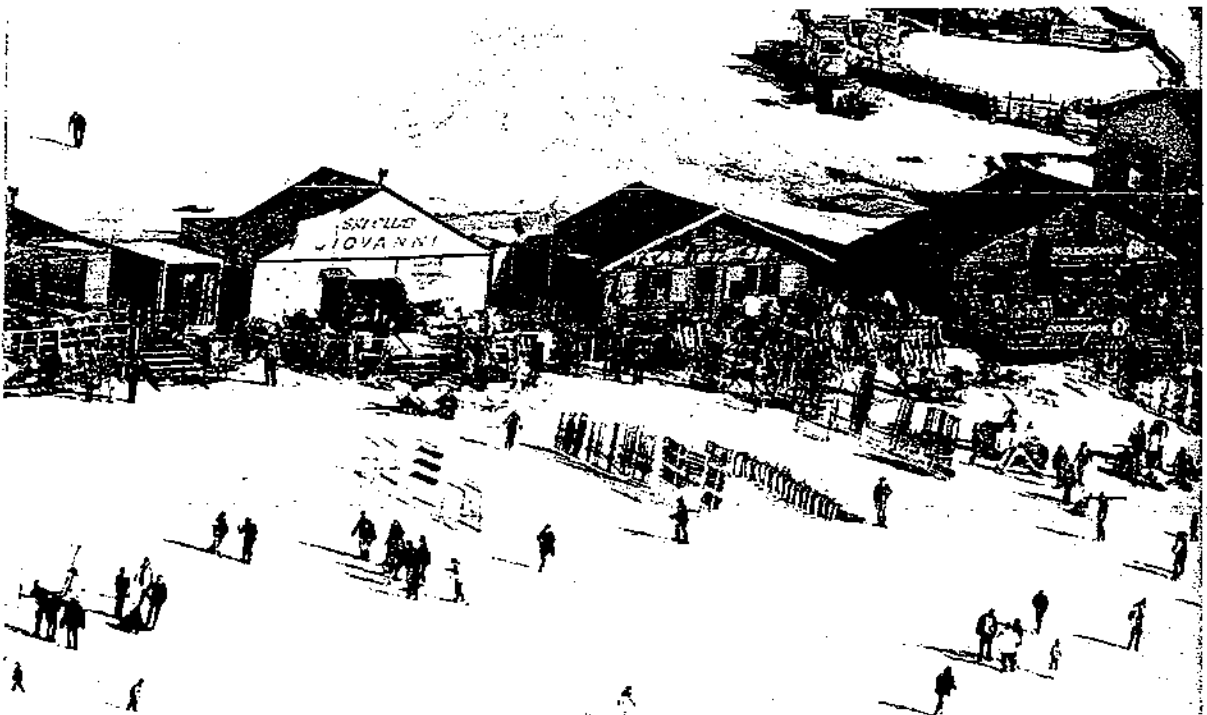
που δημιουργείται στις επιφάνειες των απόκρημνων πλαγιών, καθώς αυτές σχηματίζουν ένα φυσικό ηχείο.

Επόμενος σταθμός μας είναι ο Βώλακας στη δυτική πλευρά του Φαλακρού. Θα ακολουθήσουμε το δρόμο για το Νευροκόπι, μια ενδιαφέρουσα διαδρομή ανάμεσα στις πλαγιές του «Αγίου Παύλου» στα δυτικά και του κεντρικού συγκροτήματος του Φαλακρού στα ανατολικά. Αφού περάσουμε τα μεταλλεία μαγγανίου, θα στρίψουμε δεξιά και θα ανηφορίσουμε στο οροπέδιο του Βώλακα στα 830 μ., σε απόσταση 36 χλμ. από τη Δράμα. Οι φιλόξενοι κάτοικοι του χωριού, ντόπιοι στη καταγωγή, ασχολούνται με την εξόρυξη του γνωστού σε όλο τον κόσμο μαρμάρου της περιοχής και την υλοτομία. Στο κέντρο δεσπόζει ο ναός του προφήτη Ηλία (1841) με το λιθόκτιστο πυργοειδές καμπαναριό του περασμένου αιώνα.

Μετά τη επίσκεψή μας στο χωριό επιστρέφουμε στη διασταύρωση για το χιονοδρομικό κέντρο του Φαλακρού, 48 χλμ. από τη Δράμα. Με το οδόστρωμα σε καλή κατάσταση απολαμβάνουμε τη διαδρομή περνώντας από δάση οξιάς και μαύρης πεύκης, καθώς προσεγγίζουμε τον αυχένα «Κουρί». Σε κάθε εποχή η διαδρομή προσφέρει ιδιαίτερες εικόνες, από το καταπράσινο τοπίο της άνοιξης μέχρι το χρυσικίτρινο του φθινοπώρου και το λευκό χαλί του χειμώνα. Αφήνουμε το βλέμμα μας να χαθεί ανάμεσα στις ορθοπλαγιές του Φαλακρού και να συναντήσει στον ορίζοντα τα απέναντι βουνά, ενώ μπροστά μας λιβάδια και βοσκοτόπια μας υποχρεώνουν σε μια σύντομη στάση. Λίγο πιο πάνω, στο οροπέδιο του Αγίου Πνεύματος και σε απόσταση 12 χλμ. από το Βώλακα, οι λάτρεις των χειμερινών σπορ θα χαρούν τη φυσική πίστα του χιονοδρομικού κέντρου, σε υψόμετρο 1745 μ., συνήθως από το Δεκέμβριο μέχρι και τον Απρίλιο.

Η πίστα του κέντρου διαθέτει διαδρομές όλων των επιπέδων δυσκολίας και είναι κατάλληλη τόσο για αρχάριους όσο και για αθλητές.

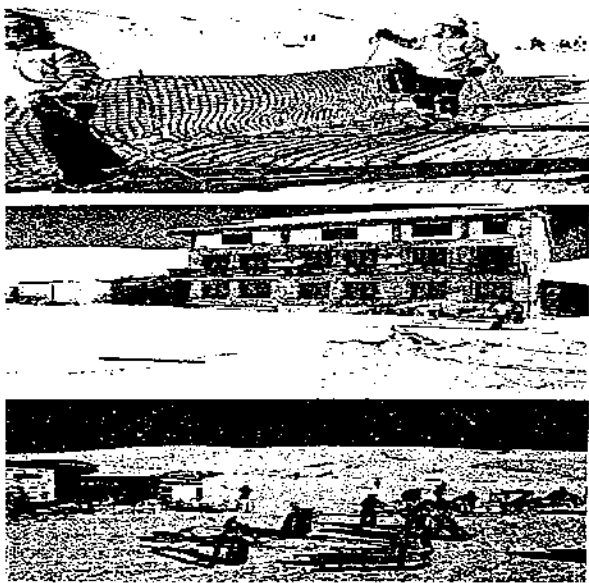
Με το μεγάλο συρόμενο αναβατήρα των 1200 μ. και τους δυο παιδικούς των 480μ. και των 120 μ., το σκι γίνεται μια ευχάριστη εμπειρία για όλη την οικογένεια.



Η κατάβαση για τους εμπειρότερους θα ξεκινήσει από υψόμετρο 2000 μ. στη φυσική πίστα που έχει συνολικό μήκος 1250μ. Για τους λάτρεις των νέων απορ στο χιόνι, τμήμα της διαδρομής μπορεί να χρησιμοποιηθεί για "snow board", ενώ λειτουργεί ειδική πίστα για όσους αγαπούν την οδήγηση στο χιόνι με "skidoo".



Η  
Κ  
Ε  
Ρ  
Σ  
Τ



Στις εγκαταστάσεις του κέντρου ο επισκέπτης θα αναζητήσει εξοπλισμό για τα σπορ και θα πάρει μαθήματα από έμπειρους εκπαιδευτές. Θα απολαύσει ακόμη μια βόλτα στο χιόνι μέχρι τον αυχένα στα βορειοανατολικά, με θέα την τεχνητή λίμνη του Νέστου και τις κορυφές της Ροδόπης, και θα χαλαρώσει στο

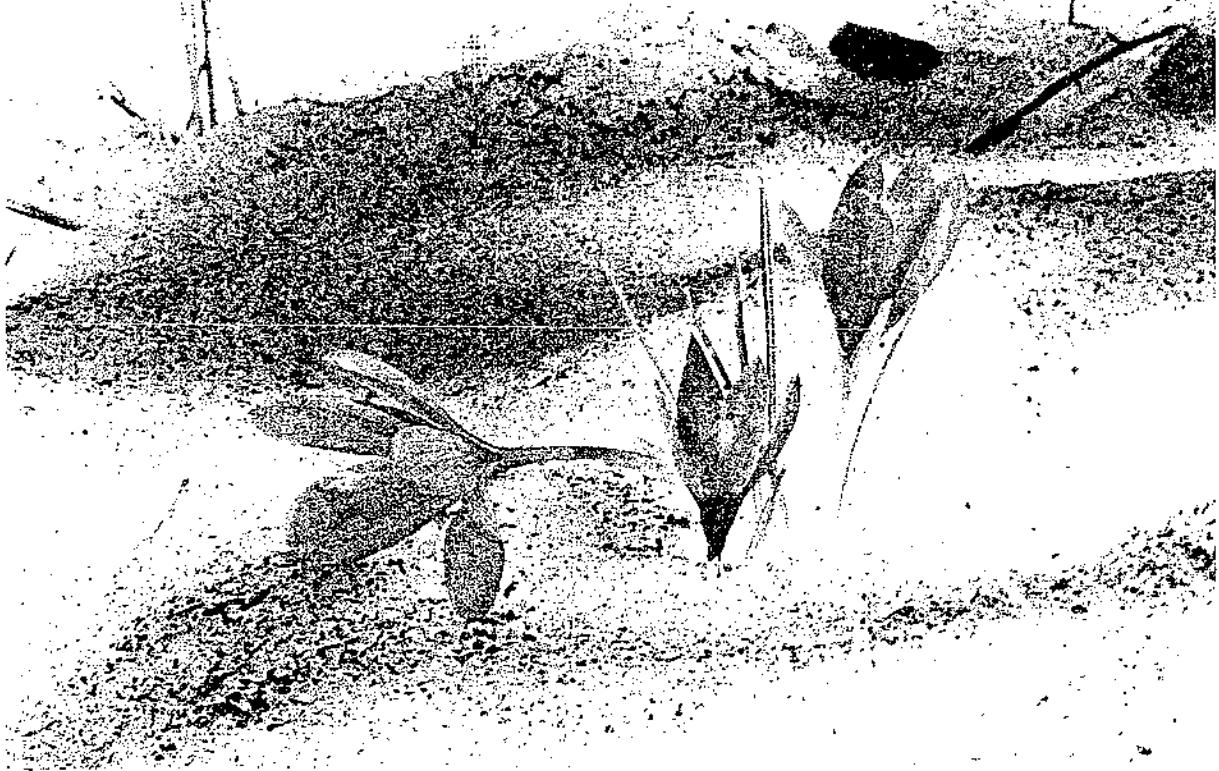


καφέ και στο εστιατόριο. Η περιοχή προσφέρεται για εξορμήσεις πάνω στα χαραγμένα μονοπάτια, σε όλη τη διάρκεια του έτους, σε έδαφος που έχει μεγάλη κλίση και απαιτεί οπωσδήποτε καλή φυσική κατάσταση. Το χιονοδρομικό κέντρο διαθέτει δωμάτια για διανυκτέρευση και άνετους χώρους στάθμευσης για 800 αυτοκίνητα.

Πρέπει να αναφερθεί ότι το χιονοδρομικό κέντρο Φαλακρού είναι ένα από τα πιο αξιόλογα της Ελλάδος σε ποιότητα χιονιού και πιστών κατάβασης, σύμφωνα με πρόσφατη ερευνά που έγινε από γνωστό περιοδικό. Παρόλα αυτά όμως παραμένει άγνωστο για πολλούς και είναι σίγουρα αναξιοποίητο σε σχέση με αλλά μικρότερα. Θα πρέπει μάλλον να αναρωτηθούν οι τοπικοί φορείς και οι αρμόδιοι γιατί συμβαίνει αυτό, αφού η κατάλληλη αξιοποίηση του θα μπορούσε να συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη του χειμερινού τουρισμού αλλά και της οικονομίας της περιοχής.

Μοναδικό φαινόμενο στην περιοχή είναι η εμφάνιση των αγριολούλουδων την άνοιξη, από τα τέλη Απριλίου. Και ενώ η φύση

συνέρχεται αργά από το χειμώνα και τα χιόνια λιώνουν στις ψηλές κορυφές, σε απόσταση μόλις μερικών δεκάδων μέτρων σχηματίζεται ένα απέραντο χαλί από αρώματα, όπου κυριαρχούν κίτρινοι και μωβ κρόκοι, ένα πανέμορφο λουλούδι του βουνού. Στις αρχές Μαΐου, ο απαιτητικός επισκέπτης θα χαρεί το άλλο «πρόσωπο» του Φαλακρού, εξίσου γοητευτικό με εκείνο του χειμώνα.



Αγριολούλουδα στο χιόνι



Φυτά στο χιόνι

Στις παραδοσιακές των κατοίκων των χωριών, στο κεντρικό Φαλακρό, κυριαρχούν τα δρώμενα με τους μεταμφιεσμένους στις αρχές του έτους. Στο Μοναστηράκι την ημέρα των Θεοφανείων, στις 6 Ιανουαρίου, νέοι του χωριού μεταμφιέζονται σε « Αράπηδες», σε « Γκιλίγκες ή Κορίτσια» και σε «Τσολιάδες» και νωρίς το απόγευμα στήνεται μοναδικό γλέντι στην πλατεία με τοπική λύρα και νταϊρέδες. Στον Ξηροπόταμο η «τσέτα», η ομάδα με τους μεταμφιεσμένους, τους τοπικούς ήχους, το χορό, το άφθονο κρασί και τη βραστή γίδα για όλους δίνει το χρώμα των εκδηλώσεων στις 7 Ιανουαρίου. Ανάλογα έθιμα, με μεταμφιεσμένους και παραδοσιακό γλέντι, διατηρούνται στο Βώλακα και στην Περούσα στις 7-8 Ιανουαρίου και στους Πύργους στις 6-7 του ίδιου μήνα. Σημαντικές εκδηλώσεις με έντονο το τοπικό χρώμα γίνονται στην περιοχή σε όλη τη διάρκεια του έτους. Μεγάλη επιτυχία σημειώνει στον Ξηροπόταμο η διοργάνωση διεθνούς φεστιβάλ παραδοσιακών χορών στα τέλη Ιουλίου. Κοντά στην Περούσα λειτουργεί αμφιθεατρικός χώρος μέσα στο φαράγγι, όπως αυτό διέρχεται από το χωριό, για πολιτιστικές εκδηλώσεις το καλοκαίρι. Στους Πύργους, στις 6 Αυγούστου, στήνεται παραδοσιακό γλέντι στην πανήγυρη του χωριού, ενώ στο Βώλακα πραγματοποιούνται παραδοσιακές μουλαροδρομίες σε ορεινή περιοχή την ημέρα του Αγίου Πνεύματος και τα «Ηλιανά» στις 17-20 Ιουλίου. Οι Βωλακιώτες τιμούν, ακόμη, με τα «Κούπτσια» τον νεαρό μάρτυρα του Μακεδονικού Αγώνα Άρμεν Κούπτσιο κάθε φθινόπωρο.

Τα χωριά της περιοχής προσφέρονται για να απολαύσουμε τοπικές γεύσεις. Στο Μοναστηράκι και στους Πύργους θα γευτούμε νοστιμιές στις ψησταριές, όπως κατσικάκι, ενώ στο Βώλακα θα βρούμε τα περίφημα ντόπια λουκάνικα. Με τη λειτουργία ξενώνα στο Βώλακα ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να χαρεί με άνεση τόσο τις δραστηριότητες στο χιονοδρομικό κέντρο και τις πεζοπορικές διαδρομές





μοναδικές εμπειρίες που μπορεί να προσφέρει στον επισκέπτη.

Μετά το ύψος της διασταύρωσης για το Βόλακα θα επισκεφτούμε το γραφικό χωριουδάκι Γρανίτη, 31χλμ. από τη Δράμα. Χτισμένο στο ομώνυμο ρέμα, το χωριό είναι πνιγμένο στο πράσινο με πεύκα, έλατα, οξιές,

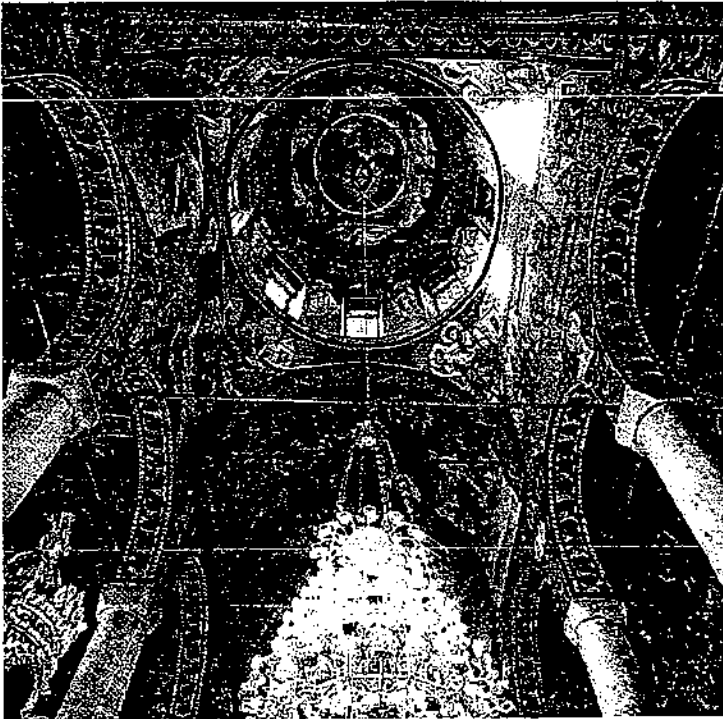
καρποφόρες καρυδιές και αυτοφυείς φουντουκιές. Στον παλιό οικισμό, αριστερά του δρόμου, θα δούμε σπίτια με παραδοσιακή αρχιτεκτονική και την εκκλησία των Ταξιαρχών (1873) με σωζόμενα

ξυλόγλυπτα του 19ου αι. Τα «καλντερίμια» της περιοχής είναι στρωμένα με υλικό από τα παλιά λατομεία γρανιτοπετρας. Μέσα από μονοπάτι με πυκνή βλάστηση φτάνουμε στο ξωκλήσι της Παναγίας, σημείο συνάντησης και πανήγυρης το Δεκαπενταύγουστο για τους κατοίκους και τους απανταχού μετανάστες της περιοχής. Ο Γρανίτης, με τη λειτουργία ξενώνα στο χωριό, προσφέρεται για ευχάριστη διαμονή και για φαγητό σε παραδοσιακά ταβερνάκια που βρίσκονται στο δρόμο μας με λιχουδιές ντόπιας παραγωγής. Ακόμη ο επισκέπτης μπορεί το χειμώνα να βρει τσάι του βουνού, μέλι και καρύδια.

Συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας προς το λεκανοπέδιο Νευροκοπίου, το οποίο ξεπροβάλλει μπροστά μας ανάμεσα στα γύρω βουνά, συχνά μέσα σε πέπλο χαμηλής ομίχλης. Πρώτος σταθμός μας είναι το Οχυρό, 40 χλμ. από τη Δράμα, με την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου (1882). Το χωριό και τα γύρω βουνά είναι γνωστά από την περίφημη γραμμή των οχυρών του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και την ηρωική αντίσταση των λιγοστών Ελλήνων στρατιωτών εναντίον των γερμανικών δυνάμεων τον Απρίλιο του 1941. Στο ύψωμα κοντά στην κοινότητα του Οχυρού, μπορούμε να επισκεφθούμε το απόρθητο οχυρό Λίσε, με τις δαιδαλώδεις υπόγειες στοές και τα πολυβολεία, και το μικρό μουσείο στις 6 Απριλίου ή την πρώτη Κυριακή του ίδιου μήνα, όταν ανοίγουν οι χώροι στο κοινό για τις επετειακές εκδηλώσεις. Σε άλλες

περιόδους ο χώρος είναι επισκέψιμος σε οργανωμένους κυρίως εκδρομείς, κατόπιν συνεννόησης με τις αρμόδιες στρατιωτικές αρχές.

Από το Οχυρό θα πάρουμε το δρόμο προς την έδρα του δήμου, το Κάτω Νευροκόπι, που βρίσκεται 42 χλμ. από τη Δράμα και σε υψόμετρο 560 μ. Στην ιστορική για τους εθνικούς αγώνες κωμόπολη, διοικητικό αλλά και οικονομικό σήμερα κέντρο της περιοχής, δεσπόζει η μεγαλοπρεπή εκκλησία του Αγίου Δημητρίου (1866), με τοιχογραφίες στο εσωτερικό και το εντυπωσιακό καμπαναριό στην αυλή. Ανάμεσα στις εικόνες του τέμπλου, δημιουργίες πιθανώς του γνωστού ντόπιου ζωγράφου Γεωργίου, από τη δεκαετία του 1870, ξεχωρίζει η εικόνα του Αγίου Δημητρίου με τις μορφές της σε χρυσοκέντητες πολυτελείς φορεσιές.



Ιδιαίτερο χρώμα αποκτά το Κάτω Νευροκόπι κάθε Τετάρτη με το παζάρι, τη λαϊκή του αγορά, όπου ο επισκέπτης μπορεί να βρει τα εξαιρετικής ποιότητας τοπικά προϊόντα, την περίφημη πατάτα Νευροκοπίου και τα νοστιμότατα φασόλια της περιοχής. Στις πολιτιστικές εκδηλώσεις ξεχωρίζουν τα «Ακρίτεια», 25-27 Ιουλίου, και

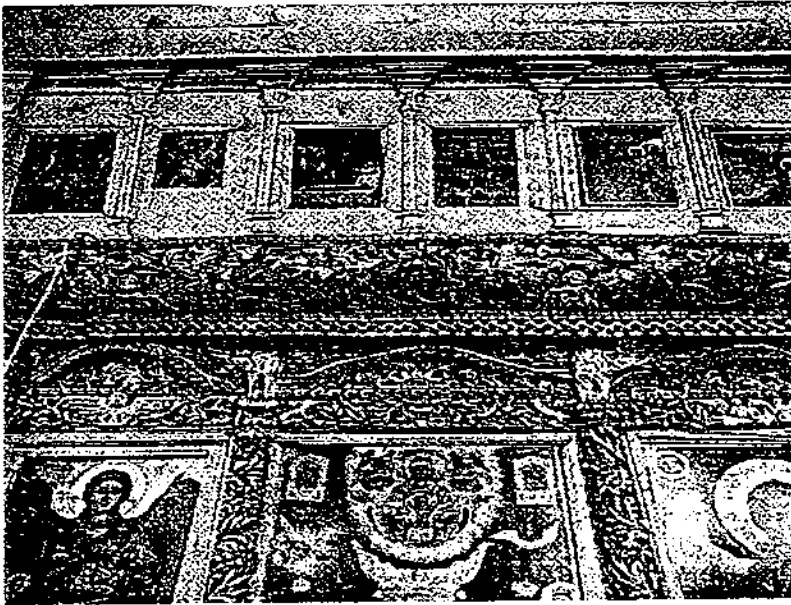
οι «Ημέρες Πατάτας», το φθινόπωρο, με μουσικές εκδηλώσεις και νοστιμότατα εδέσματα με βάση την πατάτα. Μικρές ξενοδοχειακές μονάδες και ταβέρνες θα κάνουν πιο ευχάριστη τη διαμονή μας και θα μας δώσουν την ευκαιρία να γνωρίσουμε τους θησαυρούς της υπαίθρου. Το οδοιπορικό μας συνεχίζεται προς το βορειοδυτικό τμήμα της περιοχής, με επόμενο σταθμό το αμφιθεατρικά χτισμένο Δασωτό, σε κατάφυτη πλαγιά με εξαιρετική θέα προς τον κάμπο, 8 χλμ. από το Νευροκόπι. Στην είσοδο του χωριού, με τους λιγοστούς σήμερα κατοίκους, μας υποδέχεται η παλιά πηγή «παραλίγκα». Στην εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου (1870) θα δούμε το μικρό ψευδοτρουλίσκο και τις εικόνες του 19ου αι. στο τέμπλο. Στο δρόμο προς τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, συναντάμε το δάσος της Καστανιάς, ένα χώρο με ποικιλία βλάστησης διαμορφωμένο κατάλληλα για να υποδεχθεί τους φυσιολάτρες επισκέπτες με κάθε ευκαιρία.

Ανηφορίζοντας το δρόμο με τις ευχάριστες στροφές θα χαλαρώσουμε στην τοποθεσία «Το κρύο Νερό» με τα επιβλητικά πλατάνια και το πεντακάθαρο νερό, ενώ μπορούμε να επισκεφθούμε σε μικρή απόσταση το έρημο φυλάκιο του Στραγκάτς, χώρο με θέα και βλάστηση. Στο χωριό διοργανώνεται πανήγυρη με ποικίλες εκδηλώσεις το τρίημερο του Δεκαπενταύγουστου.

Απολαμβάνοντας τον καθαρό αέρα και τη φύση, διανύουμε διαδρομή 4 χλμ. προς τα νότια μέχρι το ιστορικό Περιθώρι, το «Σούλι της Μακεδονίας» όπως ονομάστηκε για τους εθνικούς αγώνες των Ελλήνων κατοίκων. Κτισμένο στις υπώρειες ενός λόφου, το χωριό έχει ανακηρυχθεί παραδοσιακό για την αρχιτεκτονική του. Στο Περιθώρι σώζεται η εκκλησία του Αγίου Νικολάου (1835), διακοσμημένη εξωτερικά με πλίνθινους σταυρούς και το εντυπωσιακό καμπαναριό του 1911. Άλλος ένας ναός στο χωριό με ιστορικό και καλλιτεχνικό

ενδιαφέρον είναι της Ζωοδόχου Πηγής (1876) με καμαροσκεπή στέγη και εικόνες του αγιογράφου Στέργιου Γεωργιάδη από το 19ο αιώνα. Η απεικόνιση του θεϊκού οφθαλμού στην οροφή παραπέμπει σε επιδράσεις από τα εργαστήρια του Αγίου Όρους, στα οποία μαθήτευσε ο ντόπιος καλλιτέχνης και επιφανής πρόκριτος της ελληνικής κοινότητας του Νευροκοπίου.

Συνεχίζοντας τη διαδρομή μας νοτιότερα συναντούμε την Κάτω Βροντού, 7χλμ. από το Περιθώρι, χτισμένη στα 650 μέτρα, να περιβάλλεται από τα Όρη της Βροντούς με πυκνή βλάστηση. Σε περίοπτη θέση στο χωριό δεσπόζει η εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων (1835). Στο εσωτερικό της τρίκλιτης βασιλικής, που διαθέτει χαγιάτι και γυναικωνίτη, σώζονται εικόνες του 1839 και του 1863 στο κεντρικό ξυλόγλυπτο τέμπλο



Μετά την εξόρμηση προς τα νότια της περιοχής, επιστρέφουμε στο δρόμο από το Κάτω Νευροκόπι προς το δυτικό άκρο του δήμου και φτάνουμε στο Βαθύτοπο, 14 χλμ. από το Νευροκόπι, και στο Κατάφυτο, μόλις 1,5 χλμ. μακρύτερα. Τα χωριουδάκια, μια ανάσα από τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, δίνουν την ευκαιρία στον επισκέπτη να

απολαύσει τη φύση σε όλο της το μεγαλείο, τόσο στο δάσος της Κύκλας μεταξύ Βροντούς και Βαθυτόπου προς τα νότια όσο και στην πλούσια βλάστηση του Ορβήλου στα βόρεια. Το δάσος της Κύκλας, τουλάχιστο 20.000 στρεμμάτων, με οξιές και μεγάλη ποικιλία πλατύφυλλων φυλλοβόλων, δίνει στον επισκέπτη ευκαιρία για ξεκούραση σε οργανωμένους χώρους με άφθονα νερά.

Όπως σε όλη την περιοχή, σώζονται και εδώ εκκλησίες του 19<sup>ου</sup> αι. με εικονογράφηση λαϊκών καλλιτεχνών. Στο Βαθύτοπο θα επισκεφθούμε την εκκλησία του Αγίου Νικολάου, κτισμένη στα μέσα του 1900 αι. Μόνο ο εσωτερικός διάκοσμος παραμένει αναλλοίωτος, ενώ σώζεται και το ξυλόγλυπτο τέμπλο με εικόνες από το 1813 μέχρι και το 1869. Την εκκλησία των Ταξιαρχών, που χτίστηκε το 1848 εκτός από το καμπαναριό (1884), θα βρούμε στο ερειπωμένο σήμερα Ακρινό, σε απόσταση 22 χλμ. από το Νευροκόπι (τα τελευταία 6 χλμ. σε χωμάτινο δρόμο), σχεδόν στα σύνορα με τη Βουλγαρία. Σε αυτόν το ναό ξεχωρίζουν οι τοιχογραφίες του 1860 στο εσωτερικό του, καθώς τείνουν να μιμηθούν υστεροβυζαντινά πρότυπα ξεφεύγοντας από το επίπεδο της λαϊκής τέχνης των υπόλοιπων ναών. Εδώ συρρέει πλήθος πιστών από την περιοχή αλλά και από τη γειτονική Βουλγαρία στη γιορτή των Αρχαγγέλων στις 7 και 8 Νοεμβρίου.

Αναχωρώντας με τις καλύτερες εντυπώσεις από την περιοχή για το Νευροκόπι, ξεκινούμε μια νέα εξόρμηση προς τα βόρεια και το συνοριακό σταθμό της Εξοχής. Εκεί, στο χωριουδάκι των πατατοκαλλιεργητών που απέχει 9 χλμ. από το Νευροκόπι, μνημεία του χριστιανικού και μουσουλμανικού κόσμου συνυπάρχουν ειρηνικά, αν και έχουν υποστεί σημαντικές αλλοιώσεις από μεταγενέστερες επεμβάσεις. Θα δούμε την εκκλησία του Αγίου Αθανασίου (1866), μια τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική, και τα απομεινάρια μουσουλμανικού τεμένους με ενδιαφέρουσα διακόσμηση στο εσωτερικό του, παρά τις φθορές από την

αλλαγή της χρήσης του κτίσματος. Θα συνεχίσουμε μέχρι το ελληνικό φυλάκιο με τη μοναδική θέα προς το εσωτερικό της Βουλγαρίας, 4 χλμ. από την Εξοχή, όπου θα λειτουργήσει ξανά ύστερα από δεκαετίες τελωνείο.

Αφού επιστρέψουμε στο δρόμο προς το Νευροκόπι, ακολουθούμε πορεία 10 χλμ. προς τα ανατολικά και φτάνουμε στα Λευκόγεια. στο χωριό με τους πρόσφυγες από τη Μικρασία, στην πλειοψηφία τους πατατοκαλλιεργητές και κτηνοτρόφους, σώζεται η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου (1836), με τέμπλο και εικόνες από τα τέλη του περασμένου αιώνα και καμπαναριό του 1887. Η ευρύτερη περιοχή άλλαξε σημαντικά μετά την κατασκευή φράγματος που οδήγησε στο σχηματισμό της πανέμορφης λίμνης των Λευκογείων. Με τη δημιουργία του Κέντρου Επισκεπτών και τη διάνοιξη νέων μονοπατιών, ο επισκέπτης θα χαρεί πιο άμεσα τη φύση. Αξίζει να δούμε το μνημείο που δημιουργήθηκε στο χώρο όπου ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίος φύτεψε ένα δέντρο κατά την επίσκεψή του το 1999, ακριβώς μπροστά στις όχθες της λίμνης, δηλώνοντας το σεβασμό του προς το περιβάλλον.



**Η πανέμορφη τεχνητή λίμνη των Λευκογείων**

Συνεχίζοντας την πορεία μας προς τα ανατολικά, παίρνουμε το δρόμο από το Νευροκόπι προς το Παγονέρι. Ύστερα από 15 χλμ.

διαδρομής σταματούμε για λίγο στο ακατοίκητο σήμερα Λιβαδάκι, σε υψόμετρο 720 μ., για να επισκεφθούμε σε μια καταπράσινη περιοχή την εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (1870). Θα δούμε την αρχική εικονογράφηση του 1876 στο ξυλόγλυπτο τέμπλο και τις τοιχογραφίες στην οροφή. Εξωτερικά ο ναός κοσμείται από καμπαναριό του 1890.

Αφού δροσιστούμε, στο ερειπωμένο σήμερα χωριό, από το παγωμένο νερό μιας πηγής, αφήνουμε πίσω το Λιβαδάκι και ακολουθώντας το δρόμο με αρκετές στροφές προς το Νέστο φτάνουμε στην Αχλαδιά, 18 χλμ. από το Νευροκόπι. Στο γειτονικό, έρημο σήμερα, χωριό του Κριθαρά σώζεται μέσα σε πυκνή βλάστηση τμήμα του ναού του Αγίου Γεωργίου, του μοναδικού στην περιοχή σταυροειδούς με τρούλο, από τα μέσα του 19ου αι. Η εκκλησία διατηρεί τμήμα των τοιχογραφιών της και έχει εξαιρετική λιθανάγλυφη διακόσμηση στη δυτική είσοδο. Το διήμερο του Δεκαπενταύγουστου, στην Αχλαδιά και στο Λιβαδάκι, διοργανώνεται πανηγύρι.

Σε απόσταση 2,5 χλμ. προς τα ανατολικά βρίσκουμε τον παραδοσιακό οικισμό του Παγονερίου με τα πετρόχτιστα διώροφα σπίτια, που διαθέτουν άνετο «χαγιάτι» και μεγάλες αυλές. Ο οικισμός πυρπολήθηκε το Μάιο του 1944 και οι κάτοικοι μεταφέρθηκαν όμηροι στη Βουλγαρία σαν αντίποινα για τη νίκη των Ελλήνων ανταρτών στην ιστορική μάχη των Παπάδων. Στο κέντρο του χωριού δεσπόζει η εκκλησία των Εισοδίων της Θεοτόκου (1835). Ανάμεσα στα άλλα μέρη του ναού σώζονται μέχρι σήμερα ο άμβωνας και το δεσποτικό.

Στις όχθες της λίμνης, που δημιουργήθηκε από τα νερά του Νέστου μετά την κατασκευή του φράγματος του Θησαυρού, επισκεπτόμαστε τους Ποταμούς, 27 χλμ. από το Νευροκόπι. Σε μικρή απόσταση από το χωριό υπάρχει εξαιρετικής ομορφιάς σπήλαιο, αναξιοποίητο σήμερα. Η περιοχή

γνώρισε συνεχή κατοίκηση από τους προϊστορικούς μέχρι και τους βυζαντινούς χρόνους, σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα. Ακόμη η φύση προίκισε τον τόπο με νερό και πλούσια βλάστηση, κοντά στους δύο οικισμούς Πέρασμα και Δέλτα, σε απόσταση 8 χλμ. και 4 χλμ. αντίστοιχα από τους Ποταμούς, όπου ο φυσιολάτρης, ο κυνηγός και ο ψαράς των γλυκών νερών θα απολαύσουν την πυκνόφυτη περιοχή με την εξαιρετική πανίδα, ενώ κάθε επισκέπτης μπορεί να γευτεί στις ταβέρνες ψάρια από το ποτάμι και τη λίμνη. Οι σημερινοί κάτοικοι διοργανώνουν την πρώτη Κυριακή του Αυγούστου πολιτιστικές εκδηλώσεις αφιερωμένες στους ξενιτεμένους.



Τελικός προορισμός μας στα όρια του δήμου Κάτω Νευροκοπίου είναι το πιο ανατολικό χωριουδάκι του, η Μικρομηλιά, 38 χλμ. από την έδρα του δήμου. Η περιοχή με την πυκνή βλάστηση προσελκύει πλήθος φυσιολατρών αλλά και κυνηγών, που φιλοξενούνται στον ξενώνα και στο ταβερνάκι του χωριού.

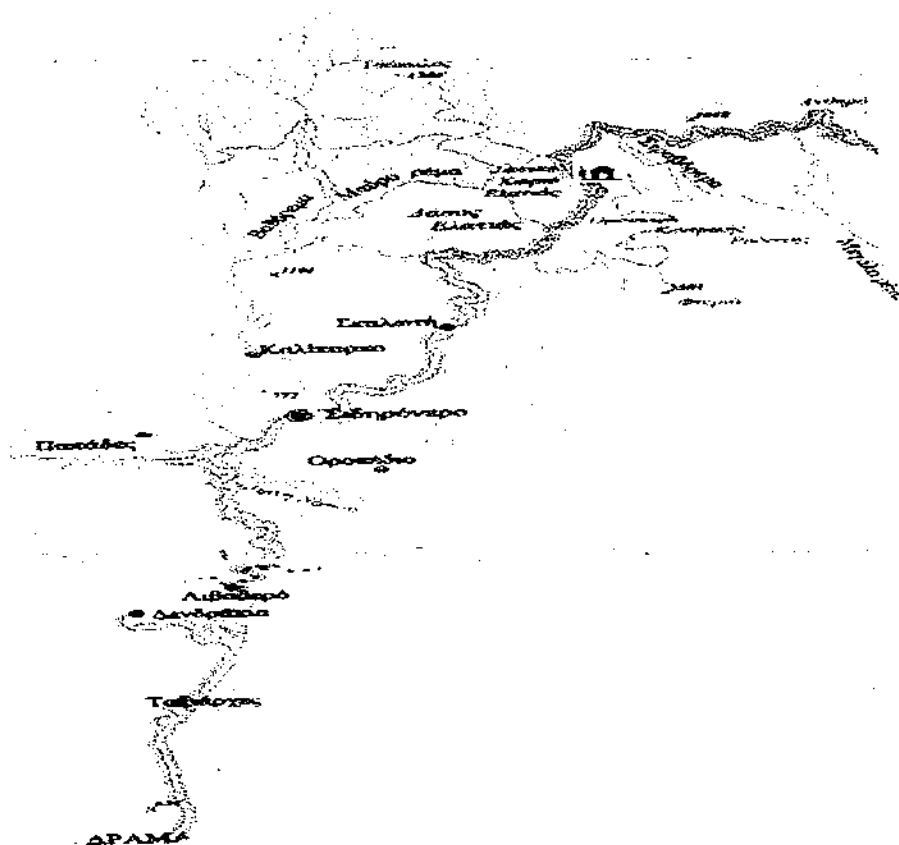
Αφήνουμε πίσω μας τα χωριά και επιχειρούμε εξόρμηση στο περίφημο Δάσος Σημύδας ακολουθώντας διαδρομή 20 χλμ. από τους Ποταμούς προς το εργοτάξιο της Παναγίας. Πρόκειται για το μοναδικό σ'



ολόκληρη την Ελλάδα συμπαγές δάσος σημύδας, που καταλαμβάνει έκταση 10.000 στρεμμάτων, ενώ άλλα 15.000 στρέμματα καλύπτονται από σημύδα, οξιά, δρύ και πεύκη. Η κατάσταση του δασικού οδικού δικτύου βελτιώνεται μετά την άνοιξη χάρη στη συνεχή συντήρηση.

Το οδοιπορικό στο δήμο Νευροκοπίου αφήνει στον επισκέπτη τις πιο όμορφες εντυπώσεις. Η επαφή με τη φύση και τα μνημεία της, οι προσκυνηματικές εκδρομές στις εκκλησίες, η γνωριμία με τους φιλόξενους κατοίκους, τα ήθη και τα έθιμά τους, οι δραστηριότητες στα βουνά και κοντά στα νερά της περιοχής, η πεζοπορία στα μονοπάτια, όπως στο ευρωπαϊκό μονοπάτι Ε6 από την Κάτω Βροντού και το Περιθώρι μέχρι το Βόλακα και το Φαλακρό, το καλό φαγητό και η χαλάρωση στις μικρές ξενοδοχειακές μονάδες αποτελούν εμπειρίες ζωής, ικανοποιώντας τον επισκέπτη της ελληνικής υπαίθρου.

## ΑΠΟΔΡΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΑΤΙΑ



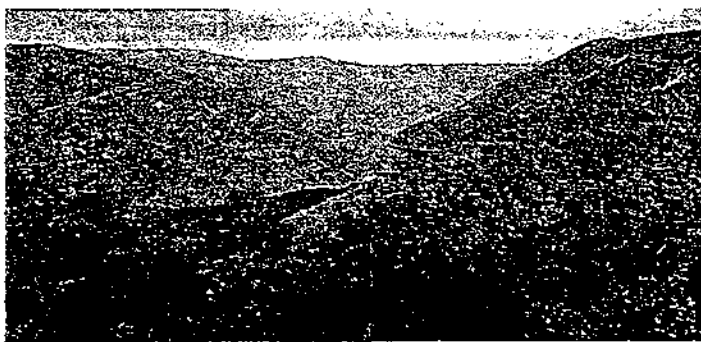
Σε απόσταση μόλις 60 χλμ. από το κέντρο της Δράμας, ο επισκέπτης της περιοχής συναντά ένα από τα ωραιότερα δασικά συμπλέγματα της χώρας, το περίφημο δάσος της Ελατιάς, του οποίου ο πλούτος σε πανίδα και χλωρίδα στα βουνά της Κεντρικής Ροδόπης αποτελεί σημείο αναφοράς για το νομό μας και τη βόρεια Ελλάδα.

Με πλήρη καύσιμα από την πόλη ακολουθούμε βορειοανατολική πορεία με κατεύθυνση το Σιδηρόνερο, 45 χλμ. από τη Δράμα. Θα διασχίσουμε το όμορφο προάστιο Πανόραμα και θα περάσουμε το δάσος αναψυχής Καλλίφυτου, για να επισκεφθούμε αρχικά τη γυναικεία μονή της Αναλήψεως του Σωτήρος (Σίψας) στους Ταξιάρχες, 10 χλμ. από τη Δράμα. Χτισμένη το 1970 βρίσκεται στη θέση παλαιότερου μικρού μοναστηριού. Είναι καθημερινά επισκέψιμη, εορτάζει την ημέρα της Αναλήψεως του Σωτήρος, ενώ συγκεντρώνει πολλούς προσκυνητές την περίοδο του Πάσχα. Μετά τους Ταξιάρχες, ο δρόμος στενεύει και χρειάζεται σε ορισμένα σημεία ιδιαίτερη προσοχή στην οδήγηση, καθώς βαριά οχήματα μεταφέρουν ξυλεία προς τη Δράμα από τον Απρίλιο μέχρι και το φθινόπωρο. Αρχίζουμε σταδιακά να αισθανόμαστε την αλλαγή του υψομετρου. Πλησιάζουμε στη διασταύρωση για το μικρό αλλά πολύ γραφικό χωριό Δενδράκια, 23 χλμ. από την πόλη, στις βορειοανατολικές παρυφές του Κεντρικού Φαλακρού. Η περιοχή προσφέρεται για πεζοπορικές διαδρομές σε πυκνό δάσος με ποικιλία βλάστησης από δρυς, καστανιές, φουντουκιές και οξιές, μέχρι τον αυχένα «Κεράσι» στα 1000 μ. και στη δύσβατη ορεινή τοποθεσία της «Μπάρας» στα 1300 μ.

Επιστρέφοντας στο δρόμο μας για το Σιδηρόνερο, η βλάστηση γίνεται πυκνότερη στις πλαγιές και ανάμεσα στα ρέματα της περιοχής. Στο Λιβαδερό, 22 χλμ. από τη Δράμα, συναντάμε το ευρωπαϊκό

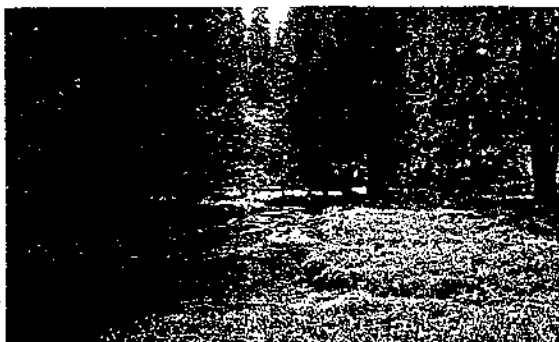
μονοπάτι Ε6, και λίγο πιο πάνω, στο 250 χλμ., δροσιζόμαστε με το παγωμένο νερό πηγής. Από εδώ διασχίζουμε πυκνό δάσος από δρυς, όπου κατά τη χειμερινή περίοδο το χιόνι κάνει αισθητή την εμφάνισή του, -όπως και ο πάγος.- Όλες αυτές οι αλλαγές στο κλίμα, στο ορεινό έδαφος και στη βλάστηση γίνονται πιο έντονες στον αυχένα «Τουλουμπάρυ», σε απόσταση 28 χλμ. από τη Δράμα, εκεί όπου τα απομεινάρια στρατιωτικής μπάρας και φυλακίου μάς οδηγούν πίσω στην εποχή του «Ψυχρού Πολέμου».

Για πρώτη φορά από αυτό το σημείο, μπορούμε να δούμε απέναντι τις επιβλητικές κορυφές της Κεντρικής Ροδόπης. Αριστερά μας, μέσα σε πυκνό δάσος στη βόρεια πλευρά του Φαλακρού, ξεκινά χωματόδρομος με κατεύθυνση το Βόλακα σε διαδρομή 37 χλμ., πραγματική πρόκληση μετά την άνοιξη για κατάλληλα οχήματα. Συνεχίζοντας την πορεία μας για το Σιδηρόνερο αρχίζουμε να κατηφορίζουμε προς τη σύγχρονη γέφυρα των Παπάδων, πάνω από τη όμορφη λίμνη που σχηματίστηκε με τα νερά του Νέστου. Μετά τη γέφυρα, 38 χλμ. από τη Δράμα, θα σταματήσουμε για λίγο στο μνημείο των ηρώων της μάχης των Παπάδων του 1944 και των θυμάτων των εκτελέσεων από το στρατό κατοχής την ίδια χρονιά, ενώ μπροστά μας η θέα προς το Φαλακρό και τη λίμνη είναι μοναδική. Με την είσοδό μας στο Σιδηρόνερο, χωριό με ελάχιστους μόνιμους αλλά πραγματικά φιλόξενους κατοίκους, μπορούμε να ακολουθήσουμε το χωμάτινο δρόμο προς τα υδροηλεκτρικά φράγματα του Νέστου, σε απόσταση 22 χλμ., ή να συνεχίσουμε την πορεία μας προς το δάσος της Ελατιάς.



Με προορισμό το δασικό χωριό της Ελατιάς, 26 χλμ. από το σημείο που βρισκόμαστε και πάντοτε σε ασφαλτοστρωμένο δρόμο, θα συναντήσουμε στη διαδρομή μας τη Σκαλωτή, το τελευταίο χωριό για προμήθειες πριν από την είσοδό μας στο δασικό σύμπλεγμα, σε απόσταση 9 χλμ. από το Σιδηρόνερο. Οδηγούμε ήδη σε υψόμετρο πάνω από 900 μ., ανάμεσα σε πλαγιές με μεικτά δάση όπου κυριαρχεί το πεύκο, απολαμβάνοντας τη θέα προς τη βόρεια πλευρά του Φαλακρού.

Κοντά στο παλιό δασικό εργοτάξιο, υπάρχει δρόμος με βόρεια πορεία που διατρέχει, μέσα από τρεις διαφορετικές διαδρομές, την περιοχή «Πυκνός Λόφος». Συνεχίζοντας τη βασική μας πορεία φτάνουμε κάτω από τον ίσκιο τεράστιων δέντρων στο δασικό χωριό της Ελατιάς, κέντρο όλης της υλοτομικής δραστηριότητας από την άνοιξη μέχρι και το φθινόπωρο και έρημη πολιτεία το χειμώνα, πνιγμένη στο χιόνι. Βρισκόμαστε σε υψόμετρο 1600 μ., σε μια περιοχή με μέση ετήσια θερμοκρασία 9°C και ετήσιο ύψος βροχής ιδιαίτερα ψηλό, πάνω από 1200 mm. Ανατολικά του χωριού και σε απόσταση 7 χλμ. βρίσκεται η θέση «Στραβόρεμα».



Στραβόρεμα : Αποτελεί την καλύτερη τοποθεσία για υπαίθρια αναψυχή στην Ελατιά.

-Ο-χώρος είναι ένα μικρό λιβάδι μέσα σε πυκνά δάση ερυθρελάτης δασικής πεύκης και χαρακτηρίζεται από τους έντονους και ανδρισμούς του ρέματος που τον διασχίζει. Η μοναδική για τον ελληνικό χώρο ερυθρελάτη αποτελεί I το νοτιότερο άκρο εξάπλωσης ψυχροβίων κωνοφόρων στον ευρωπαϊκό χώρο. Στην περιοχή υπάρχει πυκνό δίκτυο τρακτερόδρομων (δασικών δρόμων μιας χρήσης), το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για πεζοπορία. Το «Στραβόρεμα» συνδέεται με το δασικό χωριό με τρακτερόδρομο μήκους 3 χλμ. Ο δρόμος του «Στραβορέματος» συνεχίζει με νότια πορεία και για 4 χλμ. είναι βατός με αυτοκίνητο. Στη συνέχεια και για 15 χλμ. είναι κακής βατότητας, περνάει ψηλότερα από το «Στραβόρεμα» και στα πρώτα χιλιόμετρα υπάρχει ο ομώνυμος καταρράκτης.

Ο δρόμος τελειώνει μόλις περάσουμε το «Μεγάλο Ρέμα», ενώ λίγο πριν από το τέλος του συναντούμε παράκαμψη με βόρεια κατεύθυνση, που περνάει από δύο εγκαταλελειμμένους οικισμούς (Ανω και Κάτω «Αλίκιοϊ») και ενώνεται με τον κεντρικό δρόμο Φρακτού-Ελατιάς. Μετά το τέλος του δρόμου «Στραβορέματος» ακολουθεί παλιό μονοπάτι σε καλή κατάσταση, το οποίο έχει πορεία κατά μήκος του «Μεγάλου Ρέματος». Η περιοχή αυτή έχει διάσπαρτα ερείπια, μαντριά, πεζούλια, ενώ οι δύο πλευρές του ρέματος συνδέονται με παλιά γεφύρια βυζαντινού τύπου.

Κάθε χρόνο, κοντά στο δασικό χωριό γίνεται το αντάμωμα των Σαρακατσάνων στις 20 Ιουλίου, στη γιορτή του Προφήτη Ηλία. Η περιοχή άλλωστε κατοικούνταν, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1940, από τους Σαρακατσάνους με τα κοπάδια τους στις μικρές κοινωνίες των «τσελιγκάτων». Από τη γιορτή του Αι-Γιώργη μέχρι εκείνη του Αι-

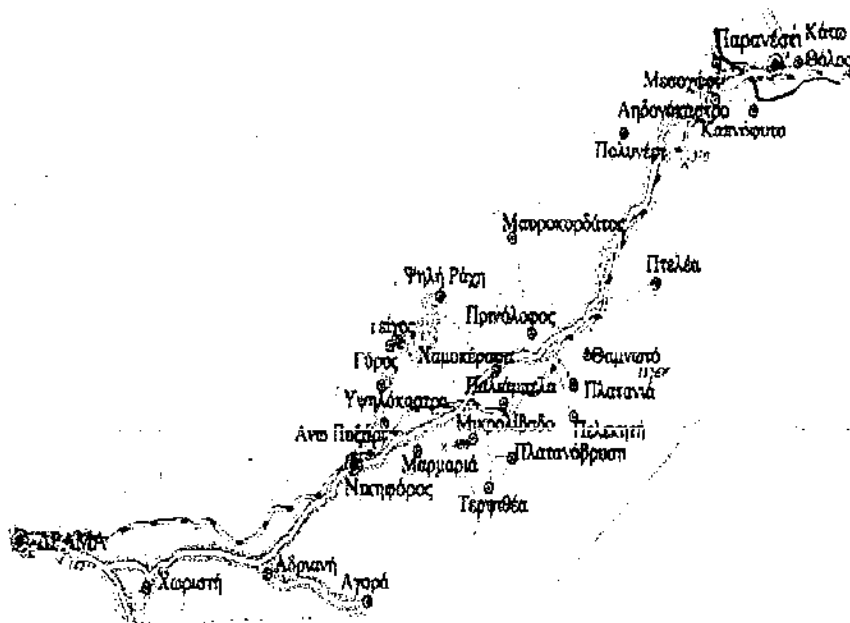
Δημήτρη, οι Σαρακατσάνοι έφεραν εδώ τα κοπάδια τους σε τριάντα «τσελιγκάτα», όπως στου «Κούτρα» (στο σημερινό δασικό χωριό), στου «Λεπίδα», στου «Δαλακούρα», που έδωσαν το όνομά τους σε περιοχές των βουνών.



Κοντά στο δασικό χωριό θα λειτουργήσει σύντομα ξενώνας, μέσα στο πυκνό δάσος, ενώ στο χωριό υπάρχει περιορισμένη δυνατότητα φιλοξενίας ύστερα από συνεννόηση με τη δασική υπηρεσία. Στη διαδρομή μέχρι την Ελατιά μπορούμε να βρούμε ταβέρνες με καλό φαγητό στο Λιβαδερό, στο Σιδηρόνερο και στη Σκαλωτή. Εξαιτίας του ιδανικού κλίματος θα πάρουμε μαζί μας πέστροφες από εκτροφείο κοντά στο Σιδηρόνερο, ντόπια κρέατα, όπως αγριόχοιρου σε εκτροφείο κοντά στη Σκαλωτή, τυροκομικά προϊόντα και μέλι από το Σιδηρόνερο.

Το δασικό χωριό της Ελατίας συνδέεται με οδικό δίκτυο τόσο με το δάσος Σημύδας όσο και με το δάσος Φρακτού. Η πρώτη διαδρομή είναι 26 χλμ. μέχρι το εργοτάξιο της Παναγίας και διέρχεται από δάσος ερυθρελάτης και κυρίως δασικής πεύκης. Για τη δεύτερη προτεινόμενη διαδρομή θα καλύψουμε απόσταση 50 χλμ. μέχρι το εργοτάξιο του Φρακτού, που θα μας αποζημιώσει με το δάσος ερυθρελάτης, δασικής και μαύρης πεύκης. Η κατάσταση του δασικού οδικού δικτύου

παρουσιάζεται εξαιρετικά βελτιωμένη μετά την άνοιξη, χάρη στα έργα συντήρησης και προσφέρεται ακόμη και για συμβατικά οχήματα.



### Ακολουθώντας τα κάστρα για τον Νέστο

Η θέση τους στις κορυφές των βουνών και η γερή κατασκευή από μεγάλες πέτρες προδίδουν το σπουδαίο ρόλο τους άλλοτε στην περιοχή. Πρόκειται για τις ακροπόλεις-φρούρια της αρχαιότητας που είχαν σκοπό τον έλεγχο του περάσματος από την ενδοχώρα της Δράμας στις εκβολές του Νέστου και αποτελούσαν το καταφύγιο πολλές φορές του ντόπιου πληθυσμού στις βαρβαρικές επιδρομές. Ακόμη και σήμερα, ακολουθούμε τον ίδιο αρχαίο δρόμο για να βρεθούμε στο Νέστο, το ποτάμι που λατρεύτηκε από τους αρχαίους Θράκες.

Αφού εγκαταλείψουμε την εθνική οδό προς την Καβάλα στο 40 χλμ. και ακολουθήσουμε την κατεύθυνση για το Παρανέστι, επισκεπτόμαστε την ιστορική κωμόπολη Αδριανή, σε απόσταση 11 χλμ. από τη Δράμα. Κοντά στον οικισμό ανθρώπινη παρουσία μαρτυρείται ήδη από την αρχαιότητα στα ερείπια του πρώτου κάστρου της περιοχής, στην τοποθεσία του Αί Γιάννη. Στα νότια του χωριού σώζεται η ξυλόστεγη τρίκλιτη βασιλική του Αγίου Νικολάου (1884), χτισμένη από τους ντόπιους Έλληνες στα χρόνια της ανάπτυξης του καπνεμπορίου.

Σήμερα, η περιοχή φημίζεται για τα εξαιρετικά τοπικά κρασιά και τσίπουρα. Στα επισκέψιμα οινοποιεία, που περιβάλλονται από οργανωμένους αμπελώνες, θα ξεναγηθούμε στους χώρους παραγωγής, στην κάβα, στις προσεγμένες αίθουσες γευσιγνωσίας για να δοκιμάσουμε τα βραβευμένα σ' όλο τον κόσμο κρασιά.

Η ευρύτερη περιοχή συγκεντρώνει και άλλες μικρότερες μονάδες παραγωγής, με εξαιρετικά κρασιά, που την καθιστούν σημαντικό οικονομικό κέντρο της Δράμας. Στα νοτιοανατολικά της Αδριανής μπορούμε ακόμη να χαλαρώσουμε, να αθληθούμε και να ετοιμάσουμε νοστιμιές στο οργανωμένο αλσύλλιο της κωμόπολης, κάτω από τον ίσκιο των πλατάνων σε έκταση 50 περίπου στρεμμάτων. Μπορούμε να συνδυάσουμε την επίσκεψή μας στην Αδριανή με το πανηγύρι της στις 6 Αυγούστου, την ημέρα της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος. Επόμενος σταθμός μας είναι η έδρα του δήμου της ευρύτερης περιοχής, ο Νικηφόρος, σε απόσταση 5 χλμ. από την Αδριανή. Τα ερειπωμένα διώροφα σπίτια στον κεντρικό δρόμο και στα στενά σοκάκια του οικισμού, μαζί με το εγκαταλελειμμένο αλλά όμορφο κτίριο του σιδηροδρομικού σταθμού, αφήνουν πίσω τους το άρωμα μιας άλλης εποχής με αξιόλογη οικονομική δραστηριότητα. Στην ευρύτερη περιοχή εγκαταστάθηκαν Μικρασιάτες πρόσφυγες, ποντιακής κυρίως καταγωγής, τον καιρό της ανταλλαγής των πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα και

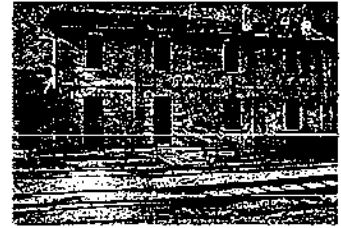


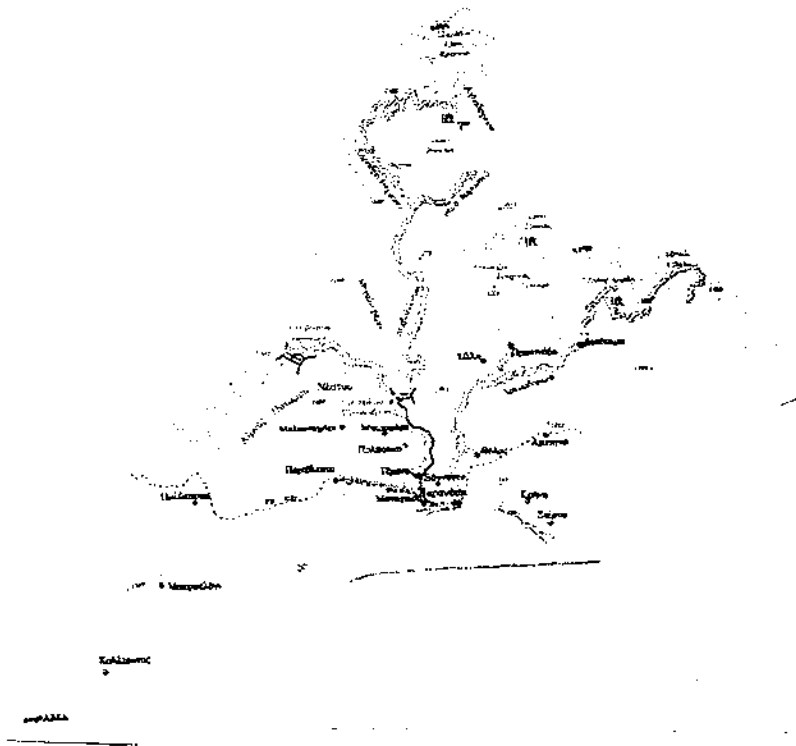
στην Τουρκία (1922-1924), και συνέχισαν ουσιαστικά τις παραδοσιακές αγροτικές δραστηριότητες του τόπου. Κάθε χρόνο οι κάτοικοι στήνουν το δικό τους πανηγύρι την ημέρα του Προφήτη Ηλία, στις 20 Ιουλίου.

Επιθυμώντας να γνωρίσουμε την παλαιότερη ιστορία της περιοχής, ακολουθούμε τη διαδρομή προς την Ψηλή Ράχη, μόλις 8 χλμ. από το Νικηφόρο. Ο δρόμος τώρα γίνεται πιο στενός, αλλά πάντοτε καλής βατότητας. Στη διαδρομή συναντούμε χαμηλή βλάστηση σε βραχώδες έδαφος και παλιά μουσουλμανικά χωριά, σκαφαλωμένα σε πλαγιές με εξαιρετική θέα, όπως την Ψηλή Ράχη σε υψόμετρο 440 μ., το άλλοτε «Ζάριτς». Ξεχωρίζουμε ορισμένα αρχοντόσπιτα στο χωριουδάκι Τείχος, το «Σουρούτζουλερ» μέχρι το μεσοπόλεμο, που θυμίζουν πύργους και μας παραπέμπουν σ' εποχές παντοδυναμίας των ντόπιων "μπέηδων" στα καπνοχώραφα της ημιορεινής περιοχής. Οι ελάχιστοι ηλικιωμένοι κάτοικοι, μικρασιατικής καταγωγής, ασχολούνται σήμερα με την κτηνοτροφία και παράγουν κρέας και τυρί εξαιρετικής ποιότητας. Στην Ψηλή Ράχη οργανώνεται τοπικό πανηγύρι το Δεκαπενταύγουστο.

Διασχίζοντας μια ευχάριστη διαδρομή 4 χλμ. με ομαλές στροφές, φτάνουμε από την Ψηλή Ράχη στον κεντρικό δρόμο για το Παρανέστι, στο ύψος της Χαμοκέρασας. Αν επιλέξουμε τον άλλο δρόμο από τον Νικηφόρο, θα συναντήσουμε πολλά μικρά χωριουδάκια με ελάχιστες αγροτικές οικογένειες, χτισμένα σε ημιορεινό έδαφος.

Στο μεγαλύτερο χωριό της περιοχής, στην Πλατανιά, η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως ευρήματα από διάφορες εποχές στην ακρόπολη του οικισμού, στη θέση «Καλέ», που περιβάλλεται από ισχυρό τείχος, χτισμένο με πέτρες ορθογώνιου και ακανόνιστου σχήματος. Σε αυτό το "κάστρο" είναι δυνατή η πρόσβαση από δασικό δρόμο με αφετηρία την Πλατανιά, μια διαδρομή 3 χλμ. Μετά το σιδηροδρομικό σταθμό της Πλατανιάς, η διαδρομή αποκτά νέο ενδιαφέρον. Ο δρόμος στενεύει και συνεχίζει με αρκετές στροφές μέσα στο καταπράσινο τοπίο. Γύρω μας βαθιές ρεματιές, που δημιουργούνται ανάμεσα στις πλαγιές της Ροδόπης, σκεπάζονται από πυκνή βλάστηση. Η σκιά των δέντρων καλύπτει ακόμη και το οδόστρωμα σε ορισμένα σημεία, ενώ προχωρούμε παράλληλα με τη διαδρομή της σιδηροδρομικής γραμμής μέσα από τα τούνελ της Ροδόπης. Ύστερα από 39 χλμ., αφού περάσουμε τη μεγάλη γέφυρα του Νέστου, πάνω από τα νερά του ποταμού που σχηματίζουν εντυπωσιακούς κυματισμούς σε ορισμένα σημεία, θα καταλήξουμε στο Παρανέστι με τους 600 κατοίκους, την έδρα του ομώνυμου δήμου.





### Εξόρμηση στην Κεντρική Ροδόπη

Το Παρανέστι είναι ο τελευταίος αξιόλογος οικισμός, και για προμήθειες σε καύσιμα και τρόφιμα, στην αφετηρία μιας εξαιρετικά ενδιαφέρουσας ενδοχώρας με παρθένα δάση, ρέματα που χύνονται στο Νέστο, πανέμορφους καταρράκτες, τεχνητές λίμνες και θερμά νερά. Οι σημαντικότερες διαδρομές έχουν κατεύθυνση βόρεια και ανατολική προς το Παρθένο Δάσος του Φρακτού και τους καταρράκτες, βόρεια και δυτική προς τη λίμνη και τα φράγματα του Νέστου.

Στη διασταύρωση για την τεχνητή λίμνη του Θησαυρού και τα φράγματα προτείνουμε μια ιδιαίτερη διαδρομή 9 χλμ. για τον ορεινό οικισμό του Περιβλεπτου. Σε στενό δρόμο εξαιρετικής βατότητας, θα απολαύσουμε πορεία ανάμεσα σε ρεματιά με πολλά τρεχούμενα νερά και

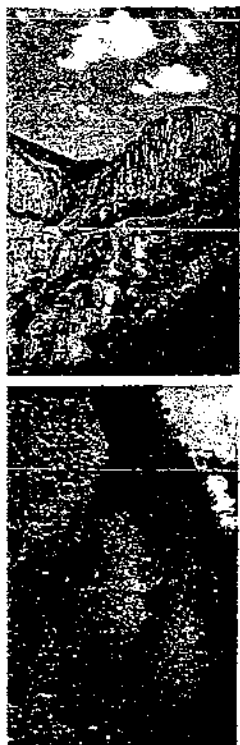
Πλούσια βλάστηση. Ψηλότερα τα δέντρα αραιώνουν και μας επιτρέπουν να χαθεί το βλέμμα μας μέχρι τις απέναντι κορυφές της Ροδόπης. Δίχως πολλές δυσκολίες στην οδήγηση φτάνουμε στο χωριό σε υψόμετρο 780 μ. όπου κυριαρχεί απόλυτη ησυχία. Γύρω από το ύψωμα βλέπουμε μόνο αγροτόσπιτα του περασμένου αιώνα, που καταστρέφονται αργά από τη φθορά του χρόνου. Εκεί μας υποδέχεται η μοναδική σήμερα οικογένεια που ασχολείται με την κτηνοτροφία. Το Περιβλεπτό αποκτά κίνηση το καλοκαίρι με τους επισκέπτες και τους υλοτόμους και συγκεντρώνει πλήθος μεταναστών και πιστών στο πανηγύρι του Αγίου Δημητρίου, στις 26 Οκτωβρίου, όπου όλοι διασκεδάζουν με χορό και ντόπιους μεζέδες.



Επιστρέφοντας στο δρόμο με κατεύθυνση τα φράγματα, φτάνουμε ύστερα από 11 χλμ. στο φράγμα της Πλατανόβρυσης. Συνεχίζουμε την πορεία μας και διασχίζουμε την καινούρια γέφυρα του Νέστου, για να καταλήξουμε στο εντυπωσιακό χωμάτινο φράγμα του Θησαυρού, σε

απόσταση 9 χλμ. από το προηγούμενο. Θα ανεβούμε στο ψηλότερο σημείο του αναχώματος με το όχημά μας, για να απολαύσουμε την πανοραμική θέα στην περιοχή. Οι αλλαγές στο φυσικό περιβάλλον είναι εμφανείς, καθώς έχει σχηματιστεί αξιόλογη τεχνητή λίμνη. Εδώ είναι δυνατή η επίσκεψη στο εργοστάσιο που βρίσκεται μέσα στο βουνό, ύστερα από συνεννόηση με τη διεύθυνση του υδροηλεκτρικού σταθμού, για να συγκεντρώσουμε περισσότερες πληροφορίες για την οικονομική σημασία των έργων και τις επιπτώσεις τους στο περιβάλλον. Με κατάλληλο όχημα μπορούμε να συνεχίσουμε στο χωμάτινο δρόμο με κατεύθυνση το Σιδηρόνερο, σε απόσταση 22 χλμ.

### Φρακτό



Από το φράγμα Πλατανόβρυσης μέχρι τα Λουτρά Θερμιών ο δρόμος είναι ασφαλτοστρωμένος και ακολουθεί παραποτάμια διαδρομή. Μετά από 15 χλμ. πορείας στο ανατολικό πρηνές του «Διαβολορέματος», υπάρχει το εγκαταλελειμμένο δασικό εργοτάξιο Ζαρκαδιάς. Από τη γέφυρα Ζαρκαδιάς, περνώντας στο δυτικό πρηνές, και σε απόσταση 7 χλμ. συναντάμε τη γέφυρα Φαρασινού, όπου η χαράδρα (ρέμα) Θερμιών και το ρέμα Φαρασινό συναντώνται για να συνεχίσουν πλέον ως «Διαβολόρεμα» προς το Νέστο. Μετά τη γέφυρα και πορεία 4 χλμ. από το ανατολικό πρηνές της χαράδρας Θερμιών υπάρχουν οι ιαματικές πηγές

Θερμιών. Εδώ αναβλύζει νερό με θερμοκρασία 500 C, θειούχο και γνωστό από παλαιά για τις θεραπευτικές του ιδιότητες. Υπάρχουν πρόχειρες εγκαταστάσεις (η αξιοποίηση των πηγών έχει δρομολογηθεί από το δήμο Παρανεστίου), όπου ο καθένας μπορεί να

δοκιμάσει ένα ζεστό μπάνιο χωρίς βέβαια τις απαραίτητες ανέσεις. Φεύγοντας από τα Θερμιά, το δασικό τοπίο αρχίζει ήδη να αλλάζει και από τα μέχρι τώρα δρυοδάση μπορούμε να παρατηρήσουμε, μεμονωμένα ή και σε ομάδες, δένδρα μαύρης πεύκης. Πολύ σύντομα και σε απόσταση 6 χλμ. συναντάμε τη διασταύρωση Ζήτα, όπου προς τα δεξιά (ανατολικά) κατευθύνεται ο δρόμος για το δασικό εργοτάξιο Φρακτού (12,5 χλμ.) και το Παρθένο Δάσος, ενώ προς αριστερά, όπως μας ενημερώνει και η πινακίδα, ακολουθούμε πορεία προς την Ελατιά.

Με αφετηρία το εργοτάξιο Φρακτού η γνωριμία με το δάσος Φρακτού μπορεί να γίνει με τρεις διαδρομές: προς το Παρθένο Δάσος, προς τη θέση «Βιλαώρα» και προς τους καταρράκτες - Αχλαδοχώρι. Η κατεύθυνση προς το Παρθένο Δάσος ακολουθεί βόρεια πορεία και σε 8 χλμ. από το εργοτάξιο συναντούμε την -ελεγχόμενη με μπάρα- είσοδο του Παρθένου Δάσους (υψόμετρο 1700 μ.). Η είσοδος βέβαια δεν επιτρέπεται, αλλά θα αποζημιωθούμε από τη θέα φτάνοντας στη θέση «Πανόραμα», αφού πρώτα αφήσουμε το αυτοκίνητο. Από την είσοδο ακολουθώντας το μονοπάτι (200 μ.) στις παρυφές του Παρθένου μπορούμε να απολαύσουμε από το φυσικό «μπαλκόνι» τη θέα ενός μοναδικού για τη χώρα μας δάσους.

Στην περιοχή αυτή βρίσκονται σχεδόν όλα τα δένδρα και θάμνοι του Παρθένου: ερυθρελάτη, ελάτη, δασική πεύκη, σορβιά των πτηνών, αδριανός, λεύκη τρέμουσα, σημύδα, δάφνη μεζέρεος, μύρτιλλο, αλλά και άμπελος των ιδιαίων, σμέουρα. Αν βέβαια θέλουμε να συναντήσουμε και την πενταβέλονη πεύκη, λείψανο παλαιότερων (γεωλογικά) εποχών, θα πρέπει να περπατήσουμε και να ψάξουμε νοτιοανατολικά. Η επιστροφή πρέπει να γίνει με τα πόδια, αν θέλουμε να εμπεδώσουμε τη διαφορά ανάμεσα στο Παρθένο και στο ανθρωπογενές δάσος.

Η περιοχή «Βιλαώρα», νοτιοανατολικά του εργοταξίου και σε κοντινές αποστάσεις 3-7 χλμ., προσφέρεται για πεζοπορία και

μοναχικούς περίπατους μέσα σε συστάδες οξιάς, δασικής πεύκης και δρυός. Διάσπαρτες στο χώρο μπορεί να συναντήσει ο επισκέπτης αγριοτριανταφυλλιές, σορβιές, σημύδες. Επίσης στην περιοχή υπάρχει πυκνό δίκτυο δασικών δρόμων, ώστε να γίνει και χρήση αυτοκινήτου. Η θέα από την κορυφογραμμή της περιοχής δικαιολογεί την ονομασία «Βιλαώρα», καθώς με καθαρή ατμόσφαιρα παρατηρούνται ατέλειωτες αλληπάλληλες κορυφογραμμές.

Το Αχλαδοχώρι αποτελεί περιοχή νότια και χαμηλότερα του Παρθένου Δάσους, κάτω από τους βραχώδεις σχηματισμούς, με βλάστηση κυρίως πλατύφυλλων, από τα οποία πολλά είναι καρποφόρα. Στην περιοχή σήμερα υπάρχουν ακόμα παλιά ερείπια που δείχνουν ότι κάποιοι εγκαταστάθηκαν και έφυγαν, χωρίς να τους καταγράψει η ιστορία. Από εδώ το «Αχλαδόρεμα» σχηματίζει την κεντρική του κοίτη, αφού συλλέξει τα νερά του Παρθένου Δάσους από τις υδροροές και τους πέντε καταρράκτες (7,5 χλμ. από το εργοτάξιο). Οι τρεις είναι συνεχούς ροής και μπορεί ο επισκέπτης να τους απολαύσει ακολουθώντας τα υπάρχοντα μονοπάτια. Σε αυτόν τον τόπο η εποχή καθορίζει τη μορφή της περιοχής. Την άνοιξη κυριαρχούν τα νερά, που τρέχουν από παντού και κυρίως από όλους τους καταρράκτες, δίνοντας ζωή και διώχνοντας το χειμωνιάτικο λήθαργο της περιοχής. Το καλοκαίρι κυριαρχούν οι αποχρώσεις του πράσινου, ενώ το φθινόπωρο όλες οι αποχρώσεις του πράσινου, του κίτρινου και του κόκκινου, δημιουργώντας μια χρωματική πανδαισία. Η επίσκεψη στο δάσος Φρακτού, αλλά και η φιλοξενία στο ομώνυμο εργοτάξιο μπορεί να γίνει με περιορισμούς και μετά τη σχετική άδεια του Δασαρχείου Δράμας.

## Διπλόταμα

### Μεγάλο Λιβάδι Λεπίδα

Επιστρέφουμε στην αφετηρία μας, στο Παρανέστι, για να ακολουθήσουμε βόρεια πορεία με προορισμό τους υπέροχους καταρράκτες και τα δάση στα βορειοανατολικά. Σε απόσταση 6 χλμ. συναντούμε τη γέφυρα Θόλου, από την οποία περνούμε στη βόρεια πλευρά του «Αρκουδορέματος». Αμέσως μετά ο δρόμος διακλαδίζεται και κατευθύνεται ανατολικά προς την Πρασινάδα και δυτικά προς το δάσος Φρακτού. Ο ανατολικός δρόμος ακολουθεί την πορεία του «Αρκουδορέματος» (με πέστροφες σε όλο του το μήκος), το οποίο, μαζί με τους παραπόταμους, συλλέγει όλα τα νερά από το ανατολικό τμήμα του νομού και χύνεται στο Νέστο. Σε απόσταση 4 χλμ. μετά τη γέφυρα του Θόλου αρχίζουν να διακρίνονται εγκαταλελειμμένα χωράφια και παλιά καρποφόρα δέντρα, δείγματα ανθρώπινης παρουσίας.

Στο 130 χλμ. από το Παρανέστι συναντούμε τη διασταύρωση Πρασινάδας, όπου ο ασφαλτόδρομος συνεχίζει βόρεια προς τον οικισμό της Πρασινάδας (6 χλμ.) με την πρόσφατα κατασκευασμένη μονή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, στη θέση πιθανώς παλαιότερου χριστιανικού λατρευτικού χώρου. Στα ανατολικά, όμως, ξεκινά πλέον χωματόδρομος προς τον τελευταίο πριν από τα σύνορα οικισμό, τα Διπλόταμα, και προς το ανατολικό άκρο του νομού Δράμας. Από εδώ και πέρα η κοίτη του ποταμού βρίσκεται κοντά στο δρόμο και αρχίζει να γίνεται βαθιά και επισκέψιμη. Κατά τη διαδρομή προσφέρονται πολλές δυνατότητες αναψυχής (στο 170





χλμ. υπάρχει βρύση) και στο 190 χλμ., αφού αφήσουμε το όχημα, περνάμε το «Αρκουδόρεμα» για να απολαύσουμε τον καταρράκτη του ρέματος «Αγίας Βαρβάρας». Το ρέμα διέρχεται από τους εγκαταλελειμμένους οικισμούς Άνω και Κάτω Ποταμάκι και πεντακόσια μέτρα πριν ενωθεί με το «Αρκουδόρεμα» σχηματίζει έναν εντυπωσιακό χώρο με τον καταρράκτη και τη μικρή λίμνη μέσα σε πυκνό δάσος δρυός και άλλων πλατύφυλλων δένδρων.

Συνεχίζοντας στον κεντρικό δρόμο, από το 210 χλμ. αρχίζουν να διακρίνονται διάσπαρτα ερείπια του οικισμού Διπόταμων. Ο οικισμός είναι εκτεταμένος, γιατί αποτελείται από μικρότερους συνοικισμούς, από τους οποίους σήμερα κατοικείται μόνο ο κεντρικός του Αγίου Νικολάου (το καλοκαίρι από κτηνοτρόφους και υλοτόμους, ενώ το χειμώνα από μερικούς κτηνοτρόφους). Τα Διπόταμα είναι οικισμός Ποντίων προσφύγων του 1922 και μέχρι τη δεκαετία του 1960 ήταν συγκροτημένο χωριό. Τελευταία γίνεται προσπάθεια αξιοποίησης της περιοχής κυρίως με ανάπτυξη οικοτουριστικών δραστηριοτήτων και συστηματικής κτηνοτροφίας. Στην ίδια θέση βρίσκεται και η διασταύρωση απ' όπου ξεκινά ο δρόμος προς τον εγκαταλελειμμένο οικισμό Τραχώνι και στη συνέχεια οδηγεί κοντά στον καταρράκτη Τραχωνίου Λιβαδίτη (η πρόσβαση σε αυτόν γίνεται με μονοπάτι 500 μ.).

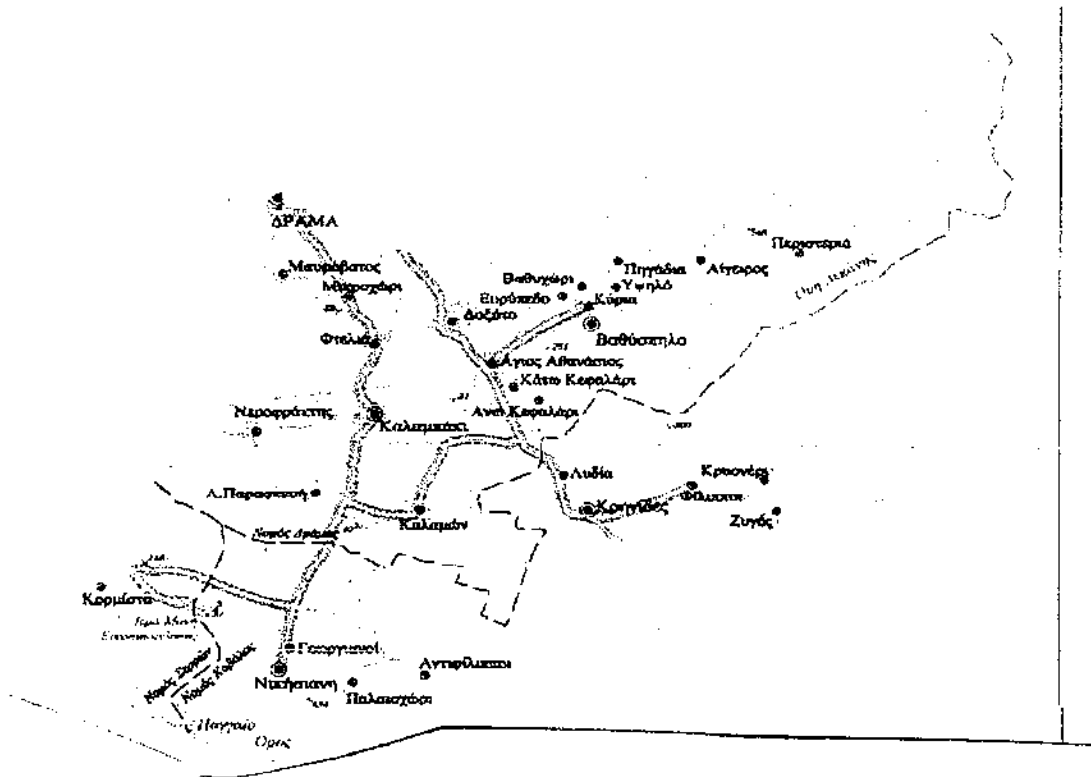
Συνεχίζοντας μετά τα Διπόταμα, με βόρεια πλέον πορεία (απομακρυνόμαστε από το «Αρκουδόρεμα»), μπαίνουμε στο δάσος Λεπίδα. Μέσα σε δάση οξιάς και μετά από διαδρομή 7 χλμ. (από τα Διπόταμα), βλέπουμε αριστερά τον καταρράκτη Λεπίδα. Είναι ο μεγαλύτερος της περιοχής (ύψους 40 μ.) και μπορούμε να τον προσεγγίσουμε με μονοπάτι. Σε απόσταση 4 χλμ. (32 χλμ. από το Παρανέστι) βρίσκουμε το δασικό εργοτάξιο Λεπίδα. Εδώ είναι δυνατόν να προσφερθεί φιλοξενία ύστερα από συνεννόηση με τη δασική υπηρεσία

και να συνεχισθεί η περιήγηση μέχρι το Μεγάλο Λιβάδι Λεπίδα, που απέχει 13 χλμ. από το εργοτάξιο ή συνολικά 45 χλμ. από το Παρανέστι. Η διαδρομή είναι ευχάριστη, γιατί περνάμε μέσα από υψηλά δάση οξιάς και δασικής πεύκης αλλά και λόγω της θέας ενός καταρράκτη. Δύο χλμ. πριν μπούμε στο Μεγάλο Λιβάδι, στη θέση με τις μοναδικές στην περιοχή συστάδες ερυθρελάτης, το «Σκοτεινό ρέμα» ή «ρέμα Καμπά» δημιουργεί ένα θαυμάσιο καταρράκτη κόβοντας κατακόρυφα ένα βράχο. Το Μεγάλο Λιβάδι Λεπίδα είναι μια ομαλή (πεδινή) περιοχή σε υψόμετρο 1300 μ. στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα και αποτελεί ένα εκτεταμένο χορτολίβαδο που περιβάλλεται από νεαρά δάση πεύκης.

Στην περιοχή δημιουργείται και ο ένας κλάδος του «Αρκουδορέματος» με την κοίτη του «Σκοτεινού ρέματος», αλλά και πολλών άλλων μικρότερων ρεμάτων που διαπερνούν την περιοχή. Το πλούσιο υδρογραφικό δίκτυο δίνει στο οικοσύστημα της περιοχής το χαρακτήρα του υγρού λιβαδιού και καθορίζει τη βλάστηση της περιοχής. Η ποώδης βλάστηση είναι πλούσια σ' όλες τις εποχές, όπως κρόκους, ορχιδέες, βιόλες, καμπανούλες, κ.ά. Η περιοχή προσφέρεται για κατασκήνωση και περιήγηση χρησιμοποιώντας το δασικό οδικό δίκτυο. Απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή για την επιστροφή μας, καθώς η έξοδος από το Μεγάλο Λιβάδι πρέπει να γίνει από τον ίδιο δρόμο εισόδου, αφού όλοι οι δρόμοι οδηγούν σε αδιέξοδο πριν από τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Στο δήμο Παρανεστίου θα λειτουργήσουν περιβαλλοντικά κέντρα για την άγρια πανίδα στην Πρασινάδα και την ενέργεια στο Καρποφόρο και κέντρο φυσικής ιστορίας στην έδρα του δήμου. Οι επισκέπτες θα παίρνουν χρήσιμες πληροφορίες για τη χλωρίδα και την πανίδα της περιοχής, με ιδιαίτερη έμφαση στο Παρθένο δάσος του Φρακτού και θα ενημερώνονται για τη σημασία των φραγμάτων και της ενέργειας στην καθημερινή μας ζωή.

Η διαμονή τους εξασφαλίζεται, σήμερα, με τη λειτουργία ενός

προσεγμένου ξενώνα με πανοραμική θέα στο Παρανέστι όπου μπορούμε να βρούμε εξαιρετικό φαγητό σε μικρές ταβέρνες. Στις πολιτιστικές εκδηλώσεις της περιοχής ξεχωρίζουν εκείνες του Παρανεστίου στα τέλη Ιουλίου, το πανηγύρι στο Μεσοχώρι το Δεκαπενταύγουστο και το παραδοσιακό «κεσκέκι» στο Εάγναντο την ημέρα του Αγίου Πνεύματος.



### Στους θησαυρούς του ελληνισμού και της ορθοδοξίας

Αυτή η γωνιά της μακεδονικής γης συνδέθηκε έντονα με το

βασίλειο των Μακεδόνων και την ορθοδοξία, χάρη στη σημαντική αρχαία πολιτεία των Φιλίππων και στο ιστορικό μοναστήρι της Εικοσιφοίνισσας. Στο οδοιπορικό μας θα διασχίσουμε το νοτιανατολικό τμήμα της πεδιάδας της Δράμας, μια από τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές του νομού μας, για να γνωρίσουμε το σημαντικό αρχαιολογικό χώρο, και θα ανηφορίσουμε αργότερα στην πλαγιά του Παγγαίου για να επισκεφθούμε τη μονή με τη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας.

Ακολουθώντας την εθνική οδό για την Καβάλα θα ξεκινήσουμε από την ιστορική κωμόπολη Χωριστή, μόλις 5 χλμ. από τη Δράμα. Πρόκειται για έναν τόπο με ιστορία που χάνεται στους ρωμαϊκούς χρόνους. Ακόμη διακρίθηκε για την πνευματική της παράδοση, όπως αποδεικνύεται από την ίδρυση του μουσικοδραματικού συλλόγου «Η Αναγεννηθείσα Μακεδονία» (1906), στενά συνδεδεμένη με την οικονομική άνθηση από τα τέλη του περασμένου αιώνα, χάρη στην καλλιέργεια και στο εμπόριο του καπνού. Εξαιτίας της εθνικής τους δράσης στο Μακεδονικό Αγώνα οι κάτοικοι αντιμετωπίστηκαν βίαια τόσο στην κατοχή του 1916-1918, όσο και σ' εκείνη του 1941-1944. Στον κεντρικό δρόμο του οικισμού με τους 2500 κατοίκους, στη θέση του χειμάρρου που χώριζε άλλοτε τον οικισμό με τα ορμητικά πολλές φορές νερά του (από εδώ και το όνομα Χωριστή), θα δούμε την εκκλησία των Εισοδίων της Θεοτόκου (1906), με έξι εικόνες του περίφημου καλλιτέχνη Κωνσταντίνου Παρθένη στο τέμπλο, αναγνωστήριο της ίδιας εποχής και νεοκλασικά κτίρια της δεκαετίας του 1920. Σήμερα η κωμόπολη συγκεντρώνει πολλούς επισκέπτες την Καθαρά Δευτέρα για τις καρναβαλικές εκδηλώσεις με άρματα και πλήθος μεταμφιεσμένων.

Θα επιστρέψουμε στην εθνική οδό για να επισκεφθούμε μια άλλη σημαντική κωμόπολη της περιοχής, το μαρτυρικό για τις θυσίες του στους αγώνες του ελληνισμού Δοξάτο, 10 χλμ. από τη Δράμα. Στη μικρή πολιτεία, που αποτελούσε κώμη ήδη στους ρωμαϊκούς χρόνους, οι

κάτοικοι γνώρισαν από το 19ο αι. μεγάλη ευημερία χάρη στην παραγωγή και στην εμπορία του καπνού και ίδρυσαν τη Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα «Οι Φίλιππου» το 1874, όπως και μουσικοδραματικούς ομίλους. Εξαιτίας της σφαγής των κατοίκων το 1913 και των εκτελέσεων το 1941, η κωμόπολη δέχτηκε ισχυρό πλήγμα στην εξέλιξή της.

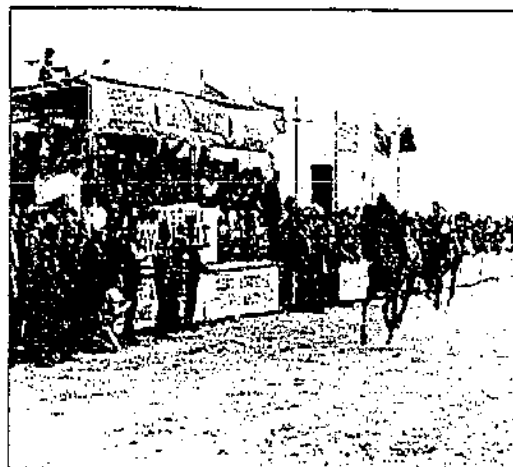


**Ο μεγαλοπρεπής ναός του Αγ.Αθανασίου στο Δοξάτο.**

Η εποχή της ακμής για την κωμόπολη των 3500 ντόπιων κυρίως κατοίκων βρίσκεται αποτυπωμένη στα μνημεία της στα αναπαλαιωμένα σήμερα εκπαιδευτήρια του 1908-1910, ένα κτίριο-στολίδι που χτίστηκε από τους κατοίκους με τη βοήθεια του Μητροπολίτη Δράμας και αργότερα Σμύρνης Χρυσοστόμου, και στην τρίκλιτη βασιλική του Αγίου

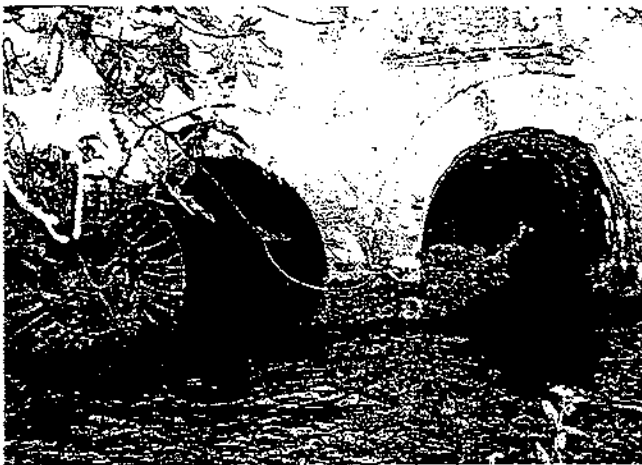
Αθανασίου (1867), με εικονογραφικό διάκοσμο των μέσων του 190υ αι. από λαϊκό καλλιτέχνη του Νευροκοπίου και με καμπαναριό του 1893 στον εξωτερικό χώρο. Στους κεντρικότερους δρόμους, ο επισκέπτης θα δει τα αρχοντικά του Δοξάτου από τη δεκαετία του 1920, όπως εκείνα του Βογιατζή και του Ζιγκίλη. Πρόκειται για κατοικίες με αστικά πρότυπα και πολλά διακοσμητικά στοιχεία στην πρόσοψη και στην οροφή. Ήταν εξαιρετικά λειτουργικές κατασκευές, καθώς εξυπηρετούσαν συγχρόνως παραγωγικές ανάγκες, χρησιμοποιώντας το ισόγειο ως χώρο εργασίας για την επεξεργασία του καπνού.

Στις 2 Μαΐου, την ημέρα που γιορτάζει η κωμόπολη, οργανώνονται στο Δοξάτο παραδοσιακές ιπποδρομίες σε ειδική διαδρομή με τη συμμετοχή καθαρόαιμων αλόγων. Τις ιπποδρομίες που μας θυμίζουν την αγάπη των αρχαίων κατοίκων της περιοχής, των Ηδώνων, για το άλογο, παρακολουθούν χιλιάδες επισκέπτες, ενώ στον κεντρικό δρόμο στήνεται το βράδυ μοναδικό γλέντι απ' όλους τους κατοίκους με παραδοσιακή μουσική και χορούς.



Στη συνέχεια του οδοιπορικού μας θα διασχίσουμε μια από τις πλέον αναπτυσσόμενες οικονομικά κωμοπόλεις της περιοχής, τον Άγιο Αθανάσιο με 3500 κατοίκους ποντιακής και θρακιώτικης καταγωγής, που διακρίνονται τα τελευταία χρόνια για την έντονη πολιτιστική τους δραστηριότητα. Βόρεια και σε απόσταση 5 χλμ. βρίσκονται τα Κύρια, όπου είναι και η έδρα του δήμου Δοξάτου. Καπνοπαραγωγική και αυτή άλλοτε κωμόπολη, με φημισμένη ποικιλία καπνού από το 19ο αι., κατοικείται σήμερα από Μικρασιάτες πρόσφυγες που διατηρούν με σεβασμό τις παραδόσεις τους. Εκτός από τη μοναδική τους τέχνη στα μοιρολόγια, οι κάτοικοι των Κυργίων διοργανώνουν το βράδυ της τελευταίας Κυριακής της Αποκριάς ξεχωριστό γλέντι στα καφεενεδάκια της πλατείας με παραδοσιακά όργανα και τραγούδια με σκωπτικό περιεχόμενο.

Ακόμη θα επισκεφθούμε το Κεφαλάρι, 2 χλμ. ανατολικά του Αγ. Αθανασίου, για να απολαύσουμε το ήρεμο τοπίο με τα πλατάνια δίπλα στα τρεχούμενα νερά των πηγών της Βοιράνης, κοντά στις οποίες αποκαλύφθηκε αρχαίο πατητήρι για την παραγωγή κρασιού. Στις μέρες μας θα βρούμε αρκετούς παραγωγούς κρασιού και τσίπουρου στα χωριά αυτά, ενώ στα Κύργια θα πάρουμε παραδοσιακό χαλβά. Εκτός από τις ψησταριές με ντόπια πέστροφα στο Κεφαλάρι, εξαιρετικές ταβέρνες θα βρούμε σε όλη την περιοχή από το Δοξάτο μέχρι και τα Πηγάδια.



Παραδοσιακός μύλος  
στο ρέμα Βοιράνης.

Αμέσως μετά τη στάση μας στο δήμο Δοξάτου, κατευθυνόμαστε ανατολικά και μέσα στα όρια του νομού Καβάλας, σε απόσταση 21 χλμ. από τη Δράμα, για να ξεναγηθούμε στον αρχαιολογικό χώρο των Φιλίππων, μιας πόλης που χτίστηκε από Θάσιους αποίκους το 360 π.χ. ως Κρηνίδες, μετονομάστηκε από το βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο το 356 π.χ. και γνώρισε μεγάλη ακμή στα χρόνια της ρωμαϊκής κυριαρχίας, κυρίως το 2ο μ.χ. αι. Θα δούμε το αρχαίο θέατρο, που χτίστηκε στην αρχική του μορφή από το Φίλιππο και κατακλύζεται κάθε καλοκαίρι από τους επισκέπτες για τις παραστάσεις του ομώνυμου Φεστιβάλ, θα κατεβούμε στη ρωμαϊκή αγορά του 1ου μ.χ. αι., στην παλαιστρα του 2ου μ.χ. αι., στις Θέρμες των μέσων του 3ου μ.χ. αι., στα ερείπια της παλαιοχριστιανικής εκκλησίας με τους ογκώδεις πεσσούς από τα μέσα του 6ου αι. και θα περπατήσουμε πάνω σε τμήμα της περίφημης Εγνατίας Οδού.



Η αρχαία πόλη των Φιλίππων, ένας από τους πιο σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους στην Μακεδονία.



Το αρχαίο θέατρο στους Φιλίππους, επίκεντρο πολιτιστικών εκδηλώσεων το καλοκαίρι για την περιοχή.





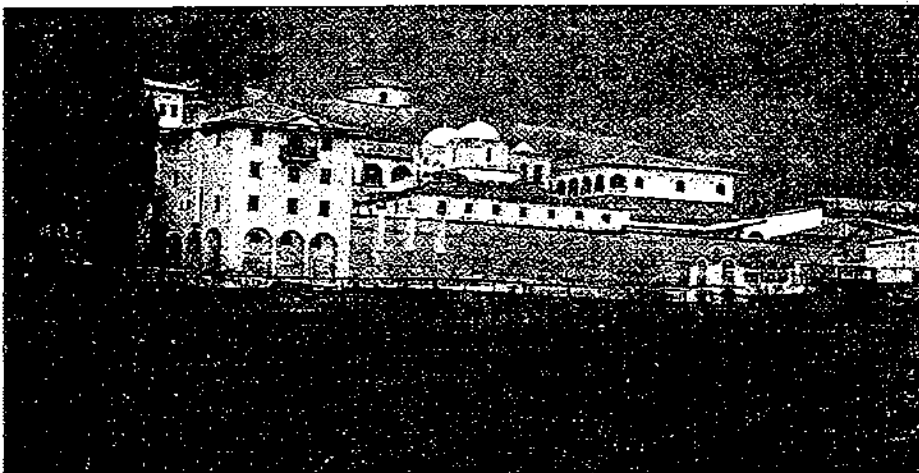
**Τμήμα της εντυπωσιακής σε όγκο παλαιοχριστιανικής εκκλησίας από τα μέσα του 6<sup>ου</sup> αιώνα στους Φιλίππους.**

Η αρχαία πόλη συνδέθηκε και με την επίσκεψη του Αποστόλου Παύλου που δίδαξε το χριστιανισμό εδώ, για πρώτη φορά στην Ευρώπη, το 49/50 μ.χ., ύστερα από όραμα με την εμφάνιση του «Μακεδόνα άνδρα». Θα επισκεφθούμε τη λεγόμενη φυλακή του Αποστόλου Παύλου, όπου οι Ρωμαίοι ειδωλολάτρες -σύμφωνα με την παράδοση έκλεισαν το μαθητή του Χριστού σαν «ταραχοποιό», για να απελευθερωθεί στη συνέχεια με τη βοήθεια αγγέλου. Ακόμη θα περπατήσουμε στον ειδυλλιακό τόπο κοντά στο σημερινό «βαπτιστήριο της Λυδίας», όπου η πορφυροπώλης Λυδία ασπάστηκε πρώτη στην Ευρώπη το χριστιανισμό, κατά το κήρυγμα του Αποστόλου Παύλου. Δε θα παραλείψουμε να δούμε και τους αρχαίους θησαυρούς που φυλάσσονται στο μουσείο. Βόρεια του μουσείου βρίσκεται η ακρόπολη της πόλης, όπου σώζεται πύργος βυζαντινών χρόνων.

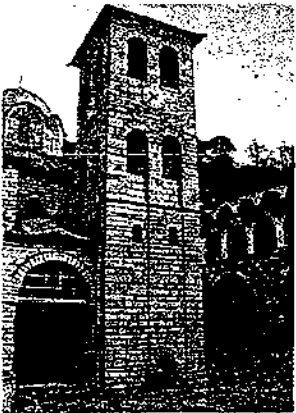
Ανάμεσα στους άλλους λόγους, ο Φίλιππος επέλεξε τη συγκεκριμένη τοποθεσία για την εγκατάσταση των Μακεδόνων αποίκων, επειδή

βρισκόταν σε μικρή απόσταση από το Παγγαίο με τα μεταλλεία χρυσού, που πρόσφεραν τα οικονομικά μέσα για την ανάδειξη του μακεδονικού βασιλείου σε ηγετική δύναμη ολόκληρου του ελληνικού κόσμου. Το Παγγαίο, ακόμη, περιβαλλόταν με ιδιαίτερο σεβασμό στην αρχαιότητα, αφού φιλοξενούσε στην κορυφή του το μαντείο του Διονύσου, πολύ αγαπητού θεού στους κατοίκους της περιοχής. Σήμερα, ο τόπος εξακολουθεί να περιβάλλεται με τον ίδιο σεβασμό, επειδή εκπέμπει από εκεί, για αιώνες, πνευματικό φως ένας σημαντικός «φάρος της Ορθοδοξίας», το μοναστήρι της Εικοσιφοίνισσας, που ανήκει στη Μητρόπολη Δράμας.

Στη διαδρομή μας για το μοναστήρι θα διασχίσουμε τον εύφορο κάμπο της περιοχής, τη «Βάλτα» για τους κατοίκους. Από τη Λυδία θα προχωρήσουμε ανατολικά με κατεύθυνση τον Καλαμώνα και θα περάσουμε νότια από το λόφο όπου έγινε η θρυλική μάχη των Φιλίππων το 42 Π.Χ. ανάμεσα στους δημοκρατικούς, τον Βρούτο και τον Κάσσιο, και στους συνεχιστές της πολιτικής του Ιούλιου Καίσαρα, τον Οκταβιανό και τον Αντώνιο. Ύστερα από 10 χλμ. σε επαρχιακό δρόμο καλής βατότητας, θα στρίψουμε αριστερά με κατεύθυνση τη Νικήσιανη. Η περιοχή καλυπτόταν από τα νερά μιας λίμνης μέχρι τη δεκαετία του 1930, όταν έγιναν τα αποξηραντικά έργα που απελευθέρωσαν μεγάλες εκτάσεις για γεωργική εκμετάλλευση.



Τα όμορφα χωριά του Παγγαίου αριστερά μας προσφέρονται για σύντομη στάση, και εμείς θα συνεχίσουμε από τη διασταύρωση της Νικήσιανης προς την Κορμίστα και το μοναστήρι, σε απόσταση 7 χλμ. στους πρόποδες του Παγγαίου. Το τελευταίο τμήμα της διαδρομής γίνεται σε ανηφορικό και στενό δρόμο που έχει συνολικό μήκος 6 χλμ. Όσο πλησιάζουμε προς τη μονή, η βλάστηση είναι πιο πλούσια, σκεπάζοντας σε ορισμένα σημεία το δρόμο και η περιοχή προσφέρει εξαιρετική θέα στον επισκέπτη προς το όρος Σύμβολο και τον κάμπο.



Η μονή βρίσκεται σε υψόμετρο 753 μ., σε μια καλά προστατευμένη πλαγιά του Παγγαίου που φημίζεται για το εξαιρετικό του κλίμα. Σύμφωνα με τη θρησκευτική παράδοση, πρωτοχτίστηκε τον 50 αι. με κτήτορα τον άγιο Γερμανό. Η Παναγία φανερώθηκε με άγγελο στον άλλοτε ασκητή των Αγίων Τόπων και τού υπέδειξε τη Μακεδονία για την ανοικοδόμηση μονής. Στις παραδόσεις της μονής, αναφέρεται πως η Παναγία χάρισε στον Γερμανό την αχειροποίητη θαυματουργή εικόνα της, μέσα σε εξαίσιο, «φοινικούν», φως. Για αυτό και η μονή αφιερώθηκε στην Παναγία και φέρει την ονομασία «Εικοσιφοίνισσα». Χιλιάδες προσκυνητές καταφθάνουν κάθε χρόνο στο μοναστήρι του Παγγαίου για χάρη της θαυματουργής εικόνας.

Σύμφωνα με άλλη ερμηνεία, ο κτήτορας της μονής άγιος Γερμανός έζησε και ίδρυσε το μοναστήρι στα τέλη του 8ου αι. Από τις διαθέσιμες πηγές, ωστόσο, η πρώτη γνωστή ονομασία, μόλις τον 14ο αι., ήταν Κοσίνιτσα μη ελληνικής προέλευσης, η οποία στην πορεία του χρόνου

επανέρχεται, σύμφωνα με την παράδοση, στην πρώτη της ελληνική ονομασία και φτάνει, από το 180 αι., να ονομάζεται Εικοσιφοίνισσα.

Καταφύγιο του Οικουμενικού Πατριάρχη Διονυσίου Α έγινε η μονή για πρώτη φορά το 1471, όπου αποσύρθηκε τελικά και πέθανε μετά την ολοκλήρωση της δεύτερης θητείας του (1490) στον πατριαρχικό θρόνο. Ανάμεσα στις πολλές περιπέτειες που γνώρισε η μονή, ξεχωρίζει η σφαγή των 172 μοναχών από τους Οθωμανούς το 1507. Το μοναστήρι ανέπτυξε, κατά την τουρκοκρατία, πλούσια πνευματική και εθνική δράση για την ενίσχυση του φρονήματος των καταπιεσμένων Ελλήνων, ιδιαίτερα την περίοδο του Χρυσοστόμου Δράμας και τον Μακεδονικό Αγώνα στις αρχές του 20ού αι.

Το πλούσιο αρχείο της μονής, κυρίως σε κώδικες, λεηλατήθηκε τη Μεγάλη Δευτέρα του 1917, στη διάρκεια της δεύτερης βουλγαρικής κατοχής (1916-1918). Η καταστροφή ολοκληρώθηκε με τον εμπρησμό της μονής στις 12 Ιουλίου 1943 από τους κατακτητές. Από το 1967, όταν ανασυγκροτείται χάρη στις προσπάθειες του Μητροπολίτη Δράμας Διονυσίου Α, είναι γυναικεία μονή που φιλοξενεί πολλούς πιστούς κάθε χρόνο, καθώς η γαλήνη και η πνευματικότητα κυριαρχούν μέσα στο εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον. Το καθολικό της μονής, που σώθηκε από τη μανία των κατακτητών, άρχισε να κατασκευάζεται από τα τέλη του 18ου αι. και προχώρησε η ανοικοδόμησή του σε μια δεύτερη φάση την περίοδο 1837-1842, εκτός από το Ιερό Βήμα που χρονολογείται σε παλαιότερη περίοδο. Το εξαιρετικό ξυλόγλυπτο τέμπλο, όπου βρίσκεται και η Αχειροποίητος εικόνα της Παναγίας, τελείωσε το 1803 από Χιώτες τεχνίτες.

Οι τοιχογραφίες στο εξωτερικό του ναού, στον εξωνάρθηκα με τους κίονες και στο εσωτερικό έγιναν μεταξύ του 1858 και 1864 από το Μολδαβό ζωγράφο Ματθαίο, γνωστό και από έργα του στο Άγιο Όρος, μαζί με τον Θεσσαλονικέα βοηθό του Νικόλαο. Στον εξωνάρθηκα

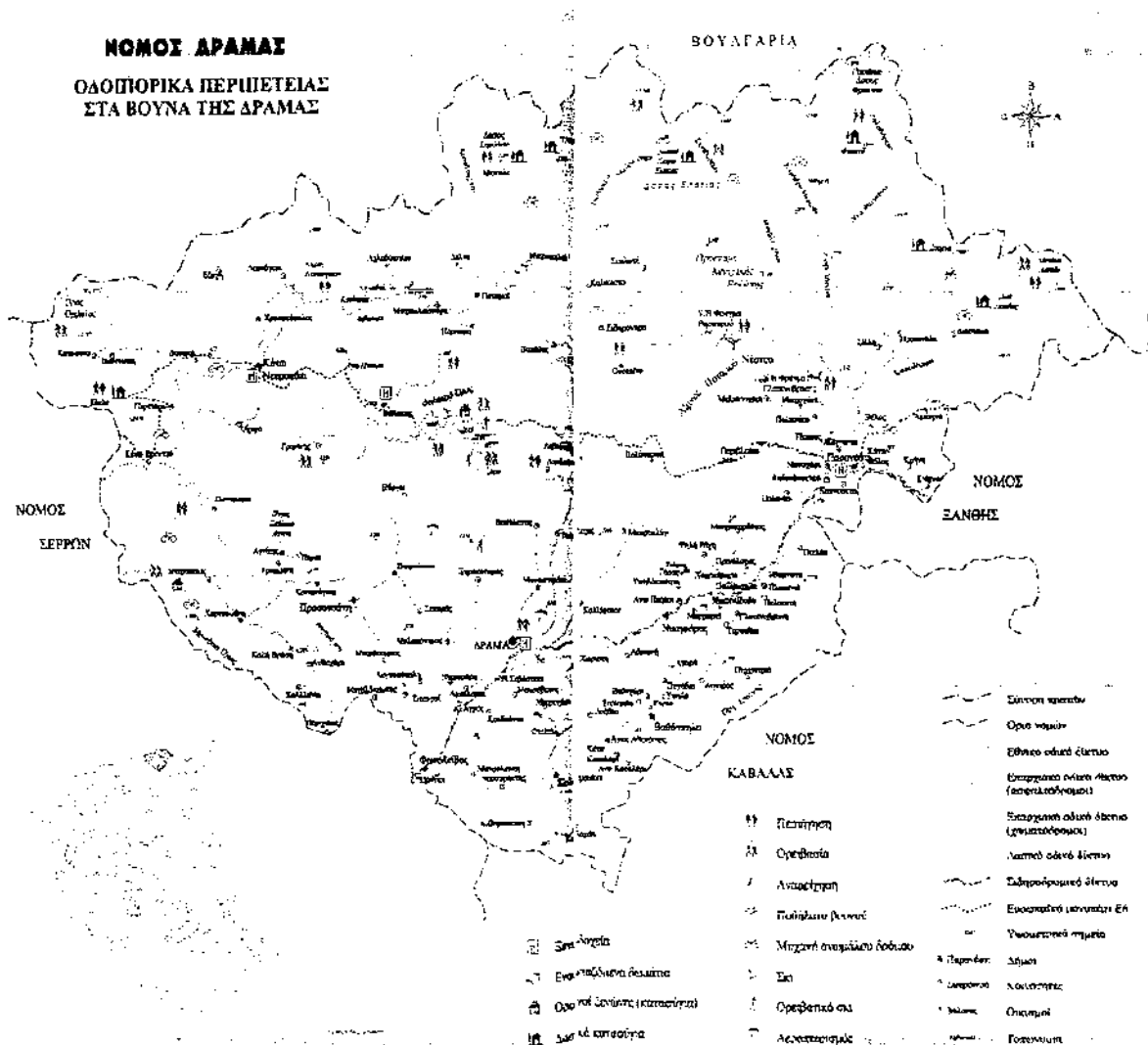
εικονίζονται θέματα από την Παλαιά Διαθήκη, την πλάση του Αδάμ και της Εύας και την απομάκρυνση των πρωτοπλάστων, από την Αποκάλυψη, από την Καινή Διαθήκη, τη Γέννηση της Θεοτόκου, καθώς και πρόσωπα που σχετίζονται με την ιστορία της μονής, όπως ο άγιος Γερμανός και ο Πατριάρχης Διονύσιος. Οι εικόνες του κυρίου ναού είναι πιο πρόσφατες εξαιτίας της καταστροφής του παλαιότερου εικονογραφικού διακόσμου από τους κατακτητές.

Ύστερα από την περιήγησή μας στο κέντρο της ορθόδοξης πίστης για την περιοχή, επιλέγουμε για την επιστροφή μας τη διαδρομή μέσα από το δήμο Καλαμπακίου. Αφού περάσουμε από την ομώνυμη έδρα του δήμου, που αποτελεί το οικονομικό του κέντρο, κατευθυνόμαστε μέσω Φτελιάς στο Μικροχώρι. Εκεί θα επισκεφτούμε έναν προσεγμένο χώρο οινοποιίας, όπου μας περιμένει ξενάγηση στους χώρους παραγωγής και στην κάβα, ενώ θα δοκιμάσουμε παράλληλα το κρασί στην αίθουσα γευσιγνωσίας. Στις παραδόσεις του τόπου ξεχωρίζει το «κουρμπάνι» στο Καλαμπάκι, έθιμο των Θρακιωτών προσφύγων, στις 18 Ιανουαρίου, που συνοδεύεται από κοινή τράπεζα και γλέντι.



Στον κάμπο της περιοχής συνεχίζεται η παραδοσιακή αμπελοκαλλιέργεια και παράγεται κρασί σε σύγχρονα οινοποιεία .

Οι προτάσεις των οδοιπορικών φέρνουν τον επισκέπτη κοντά σε πολλές άλλες προκλήσεις, κυρίως στα δάση και στα βουνά της περιοχής, που απευθύνονται σε κάθε φυσιολάτρη με έντονο το στοιχείο της εξερεύνησης και της περιπέτειας. Αρκεί μόνο να δοκιμάσει ο ίδιος να ανακαλύψει τη γοητεία της σε όλες τις εποχές. Στη γη των αρχαίων Ηδώνων, έχει καθένας μας την ευκαιρία να γνωρίσει τον τόπο αλλά και τα δικά του όρια...





### ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙ Ε6

Το Ε6 είναι το ευρωπαϊκό μονοπάτι μεγάλων διαδρομών που διασχίζει και ενώνει τις χώρες της Ευρώπης. Στο νομό Δράμας εισέρχεται από την περιοχή της Κάτω Βροντούς και εξέρχεται από την περιοχή Παρανεστίου, αφού διασχίσει το Φαλακρό όρος. Το χαμηλότερο υψομετρικό σημείο της διαδρομής βρίσκεται στο Παρανέστι, στα 120 μ., ενώ το υψηλότερο στο Φαλακρό, στα 1800 μ. Η διαδρομή ξεπερνάει τα 90 χιλιόμετρα, ο συνολικός δε χρόνος της πεζοπορίας εκτιμάται στις 35-40 ώρες.

Σε γενικές γραμμές η διαδρομή μπορεί να περιγραφεί ως εξής:  
 Κάτω Βροντού - Κάτω Νευροκόπι: Η διαδρομή (διάρκειας 12 ωρών) περνάει έξω από τον οικισμό Περιθώρι, κατευθύνεται στο δάσος της Κύκλας και από το Δασωτό φθάνει στο Κάτω Νευροκόπι. Το ενδιαφέρον της διαδρομής βρίσκεται στο πανέμορφο δάσος πλατύφυλλων της Κύκλας αλλά και στο τοπικό δασικό εργοτάξιο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως σταθμός ανάπαυσης.

## **ΚΑΤΩ ΝΕΥΡΟΚΟΠΗ – ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΦΑΛΑΚΡΟΥ**

Με ανατολική κατεύθυνση φθάνουμε σε 4 ώρες στον οικισμό Βόλακα και από εκεί ανηφορίζουμε για το Φαλακρό περνώντας μέσα από το δάσος "Κουρί" με οξιές και μαύρη πεύκη, τις πλαγιές, τις κορυφές και τα λιβάδια του Φαλακρού. Η διαδρομή είναι δύσκολη αλλά ενδιαφέρουσα και απαιτούνται πάνω από 3 ώρες μέχρι το χιονοδρομικό κέντρο.

## **ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΦΑΛΑΚΡΟΥ – ΛΙΒΑΔΕΡΟ**

Μέσα από λιβάδια, δάση οξιάς και δρυοδάση, κατηφορίζουμε από από υψόμετρο 1800 μ. στα 660 μ. του Λιβαδερού. Η διαδρομή είναι δύσκολη και διαρκεί 5-6 ώρες .

## **ΛΙΒΑΔΕΡΟ – ΠΑΡΑΝΕΣΤΙ**

Από το Λιβαδερό με ανατολική κατεύθυνση φθάνουμε σε 3 ώρες στο δασικό εργοτάξιο Δρεπανιού. Στη συνέχεια περνάμε από τον οικισμό Περίβλεπτο για να καταλήξουμε στο Παρανέστι. Η διαδρομή μέσα από δρυοδάση διαρκεί 6 ώρες. Από το Παρανέστι θα κατευθυνθούμε προς το Λειβαδίτη με ανηφορική και δύσκολη διαδρομή, επίσης 6 ωρών.





## ΟΡΕΙΒΑΣΙΑ

Τα βουνά της Δράμας, εκτός από υπαίθρια αναψυχή και περιήγηση που προσφέρουν στο φυσιολάτρη και οδοιπόρο, παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον και για το φανατικό ορειβάτη. Πολύωρες αναβάσεις μπορούμε να κάνουμε στο Φαλακρό, και ιδιαίτερα στο ανατολικό και νότιο τμήμα του. Η ανάβαση στην υψηλότερη κορυφή, τον "Προφήτη Ηλία" (2232 μ.), μπορεί να έχει αφετηρία το οροπέδιο του Αγίου Πνεύματος όπου βρίσκεται το χιονοδρομικό κέντρο (1720 μ.). Ακολουθώντας νότια κατεύθυνση φθάνουμε χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα, σε 1 ώρα περίπου, στην κορυφή "Καρτάλκα" (2035 μ.). Η θέα είναι καταπληκτική προς τις απόκρημνες νότιες πλαγιές του Φαλακρού και την άγρια χαράδρα της "Νακεβίσας". Από εκεί, ακολουθώντας την κορυφογραμμή, σε 35 λεπτά περίπου συναντούμε το εντυπωσιακό βάραθρο της "Χιονότρυπας". Μετά από 40 λεπτά ανάβασης

φθάνουμε στην κορυφή. Εδώ μπορούμε να φθάσουμε επίσης έχοντας ως αφετηρία το χωριό Πύργοι. Διασχίζοντας την εντυπωσιακή χαράδρα της "Σουσίτσας" και την κοιλάδα της "Σίτνας", ανεβαίνουμε στις κορυφές "Οξιά" (1819 μ.) και "Ψευτοδόντι" (2060 μ.). Ακολουθώντας ένα εντυπωσιακά όμορφο μονοπάτι φτάνουμε μετά από 6 ώρες συνολικής πορείας στην κορυφή. Μια άλλη διαδρομή προς το νοτιοδυτικό τμήμα του Φαλακρού έχει ως αφετηρία τον Γρανίτη. Είναι πράγματι αλπικό το θέαμα και αξίζει κανείς να διαθέσει 3 ώρες για να χαρεί τη μαγευτική φύση από ψηλά.



Το ορειβατικό ενδιαφέρον όμως συνεχίζεται στο όρος Όρβηλος βορειοδυτικά του Νομού Δράμας. Αποτελώντας τη νότια προέκταση του μεγάλου ορεινού συγκροτήματος Πιρίν της Βουλγαρίας διαθέτει ψηλές κορυφές που προσφέρονται για θερινές και χειμερινές αναβάσεις. Η ανάβαση στην κορυφή Τσολιάς (2172 μ.) ξεκινάει από την εκκλησία του Ακρινού και είναι διάρκειας 4 ωρών. Ο Όρβηλος διατηρεί το χειμώνα πολύ χιόνι, κατάλληλο για ορειβατικό σκί. Οι όμορφες ορθοπλαγιές του είναι για αναρρίχηση βράχου και πάγου. Το Μενοίκιο όρος στα δυτικά του νομού Δράμας μας προσφέρει μια ακόμα διαδρομή. Ξεκινώντας από το χωριό Μικρόπολη ακολουθούμε το παραδοσιακό λιθόστρωτο μονοπάτι και σε 1 ώρα και 30 λεπτά βρισκόμαστε στο καταφύγιο του

ορειβατικού συλλόγου Μικρόπολης στη θέση Καστανόδασος .Από εδώ συνεχίζουμε τη διαδρομή μας μέχρι το οροπέδιο της Καλλίπολης ενώ σε 1 ώρα και 30 λεπτά φτάνουμε στην κορυφή Μαυρομάτα στα 1963μ.

Σε όλες τις περιπτώσεις πρέπει να προβλέψουμε ένα μικρό σακίδιο με τα απαραίτητα τρόφιμα ορεινής πεζοπορίας , ένα καλό αδιάβροχο και οπωσδήποτε νερό.

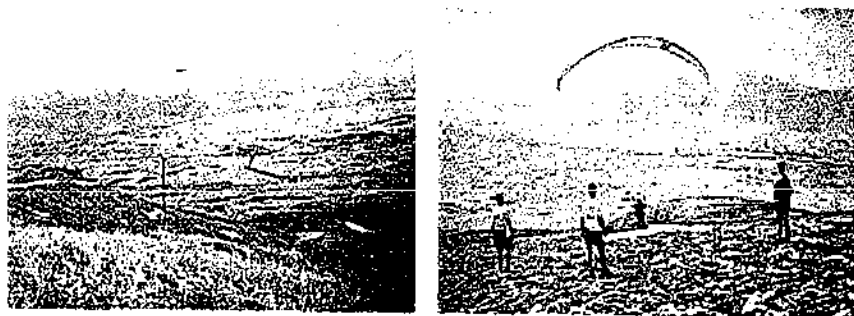
## ΑΝΑΡΡΙΧΗΣΗ



Για τους λάτρεις της περιπέτειας και του υψηλού κινδύνου το Φαλακρό αποτελεί ένα από τα συναρπαστικότερα αναρριχητικά πεδία του ελλαδικού χώρου. Τα πεδία αυτά σχηματίζονται από τις ορθοπλαγιές που περικλείονται στις κορυφές Κατράλκα , κορυφή του Φαραγγιού , Χιονότρυπα , Προφήτης Ηλίας Ψευτοδόντι και Σίτνα

δημιουργώντας ένα πέταλο μτριών χιλιομέτρων Προσφέρουν πολλές για μεγάλες και δύσκολες μικτές διαδρομές ή ατελείωτα λούκια.

Για να επισκευθούμε τα αναρριχητικά πεδία θα ξεκινήσουμε από το χωριό Πύργοι ή από το χιονοδρομικό κέντρο του φαλακρού. Οι ορειβατικοί σύλλογοι Προσοτσάνης και Δράμας θα μας βοηθήσουν με ειδικές πληροφορίες .



### ΑΕΡΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

Η περιοχή της Δράμας προσφέρει σημαντικές φυσικές πίστες όπως αυτές του Φαλακρού, του Μενοικίου και των βουνών της Λεκάνης για την άσκηση του αλεξιπτώτου πλαγιάς και του αιωρόπτερου. Ο αθλητής μπορεί να χρησιμοποιήσει την πίστα απογείωσης στην περιοχή Πύργων – Πετρούσας σε υψόμετρο 1200 μ. με προσανατολισμό νοτιοανατολικό, νότιο, νοτιοδύτικό. Εδώ θα φτάσει από το κέντρο της πόλης μετά από μια πεντάλεπτη διαδρομή. Η πεδιάδα της Δράμας αποτελεί ιδανικό τόπο για προσγειώσεις.

### ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όλα τα στοιχεία δείχνουν ότι οι προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής είναι πολλές. Η ύπαρξη των πόρων προς εκμετάλλευση είναι γεγονός. Θα πρέπει καταρχήν να γίνει η αξιοποίηση τους και η κατάλληλη αναβάθμιση των είδη υπαρχόντων όπως επίσης και η δημιουργία νέων καταλυμάτων ώστε να μπορέσουν να φιλοξενηθούν όσο το δυνατόν περισσότερα άτομα.

Το σημαντικότερο όμως από όλα είναι η διαφήμιση και η σωστή προβολή του τόπου σε εθνικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο πράγμα το

ποιο αυτή τη στιγμή βρίσκεται σε μηδενικό στάδιο.

Ιδιαίτερο βάρος πρέπει να δοθεί στην προβολή του τόπου ως πόλος έλξης χειμερινού τουρισμού.

Θα πρέπει οι τοπικοί φορείς να δημιουργήσουν <<πακέτα>> σε ελκυστικές τιμές και να βρουν τρόπο να τα κάνουν γνωστά στο ευρύ κοινό.

Κάποια στιγμή θα πρέπει να γίνουν τα πρώτα βήματα ώστε να μπορέσει ο νομός να μπει σε μια σωστή πορεία για ανάπτυξη.

**ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

1. " ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ "

ΤΕΥΧΟΣ 3<sup>ο</sup>

ΗΜΕΡ. ΕΚΔΟΣΗΣ : ΜΑΙΟΣ 1996.

2. " ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΧΑΜΟΓΕΛΑ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ "

ΝΟΡΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΗΜΕΡ. ΕΚΔΟΣΗΣ 1986.

3. " ΠΑΡΘΕΝΟ ΔΑΣΟΣ ΦΡΑΚΤΟΥ ΔΡΑΜΑΣ "

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΔΑΣΩΝ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟΥ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ .

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΑΣΩΝ ΔΡΑΜΑΣ

ΔΑΣΑΡΧΕΙΟ ΔΡΑΜΑΣ

4. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ – Η ΔΡΑΜΑ

ΗΜΕΡ. ΕΚΔΟΣΗΣ : 1997

5. " ΦΑΛΑΚΡΟ – ΤΟ ΒΟΥΝΟ ΣΥΜΒΟΛΟ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ "

ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΒΟΛΗΣ Ν. ΔΡΑΜΑΣ.

6. "ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ "

ΚΑ ΕΥΗ ΤΖΙΜΟΥ

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΡΑΜΑΣ .

7. “ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΠΑΠΥΡΟΣ ΛΑΡΟΥΣ ΜΠΡΙΤΑΝΙΚ “  
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΠΥΡΟΣ  
ΤΟΜΟΣ : 55 – ΗΜΕΡ. ΕΚΔΟΣΗΣ : 1993

8. “ ΠΟΤΑΜΙΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΠΗΓΩΝ ΑΓΓΙΤΗ “  
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΟΚΚΙΝΟΓΕΙΩΝ ΔΡΑΜΑΣ  
ΗΜΕΡ. ΕΚΔΟΣΗΣ : 1994

9. “ ΚΑΛΗΜΕΡΑ ΚΥΡΑ – ΓΗ “  
ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ ΔΡΑΜΑΣ  
ΑΡ. ΦΥΛΛΩΝ : 7,11,30,77,79,83.

10.” ΝΟΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ “  
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΡΑΜΑΣ  
ΗΜΕΡ. ΕΚΔΟΣΗΣ : 2000

11. “ Η ΔΡΑΜΑ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ – ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ  
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ “  
ΔΗΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ 1992

### ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

1. “ ΤΑ ΝΕΡΑ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ “  
ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 1996  
ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΔΡΑΜΑΣ

2. “ ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΑΓ. ΒΑΡΒΑΡΑΣ “

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 1997

ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΔΡΑΜΑΣ.

3. “ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΟΙΚΟΤΟΠΙΑ “

4. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΠΑΡΘΗΚΕ ΕΠΙΣΗΣ ΑΠΟ ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΟΥ  
INTERNET ΚΑΙ ΑΠΟ ΠΟΛΛΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΒΙΒΛΙΑ.